

**ТЕРМІНОЛОГІЧНО-ПРАВОПИСНИЙ ПОРАДНИК
ДЛЯ БОГОСЛОВІВ
ТА РЕДАКТОРІВ БОГОСЛОВСЬКИХ ТЕКСТІВ**

**для видань
Українського Католицького Університету**

Львів 2005

**Видання Інституту богословської термінології та перекладів
Українського Католицького Університету**

Головний редактор: Михайло Петрович

Над виданням працювали:

Олександра Антонів, Ганна Дидик, Галина Наконечна, Лілія Петрович,
Мирослава Прихода, Катерина Свідзинська

Зміст

Передмова	4
Частина 1. Богословська лексика та її функціонування	8
Словник рекомендованих богословських термінів та імен	8
1. Богословські коментарі	24
2. Правописні вказівки	57
2.1 Адаптація термінів грецького походження на -si"	57
2.2 Транслітерація початкової йоти перед голосним у грецьких запозиченнях	59
2.3 Транслітерація грецької літери q	62
2.4 Літери и та і в релігійній лексиці іншомовного походження	66
2.5 Літери г та ґ у словах іншомовного походження	68
2.6 Літера г у транслітерації початкового сильного придишу перед голосною фонемою у словах грецького походження	72
2.7 Граматичні та семантичні норми	74
2.8 Написання великої літери у релігійній лексиці	78
2.9 Назви свят літургійного року	86
3. Методологічні вказівки	89
3.1 Назви книг Святого Письма	89
3.2 Оформлення посилань на документи Другого Ватиканського Собору і на папські та ватиканські документи	100
Частина 2. Загальний слововжиток	103
1. Помилковий слововжиток і нормативні вимоги	103
2. Варіантні форми і рекомендований вжиток	115
3. Стійкі звороти	120
4. Граматичні зауваги	123
Зміни правописних норм, пропоновані проєктом найновішої редакції «Українського правопису» (1999)	127
Список скорочень довідкових видань	129

Передмова

За десять років свого відновленого існування, після відродження 1994 року Божого, Львівська Богословська Академія (тепер Український Католицький Університет) та її наукові інститути видали чимало наукових і науково-популярних видань: підручників, монографій, збірників матеріалів конференцій, бюлетенів, перекладів тощо. Наукові публікації УКУ досить швидко стали відомими і зайняли чільне місце в науковому світі: їх можна знайти в центральних бібліотеках і наукових центрах України та за кордоном. Кожна книжка, що виходить із логотипом УКУ (тоненька брошура чи велика за обсягом монографія), — це обличчя Університету в науковому світі, свідчення його науково-професійного та культурного рівня. Очікується, що кожне слово з уст УКУ — це висота духовності, істинності та гармонійності, які несе богослов'я. Тому донести його до читача чистим і неспотвореним — важлива й відповідальна справа мовних редакторів.

Переглядаючи видання УКУ, не можна не зауважити розмаїтості і неузгодженості підходів до літературного редагування взагалі і до вжитку богословської термінології зокрема. Інколи подібна неоднотайність трапляється на сторінках однієї публікації. Отож назрів час усім редакційним групам УКУ прийняти уніфіковані норми літературного редагування наукового богословського тексту. Так само, як створення Науково-видавничого відділу сприяло виробленню уніфікованих норм для методологічного оформлення наукових текстів УКУ, уважаємо, що завданням Інституту богословської термінології та перекладів є не тільки нормування богословської термінології, а рівно ж сприяння прийняттю уніфікованих норм літературного редагування публікацій УКУ.

Цей *Порадник* — початкова спроба уніфікувати розбурханий століттями словник української богословської науки, особливо його проблемні лексеми, і подати рекомендації щодо вжитку богословської термінології на сторінках сучасних наукових видань. Основні критерії наших рекомендацій можна звести до трьох пунктів.

1. Головним критерієм вибору богословського терміна чи форми є зрозумілість, недвозначність і повнота богословського поняття. Звичайно, чим точніше знаємо повний зміст богословського поняття, а навіть його генезу, тим легше вибирати термінологічну форму. Там, де засвідчено у вжитку кілька варіантів, треба їх виважувати і у світлі української богословської традиції, і згідно з сучасними вимогами української наукової мови.

2. Церковнослов'янську богословську термінологію уважаємо за органічну частину української мовної культури, оскільки століттями

Русько-Українська Церква вживала саме цю термінологію у своєму богословському мисленні. Тому церковнослов'янізми, як правило, матимуть певну перевагу над модернішими (західними) інтернаціоналізмами чи народно-популярними формами. На цьому наголошуємо не для того, щоб абсолютно вилучити інші форми, а щоб усвідомити, що кожний церковнослов'янізм є свідченням тисячолітнього коріння української богословської традиції. Церковнослов'янізми в українській богословській мові є яскравим доказом хронологічної першости русько-української богословської традиції перед московсько-російською. Образно порівнюючи, можна сказати, що церковнослов'янізми в українській церковній мові, запозичені у болгарів чи в інших народів, є не меншою частиною українства, ніж народно-побутові мовні форми, подібно, як форма українських священничих риз, запозичена в греків, — не менша частина українства, ніж козацькі шаровари (запозичені в турків).

3. Зважаючи вимоги, які сучасна українська літературна мова ставить до української богословської термінології (і стилю), треба мати на увазі, що богословська термінологія є науковою термінологією і найчастіше вживана в наукових чи популярно-наукових текстах (богословська й катехитична література) або в поетичних текстах високого стилю (молитовні й богослужбові тексти). Це означає, що у богословських текстах, як і у всіх наукових, поетичних й урочистих текстах, хоч і не можна нехтувати основними мовними правилами, однак слід керуватися дещо іншими правилами, ніж у побутовому або й художньому стилі. Це складно зрозуміти тільки тим, хто заперечує за богослов'ям статус наукової дисципліни, яка має свою понятійну палітру і розвиває наукову терміносистему для її вираження. Методологічним орієнтиром у пошуках і висновках служили нам поради видатного українського мовознавця Юрія Шевельова, який розумів важливість «закорінености у ґрунті», шукав «гармонійности у приділенні уваги і до минулого, і до майбутнього», бо тільки такий шлях (*methodos*) може досягти «відповідности сучасному в його коренях з минулого і паростях у майбутнє».

Увесь матеріял *Порадника* поділено на дві частини:

1. Богословська лексика та її функціонування.
2. Загальний слововжиток.

У першій частині подано словник рекомендованих богословських термінів та імен. Біля слів є відсилання до розділу, у якому науково вмотивовано позицію ІБТІ у виборі терміна, що поданий у словнику.

У розділі «Богословські коментарі» подаємо не дуже обширні, проте точні узагальнені пояснення щодо походження терміна та його специфічного богословського значення. Незнання цього значення

породило низку семантичних варіантів, які розхитують однозначність і точність богословського терміна і негативно впливають на однозначне сприйняття богословського тексту.

У розділі «Правописні вказівки» подаємо деякі правила написання українською мовою слів іншомовного походження та дискусійної релігійної лексики.

Оскільки чинний правопис не охоплює вповні системи богословських термінів, які треба писати з великої літери, через що спостерігаємо чималий різнобій у богословських працях щодо вжитку великої літери, у розділі «Правописні вказівки» подаємо також правила написання великої літери у релігійній лексиці.

Розділ «Методологічні вказівки» включає перелік рекомендованих назв свят літургійного року та книг Святого Письма, а також зразки оформлення посилань на документи Другого Ватиканського Собору і папські та ватиканські документи.

У мовній частині рекомендації до слововжитку відповідають тенденціям сучасної стилістики та культури української мови, які, однак, не завжди відображені навіть у найновіших словниках і довідниках. Такі рекомендації подано у *Пораднику* для заохочення активно вживати питомі українські форми, забуті й витіснені зросійщеними штампами. Подаємо також мотивації і науковий апарат до кожного рекомендованого слова, що, напевно, буде корисним і помічним у праці редактора.

Щодо загальних правописних норм, то за небагатьма винятками ІБТП дотримується пропозицій найновішого проєкту Українського правопису (1999). Оскільки згаданий Проєкт ще не має офіційного визнання Міністерства освіти, ІБТП вважає за доцільне подати правописні нововведення Проєкту.

Ця невелика книжечка є лише початком на шляху систематизації та уніфікації богословської лексики і термінології. Ми вдячні філологам катедр Львівського національного університету ім. І. Франка, Національного університету «Львівська політехніка», Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, редакторам видавництва «Свічадо» і «Місіонар», журналу «Богословія», науковцям і редакторам інститутів УКУ за їхню співпрацю та цінну участь в обговореннях і дискусіях.

Сподіваємося, що цей *Порадник* допоможе не тільки літературним редакторам УКУ, а й студентам і науковцям, які шукають засобів для адекватного висловлювання богословської думки і правильного її оформлення. Оскільки зараз немає можливості подати більшу кількість богословських коментарів без того, щоб надовго відкладати видання *Порадника*, ІБТП помістив цей богословський словничок з новими

додатками на інтернет-сторінці Інституту (www.ucu.edu.ua/poradnyk). Щиро запрошуємо читачів висловлювати свої відгуки, коментарі й побажання.

Михайло Петрович,

директор Інституту богословської термінології та перекладів

ЧАСТИНА 1

БОГОСЛОВСЬКА ЛЕКСИКА ТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Словник рекомендованих богословських термінів та імен (Число після слова означає номер розділу, в якому згадано слово)

абат	алітургійний
Абсолют 2.8	амвон
Авакум 3.1	амінь
авва	Амос 3.1
Авдій 3.1	ампулка (предмет літург. вжитку)
автокефалія	анабаптизм
автокефальний 2.8	аналой
автономія	анамнеза 2.1
автономний	анамнетичний
агапа 2.5	анатема 2.3
Агатангел 2.3, 2.5	анафора 2.8
Агафія 2.3, 2.5	анахорет
Аггей 3.1	ангел 2.5
агіасма	ангелологія
агіографічний	ангельський
агіографія 2.5, 2.6	ангел-хоронитель
Агнець (Христос) 2.8	англіканство
агнець (частина євхаристійної просфори)	антидор
агностик 2.5	антимінс 2.4
агностицизм 2.5	Антипасха 2.9
аграфон (мн. аграфа)	антифон
ад 1, 2.6	антихрист
Адам	антропологічний
Адвент	антропологія
адвентизм	антропоцентризм
Адонай 2.8	Апокаліпсис 2а
адопціонізм	апокаліптика
Адорація	апокаліптичний
Акафісник	апокатастаза 2.1
Акафіст 2.3	апокриф
алилуя 2.6	апокрифічний
	аполінаризм

апологет 2.5	беатифікаційний
апологетика 2.5	беатифікація
апологетичний	безгрішність
апологія 2.5	беззаконня
апостазія	безпристрасний
апостат	безпристрасність
Апостол (книга) 2.8	безсмертний
апостол (особа)	безсмертя
апостольство 1	безсрібник
апостольський	біблійний
апофатичний	біблістика
апсида	Біблія 2.8
Арета 2.3	благо, -а (мн.) 2.7
аріанство	благий 1
артос	благовіст
архидиякон 2.4	благовістити
архиепархія 2.4	благовість
архиепархіяльний	благовіщення 2.8
архиепископ 2.4, 2.8	Благовіщення Пресвятої
архиепископство 2.8	Богородиці 2.9
Архисратикон	благодарення
архиерей 1, 2.4, 2.8	благодарити
архиерейський	благодатний
архимандрит 2.4	благодать 1
архистратиг 2.4, 2.5	благословення 2.7
аскеза 2.1	благословити
аскет	благословляти
аскетерія	благочестивий
аскетизм	благочестя
аскетика	благочинний
аскетичний	блаженний 1
Атанасій 2.3	блаженство 1
Атенагор 2.3, 2.5	ближній
Атени 2.3	блуд
Атеноген 2.3, 2.5	блудний
атеїзм	блюзнірство
атеїстичний	блюститель
Атос 2.3	Бог 2.8
базиліка	Бог Дух Святий 2.8
балдахін 2.4	богобоязливий
баптизм	богобоязливість
баптистерій	боговшанування 1

Боголюдина 1	визнавати 2.7
боголюдство 1	Витанія 2.3
боголюдський 1	Вифлеєм 2.3
Богоматір 2.8	Вихід 3.1
богопізнання	вівтар
богопоклоніння 1	віддання 2.8
богопочитання 1	відкуплення 2.8
Богородиця 2.8	відправа
Богородичне (свято) 2.9	відпуст
богородичний	відпущення
богословський	вікарій
богослов'я 1, 2.7	вінчання 2.8
богослуження / богослужіння 2.7	віра
Бог Отець 2.8	вірний
богохульство	віровчення
Богочоловік 1	вічний
богоявлення / богоявління 2.7, 2.8	вічність
Богоявлення Господнє 2.9	владі (ангельський чин)
Бог Син 2.8	Водосвяття
Божественна (Літургія) 2.8	воздвиження 2.8
божественний	Воздвиження Чесного Хреста 2.9
божество	воздух (предмет літург. вжитку)
боротьба	вознесення / вознесіння 1, 2.7, 2.8
братство	Вознесення Господнє 2.9
бреве 3.2	воля
булла 3.2	воплотитися
Буття 3.1	воплочення 1, 2.8
Вартоломей 2.3	воскресення / воскресіння 2.7, 2.8
Варух 3.1	Воскресення Христове 2.9
введення 2.8	воскресати
Введення у храм Пресвятої Богородиці 2.9	воскрешати
Велика п'ятниця 2.9	воцерковлення
Велика субота 2.9	Всевишній 2.8
Великдень 2.9	вселенський 2.8
Великий піст 2.9	вселенськість
Великий четвер 2.9	Всенічна (богослуження)
величання	втаємничення
вервиця	Второзаконня 3.1
верховноархієпископський 2.8	второканонічний
Вечірня 2.8	вхід 2.8
виголос	Вхід Господній у Єрусалим 2.9
	вхідне

вшанування 1	Господь 2.8
Вульгата 2.5	Господнє (свято) 2.9
галат 3.1	Господня (молитва) 2.8
Галатія 2.5	господьства
Галилея 2.5	-грама 2.5
Галина 2.5	-граф 2.5
-гамія 2.5	-графія 2.5
гебрейський 2.7	греко-католицький 2.8
геена 2.5	григоріянський 2.5
Геката 2.5, 2.6	гріх
-генез 2.5	гріхопадіння
генеза 2.1, 2.5	грішити
Георгій 2.5	грішник
Гера 2.5, 2.6	грошолоубство
Геракл 2.5, 2.6	губка (предмет літург. вжитку)
Геркулес 2.5	давньоєврейський 2.7
герменевтика 2.5, 2.6	Давид
Гермес 2.5, 2.6	далматика
Геродот 2.5	Данийл 3.1
гетеро- 2.5	дар 1
Гетсиманія 2.3, 2.5	дари (євхаристійні) 2.8
Гея 2.5	дароносиця
гимн 2.5, 2.6	дарохранильниця
гимнографія 2.4, 2.5, 2.6	девтероканонічний
гіпер- 2.5	деісіс 2.1
гіпо- 2.5	декалог
Гіпократ 2.5, 2.6	декан
гнів	деканат 2.8
гноза 2.1, 2.5	деміург 2.5
-гнозія 2.5	демон
гностицизм 2.5	демонологія
говіння	демонський
говіти	День Пресвятої Тройці 2.9
Голгота 2.3, 2.5	День Святого Духа 2.9
Голіат 2.3, 2.5	дзвіниця
Гомер 2.5, 2.6	дикирій 2.4
гомілія 2.5, 2.6	диптих
гомілетика 2.5, 2.6	дискос
гомо- 2.5	дихотомія
Гомора 2.5	диявол
-гонія 2.5	диявольський
гордість	диякон 1

дияконат	екзархія 2.8
дияконія	екзегеза 2.1, 2.5
дияконський	екзорцизм
Діва (Пречиста) 2.8	еклезіологія
дівицтво	еклезіологічний
дівичий	еклезіярх
дівственне (зачаття Христа) 1	Еклезіяст 3.1
дієцезія 2.8	економ
Діяння апостолів 3.1	екстаз 2.1
добродітель	екстатичний
догма 2.5	екуменізм
догмат	екуменічний
догматик	Елевтерій 2.3
догматика	еллінізм 2.6
догматичний	Елогім, 2.8
докетизм	еманація
докетичний	Емануїл, 2.8
доктрина	емерит
доктринальний	енергія (божественна)
Доротей 2.3	енцикліка 3.2
Доситей 2.3	епіклеза 2.1
дочірна (Церква) 2.8	епіклетичний
Друга неділя після Зіслання Святого Духа 2.9	ереміт
дуалізм	Естера 2.3, 3.1
Дух, -а (Святий) 2.8	есхатологія
дух, -а (людини; злий)	есхатологічний
духівник	етіопський 2.3
духовенство	ефесянин 3.1
духовний	Єва
духовність	євангелист
душа	Євангеліє (книга) 2.5, 2.8, 3.1
душевний	євангеліє (благовість) 2.8
душпастир 1	євангелізація
душпастирство 1	євангельський
душпастирський 1	єврей 2.7, 3.1
дяк	єврейський 2.7
Евхологіон	Євтимій 2.3
его- 2.5	євхаристійний 2.7
Езра 3.1	Євхаристія 2.8
екзарх 2.8	Єгипет 2.5
екзархат 2.8	єдиносущний
	Єзекиїл 2.2, 3.1

ектенія	заупокійний
Єлена 2.6	Захарія 3.1
елеопомазання 2.8	захланність
елей	захристія
епархія 2.8	зачало
епархіяльний	зачаття 2.8
єпископ 1	Зачаття Пресвятої Богородиці
єпископат	святою Анною 2.9
єпископський	звершення (святих таїнств) 1
єпитимія 2.4	звізда (предмет літург. вжитку)
єпитрахиль 2.4	здійснення (святих таїнств) 1
єрарх 2.2	Зіслання Святого Духа 2.9
єрархічний	зішестя 1
єрархія 2.2	Зішестя Святого Духа 2.9
єрей 1, 2.2	зло
єрейський	зображальний (псалом, антифон)
Єремія 2.2, 3.1	зцілення
єресь 2.1, 2.6	зціляти
єретик	Іван 3.1
єретичний	ігумен 2.5, 2.6
Єрма 2.6	ідол
єродиякон 2.2	ідолопоклонство 1
єромонах 2.2	ікона
Єронім 2.2, 2.6	іконічний
Єротей 2.2, 2.3	іконічність
Єрусалим 2.2	іконоборство
жезл	іконографічний
жертва	іконографія
жертвоприношення	ікономічний 1
жертovníк 2.7	ікономія 1
жид 2.7	іконостас 2.1
жидівський 2.7	ікос 1, 2.8
заамвонна (молитва)	Іларій 2.6
завіт 1	Іларіон 2.6
загальниця	ілитон
заздрість	Ілірик 2.6
Закон (Божий)	іманентний
законовчитель	іманентність
заповідь	індульгенція 2.5
заповіт 1	інквізиція
заручини	інок
затворник	інтронізація

іпакой	капітула
Іпатій 2.6	каплиця
Іполит 2.6	каптур
іпостась 2.1, 2.6	кардинал
іпостатичний	кардинальський
Іраклій 2.6	катавасія
Ірмологіон	катарсис 2.1
ірмос 2.6	катафатичний
Ірод 2.6	катедра 2.3
Іродіон 2.6	катедральний
Ісая 2.2, 3.1	катехиза 1, 2.1
ісихазм 2.6	катехизація 1
ісихаст 2.6	катехизис 1, 2.1
Ісихій 2.6	катехизисний 1
ісповідання	катехизм 1, 2.1
ісповідник 2.7	катехизмовий 1
істина	катехизування 1
істинний	катехит 1
Ісус 2.2, 2.8	катехитика 1
Ісус Навин 3.1	катехитичний 1
Ісусова (молитва)	катехумен 1
ісходження 1	катехуменат 1
Йоаким 2.2	катизма 2.3
Йоан 2.2, 3.1	католикос
Йоанікій 2.2	католикосат 2.8
Йоасаф 2.2	католицький 2.8
Йов 2.2, 3.1	каяник
Йоїл 2.2, 3.1	каятися
Йона 2.2, 3.1	Квітна неділя 2.9
Йордан 2.2	келар
Йосиф 2.2	келія
Йосія 2.2	кеновійний
кадження	кеновітизм
кадило	кеновія
кадити	кеноза 2.1
камилавка	керигма 2.5
канон	киворій 2.4
канонарх	кивот
канонізація	клир 2.4
канонічний	клирик 2.4
канцлер	клирос 2.4
капелан	клобук

клявзура	Лист Єремії, 3.1
ковчег	литійник
колегія 2.5, 2.8	литія 2.8
колегіяльний	лінивство
колегіяльність 2.5	Літостротон 2.3
коліноприклонна (молитва)	літургійний 1, 2.5
колосянин 3.1	літургіка 1
конгрегація 2.5, 2.8	Літургія 1, 2.5, 2.8
кондак	-лог 2.5
конклав	-логія 2.5
контемплативний 1	Логос, -а 2.5
контемпліяція	логос, -у
конфесійний	Лука 3.1
конфесія	любов
конфірмація	людина 1
копіє (предмет літург. вжитку)	людство
Коран 2.8	лютеранство
Коринт 2.3	магія 2.5
коринтянин 2.3, 3.1	Макавеї 3.1
космічний	Малахія 3.1
космогонія	мамона
космос 1	маніхейство
костел	мантія
крижмо	маріологія
крилос	Марко 3.1
крипта	марнославство
Кров Христова 2.8	Мартиролог
кропило (предмет літург. вжитку)	Марта 2.3
ктитор	Матей 2.3, 3.1
культ	матірня (Церква) 2.8
культовий	Матусаїл 2.3
курія 2.8	медитація
лавра	Месія 2.8
ладан	мессаліанство
Лазарева субота 2.9	метанія
лампада	метемпсихоз 2.1
ласка 1	Методій 2.3
Левіатан 2.3	метрика
левірат	метричний
Левіт 3.1	милість 1
левіт 1	милосердя
лик	милостиня

мир	монтанізм
миро	мощі, -ей 2.7
мироносиця	Мудрість 3.1
миропомазання 2.8	мученик
мирування	мучеництво
мирувати	мученицький
мирянин	М'ясопусна неділя 2.9
мирянський	набедреник
митра 2.4	навернення
митрополит 2.8	навечір'я 2.8
митрополичий 2.8	Надгробне (богослуження)
митрополія 2.8	надія
митрофорний 2.4	Назарет
Мінея 2.8	напоумлення
місійний	напоумляти
місіонер	настоятель
місія	Натанайл 2.3
містагогія 2.5	Наум 3.1
містерія 1	начала (ангельський чин)
містика	небо 1
містицизм	небовзяття 1
містичний	невіста (Христова) 1, 2.8
міт 2.3	Неділя блудного сина 2.9
Міхей 3.1	Неділя всіх святих 2.9
многолїття	Неділя всіх святих українського народу 2.9
Молебень 2.8	Неділя мироносиць 2.9
молитва 2.8	Неділя митаря і фарисея 2.9
Молитвослов	Неділя м'ясопусна 2.9
молитовний	Неділя розслабленого 2.9
Молитовник	Неділя самарянки 2.9
монархїянство	Неділя святих Отців 2.9
монастир	Неділя святих Отців Нікейського Собору 2.9
монастицизм	Неділя святих Отців Сьомого Вселенського Собору 2.9
монастичний	Неділя святих Праотців 2.9
монах	Неділя сиропусна 2.9
монаший	Неділя слїпородженого 2.9
моногамія	Неділя хрестопоклонна 2.7, 2.9
моноенергізм	Неємія 3.1
монотеїзм	некатолицький 2.8
монотеїстичний	
монотелїтизм	
монофізитство	

ненависть	осанна 2.6
неофіт	освячення
непомильність (папи) 1	Осія 3.1
непорочне зачаття Богородиці 1	особа 2.8
непорочні (частина богослуження)	Отець (Бог) 2.8
нерухомий (цикл) 2.9	Отець Церкви 2.8
несторіанство	охрещений
нетлінний	очищення
нетління	паламар
низходження 1	паломництво
німб	панагія
Новий Завіт 2.8	Панахида
новик	Пантократор
новіціят	папа 2.8
новозавітній	папський 2.8
нудьга	параклис 2.4
обжерство	параман
обитель	Парастас 2.1
Обідниця (богослуження)	Паремійник
обіти	паремія
обітований 2.7	парох 2.7
обіцяний 2.7	парохія 2.7, 2.8
обоготворення 1	парохіянин 2.7
обоження 1	Партеній 2.3
обожествлення 1	партикулярний
обоження 1	парусія
образ	паства
обрізання 2.8	пастир 1
Обрізання Господа нашого Ісуса Христа 2.9	пастирський 1
обряд	пасторальний 1
обрядовий	Пасха 2.9
обрядовість	пасхалія
об'явлення	пасхальний (цикл) 2.9
оглашений	патристика
Одкровення 3.1	патристичний
Октоїх	патріпасіянство
омофор	патріярх 2.8
оправдання	патріярхат 2.8
орар	патріярхія 2.8
ортодоксальний	патріярший 2.8
ортодоксія	патрологія
	пекельний

пекло 1	поганство
пелагіанство	подвиг
первородний (гріх)	подоба
первосвященик	подружнє право 2.7
передання	покаяння 2.8
передосвячених дарів (Літургія) 2.7, 2.8	Покладення чесного пояса Пресвятої Богородиці 2.9
передсвяття 2.8	покликання
перелюб	поклоніння 1
переміна (сутнісна, євхаристійна) 1	Поклоніння чесним оковам святого апостола Петра 2.9
Перенесення мощей святих безсрібників Кира й Івана 2.9	покора
Переполовинення П'ятдесятниці 2.9	покрівець
переставитися	покров, -у 2.7, 2.8
Переставлення святого апостола і євангелиста Йоана Богослова 2.9	Покрова 2.9
пересуцествлення 1	Покров Пресвятої Богородиці 2.9
перихорезис 2.1	покута
Перша неділя Великого посту 2.9	покутувати
Перше і друге віднайдення чесної голови святого Йоана Хрестителя 2.9	полігамія
Петрівка 2.8	поліелей
Петро 3.1	політеїзм
печаль	політеїстичний
Пилипівка 2.8	помазання
Північна (богослуження)	поминання
піддиякон	помисел
підрясник	помісний 2.8
пізнання	Пом'яник
піснеспів	Понеділок Святого Духа 2.9
Пісня пісень 3.1	понтифік
піст	понтифікат
Плач Єремії 3.1	порок
плащаниця	порочний
плоть 1	посвяття 2.8
плотський	посвячення
пневматологія	посланництво 2.7
Повернення мощей апостола Вартоломея 2.9	послання 2.7, 3.1
Повечір'я	послух
поганин	послушник
	Посна (Тріодь)
	посний
	постити
	постриг

потир	прозорливий
походження 1	прозорливість
Похорон	прокимен 2.4
похресник	промисел
Початок індікту 2.9	Проповідник 3.1
Початок церковного року 2.9	проповідувати
почитання 1	проповідь
праведний	пророк
праведник	пророцтво
праведність	пророчий
правосильний 2.7	Просвічення 2.9
православний 2.8	проскомидійник
правочинний 2.7	проскомидія 2.8
Празнична мінея 2.8	просфора
праксис 2.1	протестант
предвічний	протестантизм
предистинація	протоєрей
Предтеча	протопсальт
преображення 2.7, 2.8	профес
Преображення Господнє 2.9	професія
преобразитись 2.7	процесійний
преподобний	процесія
преподобномученик	прочанин
пресвітер 1	проща
пресвітеріят	прощати
пресвітерство 1	прощення
престіл	псалом 2.8
престоли (ангельський чин)	Псалми 3.1
префект	псалмодія
примат	Псалтир 2.8
Приповідки 3.1	пустельник
природа	П'ятдесятниця 2.7, 2.9
пристрасний	П'ятикнижжя
пристрасть	равві
притвор	рай 1
притча	райський
причасний 2.8	регент 2.5
причасник	релігійний
Причастя 1, 2.8	релігія 2.5
причащатися	риза
провидіння	ризниця
прозелітизм	римлянин 3.1

римо-католицький 2.8	Святого первомученика Стефана 2.9
рівноапостольний	святоотцівський
рівнопоклонимий 1	святотатство
різдво 2.8	священик 1
Різдво Пресвятої Богородиці 2.9	священничий 2.7
Різдво святого Йоана Хрестителя 2.9	священнодія
Різдво Христове 2.9	священнодіяти
розпуста	священномученик
розп'яття	священнослужитель 1
розрішати	священнослужіння 1
розрішення	священство 1
рукопокладання 2.7	секта
рукоположення 1, 2.7, 2.8	семисвічник
руський 2.8	Септуагінта 2.5
Рута 3.1	серафим
рухомий (цикл) 2.9	серце
рядове (Євангеліє)	серцевідання
ряса	сердечний
Саваот 2.3	сили (ангельський чин)
сакральний	Символ віри 2.8
сакраментологія 1	симонія
сакраментальний 1	симфонія
сакраментальність 1	синагога
самогласний	Синаксар
Самуїл 3.1	синаксис 2.1
сан	Син (Божий) 2.8
сатана	синедріон
свідчення 2.7	синергія
світільний	синод 2.8
Світлий вівторок 2.9	синодальний
Світлий понеділок 2.9	синопсис 2.1
свого права (Церква) 2.8	синоптичний
Святе Письмо 2.8	Сирах 3.1
святий	Сиропусна неділя 2.9
святилище	сідальний
святиня	скинія
святитель 1	скит
Святих апостолів Петра й Павла 2.9	славослов'я
святість	Слово (Христос)
Святіший Отець 2.7	служба
Святого Миколая Чудотворця 2.9	

Службовий (Апостол, Євангеліє) 2.8	старець Старий Завіт 2.8
Служебник	староєврейський 2.7
служитель (святих таїнств) 1	старозавітній
смерть	ступенна
смертельний (гріх) 2.7	стихар
смирення	стихира 2.8
собор 2.8	стовпник
Собор архистратига Михаїла 2.9	страсті 2.8
соборний	страстний
соборність	стрітєння 2.8
Собор Пресвятої Богородиці 2.9	Стрітєння Господнє 2.9
совість	суд
солея	Судді 3.1
солунянин 3.1	сумління
сопричастя 1	Суплікація
Сорока Севастійських мучеників 2.9	сутність
сотворення	схизма
сотворіння	схизматичний
сотеріологія	схима
Софонія 3.1	схимник
союз 1	схимонах
спасенний 2.7	сходження 1
Спаситель 2.8	Тавор 2.3
Спасівка 2.8	Тадей 2.3
спасіння	таїна 1
співвічний	таїнственний 1
співпричастя 1	таїнственність 1
співслужитель	таїнство, святі таїнства 1, 2.8
спільність 1	тайна 1
сповідати(ся)	Тайна вечеря 1
сповідник 2.7	Талмуд 2.8
сповідувати 2.7	Творець 2.8
сповідь	творіння
споглядальний 1	Текля 2.3
споглядання 1	Теоген 2.3, 2.5
споглядати 1	Теогност 2.3, 2.5
споконвічний	Теодор 2.3
спокуса	Теодосій 2.3
Спомин чуда архистратига Михаїла в Колоссах 2.9	Теодот 2.3
	Теодул 2.3
	Теоктист 2.3

теологія 1	тропар
Теопемпт 2.3	Трьох святителів 2.9
Геофан 2.3	убожество
теофанія	ум
Геофіл 2.3	умертвлення
Геофілакт 2.3	умова (молитва)
теоцентризм	унійний 2.8
тетрапод	унія
Тимотей 2.3, 3.1	уніятський 2.8
Типік	упалий 2.7
Типікон	упокій
Тит 3.1	упокоїтися
тілесний	усікновення / усічення 2.7, 2.8
тілесність	Усікновення чесної голови святого Йоана Хрестителя 2.9
Тіло (Христове) 2.8	усопший
тіло 1	успення / успіння 1, 2.7, 2.8
тлінний	Успення Пресвятої Богородиці 2.9
тління	устав
Товит 3.1	Утішитель 2.8
Тома 2.3	Утрєня
Томина неділя 2.9	учительство 2.7
Геоктист 2.3	учительське служіння 2.7
традиція	фелон
трансубстанціяція 1	Филимон 3.1
трансцендентний	филип'янин 3.1
трансцендентність	Філотей 2.3
трапеза	харизма
трапезна	харизматичний
треба (богослуження)	харитативний
Требник 2.8	херувим
трибунал 2.8	Херувимська (пісня) 2.8
Триєдиний (Бог) 1, 2.8	хіротесія 2.4
трипостасний	хіротонія 2.4
трикирій 2.4	хітон
тринітарний 1	хоругва
триптих	храм
Трисвяте 2.8	храмовий
трихотомія	хресний батько 1, 2.7
Тріюдь 2.8	хрест 1
троїцький 1	хрестильниця
Троїчний (Бог) 1, 2.8	хрестини 1
Тройця / Трійця 2.7, 2.8	

хреститель 1	чистота 1
хрестити 1	Чоловіколюбець 1
хрестобогородичний	Чотиридесятниця 2.9
Хрестопоклонна неділя 2.9	чотки
хрещення 1, 2.8	чтець
християнин	чування
християнство	чудо
християнський	чудотворець
христологія	чудотворний
Христос 2.8	шеол 1
христоцентризм	шлюб
Хроніки 3.1	щасливий 1
Царі 3.1	щастя 1
Царство (Небесне) 1, 2.8	Юда 2.2, 3.1
Цвітна (тріюдь) 2.8	юдаїзм 2.2
целібат	юдей 2.2
Церква 2.8	юдей
Церква-дочка 2.8	юдейський
Церква-матір 2.8	юдеохристиянство
Церква-сестра 2.8	юдеохристиянський
ціломудріє	Юдея 2.2
цнотливість 1	Юдита 2.2, 3.1
Час (богослуження)	юродивий
Часослов 2.8	юродство
частиця (євхаристійна)	Юстин 2.2
чаша	Ягве, 2.8
чернецтво	язичник
чернець	язичництво
чернечий	язичницький
чеснота	Якинт 2.2; 2.3
чин	Яків 2.2, 3.1
Числа 3.1	Ясон 2.2
чистилище 1	

1. Богословські коментарі

Благодать — ласка

У церковнослов'янській мові термін *благодать* (подібно, як і гр. *χάρις*) мав декілька значень:

- 1) те, що приємне, красиве (Пс. 45:3; Прип. 3:22; Проп. 7:16);
- 2) прихильне ставлення, ласкавість, милість (Муд. 3:9; Лк. 2:52);
- 3) дар, прислуга;
- 4) вдячність (Кол. 4:6), втіха (Сир. 21:16).

Щодо богословської сфери, то і в Старому Завіті, і в Новому Завіті *благодать-χάρις* вживається для означення і Божої ласкавості, і конкретних дарів, через які ця ласкавість виявляється, а особливо найвищого дару, який Христос нам приніс, — дару усиновлення, дару Божого перебування в нас, що й є змістом поняття «спасіння». Термін *благодать* висловлює також даровитість, тобто незаслуженість Божого дару в Христі.

Особливість поняття «благодать» полягає в тому, що у ньому переплітаються кілька різних сфер, які не слід відокремлювати: Божа ласкавість завжди висловлюється й пізнається в його дарах, а в Божих дарах не можна різко розмежовувати загальної Божої допомоги від Божого дару самого себе; і кожний Божий дар даровитий, незаслужений, тобто даний нам даром.

Так, «перебувати в благодаті Божій» (Ді. 13:43) означає перебувати «у Божій ласкавості», а також «у Божому житті». «Коли ж за благодаттю [ми вибрані], то не за діла; інакше благодать не була б благодаттю» (Рим. 11:6) або «ви вже не під законом, а під благодаттю» (Рим. 6:14) означає повну даровитість того дару, а також те, що через цей дар маємо доступ до Божого життя, яке нашими вчинками ми не могли б здобути. У реченні «Благодаттю Божою я є те, що є, а благодать його в мені не була марна; бо ж я працював більше всіх їх, та не я, а благодать Божа, що зо мною» (1 Кор. 15:10) слово *благодать* означає і конкретну Божу допомогу в поодиноких ділах, і Господнє перебування в душі, що є суттю того, що робить життя християнина тим, чим воно є.

Рекомендація ІБТП

Термін *благодать* треба вживати в таких значеннях:

- а) Божа даровита ласкавість, милість (Господь нас «покликав своєю благодаттю» — пор. Гал. 1:6, 15);

б) Божа допомога-дари («досить тобі моєї благодаті, бо моя сила виявляється в безсиллі» — 2 Кор. 12:9);

в) особливий дар Божого життя, Божого перебування в нас («від його повноти прийняли ми всі — благодать за благодать» — Йо. 1:16).

Одність терміна свідчить про внутрішнє поєднання і взаємодію всіх цих семантичних рівнів.

Лексему *ласка*, яку популярно вживають також для всіх трьох рівнів, вважаємо невідповідним еквівалентом терміна *благодать*, тому що її семантичний наголос стоїть передусім на «ласкавості», а конкретність дару є мов похідним значенням, про яке треба здогадуватись («Господь дарував йому свою ласку»), тимчасом як у терміні *благодать* онтологічна конкретність Божого дару, Божого життя на першому місці, а в похідній позиції стоїть Божа доброта як обставина, з якої впливає цей дар («Господь дарував йому свою благодать»). У богослов'ї цей другий наголос (*благодать* як онтологічне Боже перебування в нас) має набагато важливіше сотеріологічне значення — це Боже дарування самого себе даром, не за якісь заслуги, а з любови до нас.

Слово *ласка* можна вживати як синонім «ласкавості» й «добррозичливості» (напр., «здобула ласку в Бога», «Бог показав їй свою ласку», «тим знайдеш ласку й доброзичливість в Божих очах і в людських» — Прип. 3:4; пор. Дан. 1:9 і т. п.) або в тих контекстах, де йдеться про загальну допомогу чи дар Божий (напр., «отримав багато ласк від Бога», «зрозумів, яку ласку зробив йому Господь»).

Типово слово *ласка* вживається в множині, і можна в такому випадку цілком адекватно замінити його синонімом *дар* (-и), тоді як термін *благодать* незвично вживати у множині: наприклад, кажемо «отримав багато благодаті», а не «багато благодатей», і не є адекватним замінити його словом *дар*.

Блаженство, блаженний — щастя, щасливий

Блаженство, блаженне життя в богословській літературі переважно є синонімами життя, яке маємо у Христі, у Бозі, а отже, вічного життя, життя в небі: «блаженні убогі духом», «...і збережи їх у блаженній житті...». У такому значенні не слід їх замінити висловами *щастя, щасливе життя*, семантика яких не виходить поза значення «стан цілковитого задоволення життям.., фортуна, доля»¹. Навпаки, коли йдеться про задоволення життям, про радість чи добру долю в житті, у релігійному контексті краще вживати терміни *блаженний, блаженство*, щоб

---

¹ СУМ.

наголосити, що цей стан є не просто вищим ступенем радості, а що джерелом і змістом тої радості й доброї долі є *благий* Бог: «Блажен еси, Ізраїлю! Котрий народ такий, як ти, якого б вирятував Господь» (Втор. 33:29); «...який добрий Господь! Блаженний, хто до нього прибігає» (Пс. 34:9).

Боголюдина, боголюдський — Чоловіколюбець

Оригінально церковнослов'янські терміни *Богочеловѣкъ*, *богочеловѣческий* вказували на поєднання в особі Христа Божого єства з людським єством, з людським родом, а не, очевидно, з чоловічою статтю. Коли вживаємо ці церковнослов'янізми в українській мові, це ширше значення («людський рід») не є на першому плані. Повне сотеріологічне значення воплощення точніше й виразніше передається, коли кажемо, що «Син Божий став *людиною*», ніж «Син Божий став *чоловіком*».

У певному сенсі цей другий вислів («став *чоловіком*») не є помилковим, однак він передає щось часткове, а то й несуттєве у воплощенні (подібно як «Син Божий став євреєм»), натомість перший вислів («став *людиною*») передає суттєве, центральне — спасіння людини через поєднання з Божою природою. Отже, варто вживати терміни *Боголюдина*, *боголюдський*, які точно передають богословське значення і легко сприймаються в українському мовленні.

Складніше адаптувати церковнослов'янську терміногрупу *Человѣколюбець*, *человѣколюбїе*. Якщо хочемо оминати згадану обмеженість українського слова *чоловік*, а форми *людинолюбець*, *людинолюб'я* виглядають негармонійними, у богословських текстах можна вдатися до розгорнутих описових форм на взірць *людинолюбний Бог*, *любов до людини* і под. Однак у перекладах літургійних текстів, особливо поетичних, в яких присутні архаїчні елементи, що забезпечують правильне розуміння лексеми *чоловік*, варто зберегти церковнослов'янїзм *Чоловіколюбець*.

Богослов'я — теологія

У християнському вжитку термін *богослов'я* може мати ширше значення «наука або мова про Бога на основі Божого об'явлення» або більш специфічне — «пізнання Бога у його внутрішньому житті» у протиставленні до «пізнання Бога, що виходить зі свідчення його діл», яке називають *ікономічним* пізнанням Бога². Терміни *богослов'я* і *теологія* є

² Див. статтю *Ікономія*.

синонімами, вони вказують на одну дійсність, тому немає потреби вживати другий термін (*теологія*) і семантично розділяти це поняття.

Однак спостерігаємо, що в певних колах існує тенденція витіснити асимільований церковнослов'янським новим грецизмом. А з огляду на те, що за законами термінотворення стислі терміни не терплять синонімів, тому що серед них неминуче з'явиться стилеве або й семантичне розрізнення, можна зауважити таку закономірність: автори, які вживають термін *богослов'я*, загалом орієнтуються на східнохристиянські сфери, а ті, які вживають *теологія* — на західнохристиянські. Це парадоксальна ситуація, тому що термін *теологія* — грецизм, а багато людей сприймають його як латинізм, можливо тому, що в Латинській Церкві це єдиний термін на позначення цієї реалії³.

Таке розрізнення, наприклад, ужито в *Релігієзнавчому Словникові*: пор. статтю *Богослов'я миру, мирологія*, яка трактує православних богословів, і статті *Теологія діалектична, Теологія кризи, Теологія звільнення*, і т. п., які стосуються західних богословів. Менш виправдане (більш зідеологізоване) розрізнення побутує у деяких державних чи академічних колах, які інколи дають відчуття, що готові говорити про *теологію* як наукову дисципліну, а не про *богослов'я*, вважаючи *теологію* чимось науково-об'єктивним, а *богослов'я* — чимось конфесійно-суб'єктивним.

Рекомендація ІБТП

Рекомендуємо не впроваджувати семантичного розрізнення цих двох термінів і вживати у всіх значеннях термін *богослов'я* або термін *теологія* як абсолютний синонім, без жодного семантичного розрізнення. Напр., *богослов'я* Карла Ранера, *богослов'я* протестантське, *Сума богослов'я* Томи Аквінського і т. п.

Дехто вважає, що «традиційно» в українській мові термінологічно відмежовуємо західні церковні реалії від рідних східних: у нас, мовляв, церква, священник, Служба Божа, а в них костел, ксьондз, меса і т. п. Така традиція — наслідок сумного становища нашої Церкви під польською домінацією, коли ми пізнавали Захід тільки через призму Польщі, і тому й називали його польськими словами. Відомо, що у всіх місцях нашої діаспори, де українці спілкуються з іншими народами, ці форми зникли як недоречні. Уже час, щоб вони зникли і в Україні. Виняток

---

³ До порівняння: «західний» нахил грецизму *Літургія* (як синоніма Служби Божої) взагалі не відчувається. Варто також згадати, що в часі поживленого запозичення грецизмів у XVII ст. (напр., *Літургікон, літургісати* замість *Служебник, служити*), рідко спостерігають вживання *теологія* замість *богослов'я*.

становлять назви книг, наприклад: *Римський Місал* чи *Ритуал*, а не *Римський Службник*, *Требник*.

Завіт — союз — заповіт

Грецький термін *διαθήκη* переважно вживали в Септуагінті для перекладу єврейського *berith*, що означає «угоду» або «союз», чи то в політичному значенні (пор. 1 Цар. 20:34), чи навіть у подружньому (Мал. 2:14), а найчастіше — «угоду-союз» між Богом і його народом. Він має й друге значення — «заповіту» — останньої волі. Латинська Вульгата у першому значенні («угода-союз») переважно вживала слово *foedus* (а також *pactus*), а в другому («заповіт») — *testamentum*. У латинських євангельських текстах про Тайну Вечерю вживається термін (*novum*) *testamentum*, що вказує на те, що Христові слова та дії є останніми (перед смертю), а не початковими (для *Нового Союзу*), і тому, можливо, для латинського Заходу *Новий Союз* став *Новим Заповітом*. Відповідно на Заході *Тайну вечерю* називають *Останньою вечерю*.

Церковнослов'янський переклад уживав слово *завіт* в обох значеннях. Оскільки в цілості Святого Письма значення «завіт» як угода між Богом і його народом істотно переважає над значенням «останньої волі», для слов'янського Сходу Христові євхаристійні слова асоціюються з *Новим Союзом*, про який сповістив пророк Єремія (Єр. 31:31), а не з *Новим Заповітом*, бо такого пророцтва не було.

Хоч нині в українській мові слово *завіт* не вживане поза біблійним контекстом, проте якщо при перекладі *διαθήκη* вживати його як синонім *союзу*, воно буде відтворювати грецький термін адекватніше, ніж *заповіт*, слово, яке в українській мові ніколи не має значення «союзу». *Заповіт* у своєму властивому значенні «останньої волі» вжито, напр., у Гал. 3:15 і Євр. 9:16-17.

Звершення — здійснення святих таїнств (а не уділювання чи виконання)

Про літургійну відправу святих таїнств переважно говоримо як про їх *звершення*: «Священик звершив таїнство вінчання».

Вислів *здійснення святих таїнств* більше вживаємо у пасивних зворотах: «таїнство хрещення здійснюється через матеріальний елемент води», а не: «Отець Андрій вперше здійснив таїнство хрещення через повне занурення».

Запозичене з латинської sacramентології поняття *уділювання святих таїнств* наражається на предметизоване поняття таїнства (замість поняття

οἰκονομία (тобто «устрій дому»). В ідентичній формі вона перейшла до російської мови. Дехто, наслідуючи цю кальку, вживає в українській мові форму *домобудівництво*. Ця форма, хоч деколи виглядає влучною (бо ж Божий план спасіння — «будування» його дому-Церкви), зазвичай невідповідна, бо ґрунтується на російському значенні слова (*строить* — будувати), а не на значенні грецького слова (*νόμος* — устрій, закон).

Исходження — походження Святого Духа

Неозначеність і різновжиток в українському богослов'ї термінів *ісходження* та *походження* (стосовно Святого Духа) є, на перший погляд, у явному контрасті до надзвичайної важливості цього питання в історії християнського полемічного богослов'я. Це, з одного боку, свідчить про те, що українські богослови, які брали участь у дискусії і були різною мірою компетентні у проблематиці, не спілкувалися між собою на цю тему українською мовою (навіть полемічно) і тому не встановили недвозначних й загальноприйнятих українських термінів у цій сфері. Але, з іншого боку, як це показав у своїй основоположній праці про Святого Духа патр. Й. Сліпий, навіть у корені греко-латинського спору про Святого Духа лежить розбіжне розуміння стрижневої термінології⁸. Попри загальні труднощі, які латинські богослови мали у розумінні грецьких Отців, для українських богословів додається та трудність, що українські терміни є однокореневими, через що створюється враження їх взаємозамінності.

У сучасній богословській літературі, у літургійних перекладах все частіше натрапляємо на вислів «Святий Дух *походить*» замість «Святий Дух *ісходить*», який традиційно вживали в літургійних текстах. Наприклад, у *Службнику* УПЦ КП (Київ, 1999) у Символі віри читаємо: «І в Духа Святого, Господа Животворчого, що від Отця *походить*...».

Термін *походження* Святого Духа (гр. *ἀρχή*, лат. *origo*) вказує на загальне поняття, на *факт*, що Святий Дух, як і Син, має своє буття не сам від себе, а від Отця. Отож, стисло кажучи, можна говорити про походження у Святій Трійці і Сина, і Святого Духа, а не, очевидно, про походження Отця. Однак *спосіб*, у який Святий Дух походить від Отця, відмінний від способу походження Сина. Ця відмінність є суттєвою і, за навчанням святих Отців, є основою іпостатичного відрізнення Сина і Святого Духа. У Пресвятій Трійці (незалежно від стосунку до світу) Святий Дух відрізняється від Сина способом його походження від Отця. Спосіб походження Сина від Отця називаємо, за Святим Письмом, *родженням*; спосіб походження Святого Духа від Отця називаємо, за

⁸ Й. Сліпий. Вчення про Святу Трійцю візантійського патріарха Фотія // *Богословія* 61-62 (1997-1998) 23-26.

Святим Письмом, *ісходженням*. Святий Дух не родиться, а ісходить; Син не ісходить, а родиться.

Термін *ісходження* (гр. *ἐκπόρευσις*, лат. *processio*), отже, висловлює не факт, а *спосіб*, у який Святий Дух має своє буття від Отця, на відміну від Сина. Повний зміст того *ісходження*, за святими Отцями, невідомий нам, але, вживаючи саме те слово, яким про це висловлювався Христос (Йо. 15:26), ми маємо надію хоч трохи збагнути це таїнство або принаймні не надто віддалитись від Христового об'явлення.

Правда, хоч у багатьох місцях Святого Письма гр. термін *ἐκπορεύομαι* може вживатись у різних контекстах, — виходити з хати (Втор. 28:6); в дорогу (Мр. 10:17); або виходити з людини (про слово — Еф. 4:29 чи лихого духа — Ді. 19:12), — значення «походження» (лат. *origo*) воно не має. Перекласти *ἐκπορεύεται* в Йо. 15:26 (як у Хоменка, Огієнка і Українського Біблійного Товариства) просто словом *походить* — словом, яке може стосуватися і Святого Духа, і Сина, — означає перекреслити для читача можливість зрозуміти, чому в грецькій богословській традиції цей термін був достатнім для відрізнєння іпостасі Святого Духа від іпостасі Сина.

Уживання терміна *походить* замість *ісходить* у тексті «Вірую» і в Йо. 15:26 помилкове не тому, що він висловлює щось неправдиве про Святого Духа, а тому, що замінюється специфічний термін загальним. У корені західного нерозуміння грецької позиції у цьому питанні, як довів Й. Сліпий, лежало саме таке загальне розуміння цього специфічного терміна.

Виникає запитання: якщо значення *ἐκπορεύομαι* у Святому Письмі часто «звичайне», чи не краще цей термін і в Йо. 15:26, і в подібних (догматичних і літургійних) текстах перекладати звичнішим українським словом *виходить*? Хоч може виглядати, що в теорії не було б заперечень, насправді у світлі того значення, якого цей вислів набув у віковій богословській традиції та у традиції української мови висловлювати сакральне високим стилем (пор. *Отець, Господь, пастир* і т. ін.), дієслово *виходити* ніяк не можна вважати задовільним терміном у цих текстах.

Третій український термін, який ускладнює правильне вживання цієї терміногрупи, також однокореневий, — це *сходження*. Деколи його вживають (у значенні «низходження», лат. *descensus*) як пояснення або синонім терміна *ісходження*. Це неправильно, тому що *сходження, низходження* і подібні можуть бути синонімами *зішестя*, тобто історичної події, коли Святий Дух у день П'ятдесятниці зійшов на апостолів чи й далі сходить на вірних та Церкву у відповідь на молитву Церкви. Усе це — історичний (ікономічний) план, в якому дії Божих Осіб супроти сотворінь не завжди ідентичні з тими, якими вони є у плані вічності

(тріядологічному). Хоч історичний план тісно пов'язаний з вічним, вічний не зумовлений історичним. У вічності немає сходження-зішестя Святого Духа, хоч святі Отці кажуть, що «Святий Дух від Отця ісходить і на Сині почиває».

Рекомендація ІБТП

Слід уникати висловів «Спір про *походження* Святого Духа», «Святий Дух *походить* від Отця» і т. п. Хоч існує сенс, у якому ці вислови не є неправдивими (якщо йдеться про *origo*), однак, по суті, вони утруднюють або й заперечують сприйняття того найціннішого, що Христос нам об'явив про Святого Духа і на чому ґрунтується вся традиція грецьких Отців (що основа іпостатичного відрізнення Сина і Святого Духа є ніщо інше, як різниця їхнього походження від Отця). Помилковим є вживання слова *походить* у «Вірую»⁹, у Йо. 15:26 і в подібних текстах.

Треба уживати завжди (відповідно до гр. *ἐκπόρευσις* і лат. *processio*) термін *ісходження*: «Спір про *ісходження* Святого Духа», «Святий Дух *ісходить* від Отця» і т. п. (у «Вірую», у Йо. 15:26 і т. п.). Навіть якщо виглядає, що цей термін менш відомий і менш звичний (поза богословськими колами), все-таки він точніше передає те, що Христос хотів сказати нам через св. Йоана про Святого Духа.

У контексті богословського обговорення цих понять, для додаткового пояснення змісту цього терміна можна вживати його із прикладкою через дефіс: *ісходження-вихід*¹⁰.

Не слід вживати *сходження* (тим паче *низходження*), якщо йдеться про Святу Трійцю у вічності. Ці терміни можуть стосуватися тільки історичного плану (супроти сотворінь).

Катехизм — катехизис — катехиза

Ужиток в українській мові терміна, похідного від грецького слова *κατήχησις* (і латинського *catechismus*) створює чимало проблем, які віддзеркалюють складний вплив на українську богословську мову грецьких і латинських церковних традицій і візантійських та західноєвропейських ортоепічних та транслітераційних практик. Хоч характерним для цієї групи є те, що не всі елементи східних і західних

⁹ Напр., *Службеник*. Київ (УПЦ КП) 1999. Про інші приклади й додаткову дискусію теми див. Схм. Венедикта (Щурат-Глуха). Кілька роздумів над перекладами молитов: «розсіяти думкою серця»; «озлобити нас»; «ісходження Святого Духа» // *Єдиними Устами* 1 (1997) 22-25.

¹⁰ Пор.: Й. Сліпий. *Вчення про Святу Трійцю...* с. 19.

впливів збігаються з католицько-православним конфесійним поділом, все-таки спостерігається, що варіант *катехизис* типовий для православних, а *катехизм* — для католицьких кіл.

Щодо питання транслітерації кореня лексеми, то, як показали у своїй студії О. Захарків і З. Куньч¹¹, існують вагомі аргументи на користь того, що слід надати перевагу варіантові *катехи-* над іншими уживаними варіантами (*катихи-*, *катихі-*).

Питання вибору суфікса і його варіантів (у вжитку бувають: -изм, -исм, -изис, -ізіс, -изіс, -исіс, -из) має, крім правописних, також і слововжиткові нюанси. Йдеться про те, що термін *катехизис* (або варіанти) вживається для означення і «книги-підручника», і самої «науки» та «навчання», термін *катехизм* (або варіанти) означає тільки «книгу-підручник» (і в переносному значенні «науку»), а поняття «наука» і «навчання» передаються терміном *катехиза*, який є більш адаптованим варіантом того ж *катехизису*. Важливо ствердити, що, крім традицій вживання, терміни *катехизис* і *катехизм* не мають жодного елементу доктринально-семантичних розбіжностей між собою.

Терміни *катехизис* і *катехизм* мають свої відповідні прикметники: *катехизисний* (*катехизисні проповіді, видання, вчення*) і *катехизмовий* (*катехизмова частина*). Від іменника *катехитика* утворюємо прикметник *катехитичний* (*катехитична школа, комісія, катехитичний досвід, правильник*), а не *катехізічний*, який деколи утворюють від того ж іменника¹². Термін *катехиза* не має похідного прикметника.

Усі інші терміни, які походять від того ж кореня, є або калькою, або адаптацією відповідних грецьких форм, і всі вони вживані у православних і в греко-католицьких виданнях:

катехит — учитель правд віри;

катехумен — той, хто приймає навчання правд віри (переважно перед хрещенням);

катехуменат — період тривання або інші організаційні чи формативні елементи такого навчання (переважно перед хрещенням);

катехизація, катехизування — процес такого навчання;

катехитика — наука-теорія про навчання правд віри.

¹¹ Див.: О. Захарків, З. Куньч. Як правильно: катехизм, катехизм, катехизис, катехізіс, катехиза? // *Єдиними устами* 4 (2000) 63-71.

¹² *Релігієзнавчий словник*, с. 304.

Рекомендація ІБТП

ІБТП підтримує рекомендацію О. Захарків і З. Куньч про вибір варіанта основи *катехи-* замість *катехі-* для всіх термінів цієї групи.

У спірному питанні, чи для позначення «книги» і «науки-навчання» вживати один термін *катехизис*, чи пару *катехизм* і *катехиза*, ІБТП не бачить підстави категорично вилучати один або інший з тих варіантів. Важливо в одному виданні дотримуватися систематично першого або другого варіанта, інакше читач може зрозуміти, що йдеться про різні реалії.

Однак у святоотцівському контексті для позначення назви твору, безумовно, *катехизис* краще надається, ніж *катехизм*, а навіть ніж *катехиза*: напр., *Катехизис Теодора Студійського*; *Катехизисні проповіді Кирила Єрусалимського*.

Форму *катехізічний* треба вилучити.

Усі інші терміни, у яких немає варіантних форм (*катехит*, *катехитика*, *катехумен*, *катехуменат*, *катехизація*, *катехизування*), вживати в тих значеннях, які подано вище.

Літургійний (а не літургічний)

Тривалий час обидві форми *літургійний* та *літургічний* побутують в українській мові у популярних та наукових богословських текстах, хоча у словниках або літургійних дослідженнях не засвідчено чіткого семантичного розмежування між ними, яке, наприклад, існує в польській чи хорватській мовах¹³. Сам факт, що розрізнення існує в одній мові, не є абсолютним аргументом того, що його слід впроваджувати і в іншу мову¹⁴.

ІБТП опублікував у віснику *Єдиними Устами* дослідження Ганни Дидик-Меуш¹⁵ як спробу аргументації того, що ці дві форми можуть бути паронімічною парою, якщо віднести *літургійний* до *Літургії* (саме богослуження), а *літургічний* до *літургіки* (наука про літургію). Попри декілька наведених у статті прикладів, взятих з наукових видань,

¹³ Майже всі західноєвропейські мови, як і російська, мають тільки один термін і одну правописну форму того терміна.

¹⁴ Наприклад, у польській мові те, що належить до сфери духовенства позначається словом *duchowny*, а те, що належить до , сфери нематеріальної культури, — *duchowy*, тимчасом в українській мові ці поняття позначаються одним словом *духовний*.

¹⁵ Г. Дидик-Меуш. До питання про вживання слів *літургійний* та *літургічний* // *Єдиними устами* 4 (2000) 72-80.

залишається сумнів, чи таке розмежування є недвозначним і чи має чітку наукову (літургіологічну) основу¹⁶.

Тому ІБТП вважає відповіднішим уживати лише форму *літургійний*, яку пропонують *Орфографічний Словник* (1999), *Новий тлумачний словник української мови* (1998), *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (2001) і яка є найдавнішою формою, засвідченою в києворуському періоді¹⁷. Жоден із цих словників не подає форми *літургічний*. Уживання обох форм в одному творі, якщо авторові не вдалося переконливо й чітко розмежувати їх семантичні поля, може сприйматися як неухважність і наукова неточність.

Отже, *ІБТП рекомендує* вживати лише форму *літургійний* на означення усіх понять, пов'язаних із літургією та літургією.

Небовзяття Богородиці — успення (а не вознесення Богородиці)

Термін *вознесення Богородиці*, що його вжито, наприклад, у *Релігієзнавчому Словнику*, цілком невідповідний. Сама стаття того ж словника пояснює зміст догмату, що його проголосив Папа Пій XII 1950 року, і слушно додає, що «Східна Церква називає це свято — Успення Пресвятої Діви Марії»¹⁸.

Вознесення не є відповідним терміном на означення змісту цієї догми, оскільки цей термін позначає вознесення Христове. Латинський оригінальний термін для позначення переходу Богородиці до неба є *assumptio*, а для переходу Христа — *ascensio*, тобто *ascensio* вказує на те, що Христос сам возноситься (активна форма), а *assumptio* — що Богородицю підносить Христос (пасивна форма).

Щодо назви літургійного свята, то назва успення відповідає латинському *assumptio*, але щодо змісту догми, таки нелегко знайти дослівний український термін. Давніше греко-католики вживали термін *внебовзяття*, наслідуючи польське *wniebowzięcie*, але нині частіше вживаною є описова форма *взяття Богородиці до небесної слави*. Пропонуємо, однак, якщо йдеться про догму віровчення (не назву літургійного свята), вживати термін *небовзяття*.

---

¹⁶ До прикладу, в українському перекладі книжки Міхаеля Кунцлера *Літургія Церкви* (Львів: Свічадо, 2001), в якій автор на 600 сторінках дискутує всі аспекти літургійних наук, вжито лише форму *літургійний*, і не виникає потреби в іншому паронімічному терміні.

¹⁷ Г. Дидик-Меуш. *До питання...* с. 75.

¹⁸ *Релігієзнавчий Словник*, с. 66.

Невіста Христова (а не наречена Христова)

Один з найгарніших образів любови Христа до Церкви, а також до поодинокого віруючого, головно посвяченої дівиці, вживаний у богословській й аскетичній літературі — це образ Церкви (або дівиці) — *невісти Христової*.

Останнім часом можна помітити деякі сумніви, як цей образ найкраще передати українською мовою, оскільки в сучасних словниках відображене певне вагання, чи визнати в українській мові слово *невіста*, чи ні. З одного боку, лексема *невіста* є у *СУМ*-і та у *ВТССУМ*-і¹⁹, а у *НТСУМ*-і та в *ОСУМ*-і вона відсутня. Важливо зауважити, що ті словники, які мають лексему *невіста*, подають і словосполучення *Христова невіста*²⁰.

Така непевність, відбита у словниках (і ремарки *розм.*, *заст.*), спонукує замінити лексему *невіста* «новішим», «сучаснішим» словом — *наречена Христова*.

Чи можна уважати слово *наречена* адекватним до цього вжитку? Думаємо, що ні.

Цей образ (Йо. 3:29; Еф. 5:32) вказує на інтенсивну й інтимну любов між Христом і Церквою (віруючими), як і на опіку (з боку Христа) і на вірність (з боку Церкви), яких вона вимагає. Крім загального змісту подружньої любови, який присутній і в старозавітніх пророчих книгах, новозавітні тексти мають додаткову специфіку, яка походить від ікономії воплощення: задля Христового воплощення між Христом і Церквою виник такий тісний зв'язок, що вже подружнтя любов не є метафорою Христової любови, а Христова любов і поєднання з Церквою є взірцем подружньої любови (Еф. 5:25-32). Воплощення Христове, хоч і звершилось в історії в незбагненній повноті, ще очікує свого остаточного, есхатологічного звершення (Еф. 1:10; 1 Кор. 15:28). Тому образ Церкви-невісти є водночас повною реальністю й есхатологічним очікуванням. Те саме стосується любови посвяченої дівиці й Христа.

У терміні *невіста* унікально поєднані усі ті аспекти: невіста — це та, яка очікує одруження, та, яка одружується, і та, якою Жених вже тішиться у весільній світлиці. Головний семантичний наголос є на завершеному поєднанні.

¹⁹ В обох словниках те саме визначення: «Невіста: 1. *розм.* дівчина або жінка, яка одружується. // Дівчина, яка досягла шлюбного віку, або дівчина стосовно до того, з ким має одружитися».

²⁰ «Христова невіста: *заст.* — про черницю, монахиню».

Лексема *наречена* (як синонім слова *заручена*) обмежується рівнем очікування²¹. Таке слово не може бути образом повноти любови між Христом і Церквою.

Хоч у СУМ-і не взято до уваги первісного богословського образу (Церква-невіста), а тільки похідний (посвячена дівиця-невіста), визнаємо слухність авторів у тому, що не наважились замінити *Христову невісту* на *Христову наречену*.

Непомильність папи (а не непогрішимість папи)

Суть цього постулату католицької догматики полягає в тому, що Христос доручив Церкві навчати і «уділив їй участь у своїй власній непомильності»²². Церковні пастирі, виконуючи учительське служіння, користуються цим даром непомильності. Тому папа силою свого служіння як Верховний пастир у певних випадках і ситуаціях (в офіційних і урочистих рішеннях у справі віри та моралі) особисто користуються Божим даром *непомильності*.

Термін *непогрішимість* дає неправильне розуміння, начебто йдеться про те, що папа не може згрішити. Тому варто вилучити його з ужитку.

Російський переклад *Катехизму Католицької Церкви* подає: «непогрешимость (папы) см. безошибочность».

Непорочне зачаття Богородиці — дівственне зачаття Христа (а не непорочне зачаття Христа)

Непорочне зачаття — термін, усталений за католицьким ученням (урочисто проголошений папою 1854 р.) про упривілейоване звільнення Богородиці від первородного гріха. Це не означає, що св. Анна зачала Богородицю без статевого поєднання: це помилкова інтерпретація, яку повторює багато православних богословів.

Вчення, що Христос був зачатий Богородицею без статевого поєднання, позначається терміном *дівственне зачаття Христа*.

Обоження — обожествлення — (о)боготворення — обожнення

Грецький термін *θεωσις* вживається на означення правди про наділення людині через Божу благодать найтіснішого онтологічного

---

²¹ СУМ та ВТССУМ подають однаково: «Наречений: чоловік (жінка) стосовно до того, з ким має одружуватися. Наречені: чоловік і жінка, які збираються одружуватися». «Заручатися: ставати нареченою або нареченим».

²² Катехизм Католицької Церкви, 889.

поєднання з Божим життям, що св. Петро назвав участю-співпричастям (гр. *κοινωνία*) у Божій природі (2 Пт. 1:4), а численні святі Отці — «стати богом»²³ по благодаті. Це один із найсміливіших висловів грецької богословської традиції, і майже в кожній модерній мові спостерігаємо вагання, як його перекласти: сильнішим терміном (напр., *deificatio* і т. п.) чи загальним (напр., *divinizatio* і т. п.). За кожною з цих позицій, як і за українськими варіантами *обоження* й *обожествлення*, можна наводити чимало аргументів за і проти. Кожен із них передає якийсь аспект цього таїнства й оминає якимсь одне його спотворення, але наражається на інше.

Рекомендація ІБТП

Якщо йдеться про переклад, треба вибрати той термін, який є найточнішим відповідником і не містить інтерпретації.

Термінам *θέωσις*, *deificatio* і їх похідним (зробити, стати богом) відповідає український термін *обоження*.

Якщо ж ідеться про переклад термінів *θείωσις*, *divinizatio* і т. п. (зробити, стати подібним до Бога), відповідним буде український термін *обожествлення*.

Отже, якщо говоримо про людину, яка, за патристичною сотеріологією, приймає повноту дару Божої благодаті і тим онтологічно стає сопричасником Божої природи, слід уживати термін *обоження*. Наприклад: «Якщо не треба поклонятися Святому Духові, то як *обожив* він мене через хрещення?» (св. Григорій Богослов)²⁴.

Якщо ж висловлюємося про людину в етичному чи філософському значенні, яка удосконалюється моральним зусиллям, більш властиво вживати термін *обожествлення*. Наприклад: «Чесноти — це міра нашого *обожествлення*»²⁵.

Якщо ж йдеться про земне творіння, просякнуте божественною присутністю, матеріальний *космос* у віднесенні чи то до Христового вочленення, чи то до есхатологічного завершення ікономії спасіння, рекомендуємо вислів *обожествлення космосу*, світу, природи, а не *обоження* і не *обоготворення*. Наприклад: «За своїм покликанням християнин повинен трудитися над удосконаленням та *обожествленням* світу, тої Вселенної, у лоні якої була створена людина»²⁶.

²³ У цьому вислові, або і в множині («щоб ми стали богами») вживаємо малу літеру (бог, боги), тому що людина, хоч стає учасником Божої природи, не стає Божою Особою, їх завжди три: Отець, Син і Дух Святий, пор. Йо. 10:34-35.

²⁴ Катехизм Католицької Церкви, 2670.

²⁵ Т. Шпідлік. *Духовність християнського Сходу*. Львів 1999, с. 231.

²⁶ Т. Шпідлік. *Духовність християнського Сходу*, с. 275.

(*О*)*боготворювати* — це уважати когось або щось богом, напр., царя, тварину, вогонь і т. п. У тому ж значенні можна вживати також *обоження* (помилковим вважаємо вжиток терміна *обоження* у значенні *обоження*, як це подають СУМ та в НТСУМ). Наприклад: «Ідолопоклонство полягає в *обоготворенні* того, що не є Богом»²⁷.

Пастирський — пасторальний — душпастирський

Донедавна було досить легко розрізнити, коли в українській мові вживати слово *пастирський*, а коли — *пасторальний*. У СУМ-і читаємо, що *пастирський* — це прикметник до *пастир*, наприклад: *пастирське серце*, *пастирський обов'язок*, а навіть *пастирський пес* (оскільки, за СУМ-ом, *пастир* має і «застаріле» значення «пастух»). *Пасторальний* — це прикметник до *пастораль* («У європейській літературі й мистецтві XIV-XVIII ст. — жанр, який характеризується ідилічним зображенням пастухів і пастушок на лоні природи, а також твір такого жанру»). Також СУМ подає слово *пасторський* — прикметник до *пастор*.

Таке обмеження слова *пасторальний* до художньої сфери не можна вважати нововведенням радянської доби, оскільки, за свідченням *Індексу української католицької періодики Галичини 1871-1942 А. Кравчука* (Львів: Свічадо, 2000), у довоєнній УГКЦ слово *пасторальний* ніколи не вживалося у церковній сфері: вживали або слово *пастирський* (в окремих словосполученнях, переважно стосовно єпископа: *пастирське послання*, *лист*, *візитація*), або найчастіше слово *душпастирський* (стосовно особи і всіх аспектів діяльності пастиря). Ці прикметники походять від іменників *пастир*, *душпастир*. Форма *пастирство* в *Індексі* не зустрічається.

Ситуація дещо змінилась останніми роками, коли українською мовою почали активніше перекладати західні пособорові документи й матеріали про пастирську працю, життя і церковні структури. Характерним для цих пособорових матеріалів є те, що поняття «*theologia pastoralis*» набуло ширшого значення через розширення розуміння служіння Церкви супроти світу. З одного боку, поняття «*theologia pastoralis*» вже не обмежувалось, як це було перед Собором, до діяльності рукоположених служителів у Церкві (тобто клиру), а передбачало участь і нерукоположених осіб (тобто мирян) у служінні Церкви; з іншого боку, поняття пастирського служіння («*ministerium pastoralis*») вже не обмежується до сфери провду-керівництва, а містить різні аспекти опіки над потребуючими, і взагалі всього, що стосується життя і діяльності Церкви серед суспільства. Типовим для тієї нової ситуації є епархіяльні й парохіяльні *Пастирські ради*, а також різні *пастирські* програми, які стосуються всіх аспектів

²⁷ Катехизм Католицької Церкви, 2113.

парохіяльного життя і в яких миряни відіграють важливу роль. Документ II Ватиканського Собору про Церкву в сучасному світі (*Gaudium et spes*) називається *Душпастирською конституцією (pastoralis)* не тому, що його написали пастирі або що він стосується лише пастирів, але тому що він стосується пастирської місії Церкви у світі в широкому значенні. Отож на Заході термін *pastoralis* щораз частіше вживається на позначення діяльності мирян.

Однак відмінність між старим і новим розумінням не тільки в тому, що до колишньої сфери духовенства долучаються миряни. За висловом К. Рагнера і Г. Форґрімлера, коли давніше *theologia pastoralis* розробляла мов «тактику» конкретних аспектів діяльності Церкви (тобто клиру), нове поняття *theologia pastoralis* має за завдання розробляти «стратегію» всієї діяльності Церкви серед світу, включаючи й мирян²⁸. У певному сенсі можна сказати, що *theologia pastoralis* у новому значенні поєднала під одним поняттям те, що давніше називали *апостольство* мирян, із душпастирством духовенства.

Останнім часом щораз частіше в греко-католицьких колах трапляється уживання форми *пасторальний* як відповідника західного *pastoralis* у новому, ширшому значенні. Введення до богословського лексикону терміна *пасторальний*, який має ширше значення, поряд із термінами *пастирський*, *душпастирський*, які стосуються лише пресвітера і єпископа, тобто рукоположених пастирів, виправдане. Таке розв'язання вже має свою підставу в українській мові, тому що, на відміну від західних мов, де єдиний термін *pastoralis* вживається і у церковному, і в мистецтвознавчому чи сільськогосподарському значенні, в українській мові ці сфери вже позначаються окремими термінами: особа й діяльність пастиря терміном *пастирський*, а весь ширший контекст того, що пов'язане з пастирем, — *пасторальний*. Новизна полягає в тому, що до мистецтвознавчого значення лексеми *пасторальний* додається богословське значення, яке є метафоричним, по лінії євангельських метафор «духовної пастви», «духовних овець»²⁹.

А як вирішувати, коли вживати *пастирський*, а коли *пасторальний*, особливо при перекладі зі західних мов, які мають тільки один термін (*pastoralis*)? Поняття «пасторальний» ширше і включає поняття

---

²⁸ К. Рагнер, Г. Форґрімлер. *Короткий Теологічний Словник*. Львів 1996, с. 537.

²⁹ Хоч запровадження прикметника *пасторальний* у церковний вжиток має своє семантичне виправдання, існує термінологічна нерегулярність в тому, що це церковне значення стосується тільки прикметника (*пасторальний*), а не його іменника, тобто, іменник *пастораль* не має церковного значення. Така аномалія має свій частинний прецедент в українській мові, коли поряд з прикметником *суспільний* (від *суспільство*) почали уживати термін *соціальний* без іменникової основи. Щойно згодом з'явився термін *соціум*, але у вужчому значенні, ніж прикметник *соціальний*.

«пастирський» («душпастирський»). Все, що є пастирське (і душпастирське), міститься в понятті «пасторальний», хоч терміни *пастирський* і *душпастирський* зберігають своє обмежене значення. Тому, якщо йдеться про служіння рукоположених й нерукоположених осіб, немає потреби повторювати обидва терміни (*дискутували про пастирські й пасторальні ініціативи*), бо *пасторальне* охоплює й *пастирське*. Також не треба відділяти чи протиставляти *пастирське богослов'я* (для семінаристів) і *пасторальне богослов'я* (для світських богословів); і ті, і ті вивчають те саме *пасторальне богослов'я*, хоч семінаристи мають додаткові частини про своє пастирське служіння. Під час вивчення предмета світські богослови виконують *пасторальну* практику, а практика, яку виконують семінаристи, може називатися *пасторальною* чи *пастирською*³⁰.

У передрадянському богослов'ї для позначення всіх аспектів життя й діяльності пастирів частіше використовували термін *душпастирський*, ніж термін *пастирський*. Можливо, термін *душпастирський* походить від латинського *cura (pastoralis) animarum* (англ. *care of souls*) і запозичений у Галичині від польського *duchpasterskiy*. Нині у пастирській термінології західних мов майже немає такої згадки про *душі* (хоч вона збереглася, наприклад, у польській мові), що свідчить, мабуть, про те, що на людину і її потреби слід дивитись цілісно, не відокремлюючи її душі від цілості. Хоч термін *душпастирський* мало вживається у православній сфері, уважаємо, що він має свій позитивний сенс, оскільки він нагадує пастирям, що вся їхня діяльність має бути скерована до плекання духовного життя їхньої пастви, а не тільки суспільного.

Рекомендація ІБТП

Терміни *пастир* і *пастирський* вживаються на означення особи й діяльності рукоположених служителів, тобто єпископів і священників: *пастирське послання*, *пастирський досвід*, *пастирська ревність*, *пастирське завдання* тощо. Ці терміни майже не стосуються дияконів.

Терміни *душпастир* і *душпастирський* функціонують так само, як *пастир* і *пастирський*, крім деяких словосполучень: *пастирське послання*, *пастирська візитація*.

---

³⁰ В латинській мові існує лише один прикметник (*pastoralis*), його вживають для позначення ширшого поняття. У вузькому значенні (стосовно духовенства) вживають термін *ministerium ordinatum* (*рукоположене служіння*) або подібне. У виборі між термінами *пастирський* і *пасторальний* можна керуватись правилом: якщо контекст дозволяє вжити термін *душпастирський* — вживати термін *пастирський*; якщо ні, вживати *пасторальний*.

Термін *пасторальний* позначає широке поняття, він вживається для означення всіх аспектів церковної діяльності, пов'язаних і з мирянами, і з душпастирями. Проте не слід його вживати щодо того, що стосується лише душпастирів³¹.

Пересуцествлення (а не *переістотнення*, *переестествлення*, *перевтілення*)

Схоластична богословська традиція, щоб висловити те, що в євхаристійній переміні хліба й вина в Тіло й Кров Христові замінюється не хліб і вино як такі, а лише їх сутність (*substantia*, тобто внутрішня суть), а їхні зовнішні властивості (*accidentalialia*) залишаються незміненими, вживала термін *transsubstantiatio*. Цей термін вказує те, що зміна є субстанційальною, тобто реальною, а не тільки такою, що існує в уяві чи в намірі.

Нині багато богословів відмовляються від цього терміна, тому що вважають, що поняття «субстанція» сприймається в речовому (предметному), а не в метафізичному значенні, і тим спотворюється значення євхаристійної переміни. Інші вважають за потрібне замінити церковнослов'янізм українськими відповідниками, як-то *переістотнення* чи *переестествлення*.

Рекомендація ІБТП

Якщо в контексті перекладу або дискусії про схоластичне євхаристійне вчення в українській мові слід ужити термін *transsubstantiatio*, то вживаймо церковнослов'янізм *пересуцествлення* (або кальку *транссубстанціяція*). В інших випадках краще говорити просто про *євхаристійну переміну*, уточнюючи її розуміння в контексті (*сутнісна переміна*).

Лексеми *переістотнення* і *переестествлення* не виражають сутнісний аспект євхаристійної переміни, оскільки семантичне пов'язання понять «істота» та «єство» із поняттям «суть» є другорядним. Першим значенням слова *істота* є (за СУМ-ом) «живий організм; людина, тварина», а слова *єство* — «сукупність всіх фізичних і душевних сил і властивостей людини». Лексеми *переістотнення* і *переестествлення* дають неправильне розуміння євхаристійної переміни: говорячи *переістотнення* розуміємо її

---

³¹ Приклад правильного розрізнення: «Священики беруть участь у загальній пасторальній діяльності Церкви, однак не мають забувати про специфіку своїх пастирських обов'язків».

надто матеріально (асоціація з *істотою*), *переестестволення* — надто віртуально (асоціація з *єством*).

Форма *перевтілення* не є відповідною для позначення євхаристійної переміни, оскільки, по-перше, має релігієзнавче значення (реінкарнація) та, по-друге, вказує на тілесну зміну, на зміну форми, чого немає в євхаристійній переміні.

Поклоніння — почитання — вшанування

Після подолання іконоборчої кризи в Церкві з'явилося розуміння, що в богословській літературі потрібно чітко розрізнити шану, яку віддаємо єдиному Богові, і ту, яку віддаємо Богородиці, святим та святим предметам (іконам, мощам і т. ін.). Важливість цього розрізнення видно з того, що його застосовують у всіх найважливіших соборових постулатах про рівність Божих Осіб у Пресвятій Тройці (*рівнопоклонимі*), про місце Богородиці й святих у нашому літургійному житті, про правильне розуміння значення ікон і т. д.

Хоч ці два поняття строго розрізняли в грецькій і латинській мовах (*λατρεία / δουλεία, adoratio / veneratio*) та в інших сучасних мовах, у церковнослов'янській мові це розрізнення з невідомих причин не вповні закріпилось, і ця невиразна ситуація перейшла до української мови.

Переважно найвищий рівень вшанування (що стосується тільки Бога) передаємо терміном *поклоніння* (коли висловлюється об'єкт пошани, напр., «Богові єдиному треба поклонятись»), або *богопоклоніння*. Звідси термін *ідолопоклонство* як віддавання ідолі Божої шани³².

Так само нижчий рівень (що стосується Богородиці й святих) віддавна найчастіше позначається терміном *почитання*. Останнім часом спостерігається тенденція до відмови від цього терміна (ймовірно, через те, що він вживається в російській мові) і заміняти його словами *вшанування, пошанування* чи *шанування*. Оскільки ці слова мають для пересічного читача передусім загальне, світське (нелітургійне) значення, вони можуть набути специфічної богословсько-літургійної семантики тільки в ширшому контексті: *літургійне вшанування* чи *вшанування на престолах* і т. п. Очевидно, що така термінологічна розв'язка не тільки не вигідна, але мовби аматорська, і деколи суттєво ускладнює можливість точно висловлювати богословські реалії: якщо говоримо про вшанування пам'яті дорогих нам чи визначних, але не канонізованих осіб, нема як термінологічно висловити той новий рівень пошани, який їм віддаємо у випадку їхньої канонізації.

---

³² Винятково говоримо про *поклоніння* Чесному Хресту.

У такій ситуації рекомендуємо передусім дотримуватися вжитку звичних термінів *(бого)поклоніння* (стосовно Бога) і *почитання* (стосовно інших), оскільки вони найкраще передають ці поняття і дають зрозуміти їхнє значення. Якщо зберігається це розрізнення і воно надає тон і точність викладові, можна при потребі вжити і *вшанування* як синонім *почитання*.

Існують також терміни *богопочитання* та *боговшанування*, які, очевидно, стосуються лише Бога, хоч у загальнішому значенні, ніж *богопоклоніння*. Наприклад: «моральне життя християнина є духовним боговшануванням». В англійській мові це поняття позначається словом *worship*.

Пресвітер — священник — єрей

Терміни *пресвітер* і *священник* не слід уважати абсолютними синонімами, у перекладах слід зберігати таку відповідність: *πρεσβύτερος, presbyter* — *пресвітер*, *ἱερεύς, sacerdos* — *священник* (див. *Катехизм Католицької Церкви*, 1536-1568).

Пресвітер — термін, який вказує на особу (і посаду) християнського пастиря, який у церковній єрархії нижчий від єпископа і вищий від диякона. Цей термін охоплює всю діяльність цього пастиря супроти християнської громади: провідничу, навчальну й освячувальну.

Священник — термін, який стосується одночасно, але в різний спосіб, і всіх охрещених у Церкві, і самих священнослужителів. Термін *священник* стосується кожного християнина, оскільки через хрещення і миропомазання має участь у царському, пророчім і священничім служінні Христа. Стосовно священнослужителів, термін *священник*, з одного боку, вузьчий від терміна *пресвітер*, оскільки стосується лише освячувальної (тобто богослужбової) функції пастиря, а з іншого — ширший, оскільки дияконський, пресвітерський та єпископський стан становить три ступені *службового священства* в Церкві. Термін *священник* вказує на одну функцію пресвітера — його священнослужіння, а термін *пресвітер* — на всі три його пастирські функції.

Популярно термін *священник* вживається стосовно пресвітера, однак у богословських текстах такий вжиток не є відповідним. Наприклад, богословсько неточним є вираз: «Християнське богослуження звершується всією спільнотою: народом Божим зі своїм священником», тому що не священством пастир відрізняється від решти спільноти, а службовим священством. Точніше: «зі своїм *пресвітером*» або «*пастирем*» або «*священнослужителем*». Так само неточним є вислів: «Є три ступені церковної єрархії: диякон, *священник* і єпископ», тому що другий ступінь відрізняється від інших не священством, а пресвітерством. Точніше: «Є

три ступені службового священства: диякон, *пресвітер*, єпископ»³³. Тому у богословських текстах потрібно концептуально розрізнати: *священство*, або *царське священство*³⁴, — гідність і служіння всіх охрещених, *священнослужіння* — служіння дияконів, пресвітерів та єпископів³⁵ та *пресвітерство* — служіння рукоположених осіб другого ступеня.

Аналогічний термін до терміна *пресвітер* — *єпископ* (це терміни пастирські); аналогічні терміни до термінів *священник* і *єрей* — *архиєрей*, *святитель* (це терміни богослужбово-культові); культовий аналог до терміна *диякон* — *левіт* — вийшов з ужитку.

Хоч у деяких богослужбових книгах, наприклад, Служебнику, Требнику, систематично вживають культовий термін *священник* (*єрей*) — як і *архиєрей* — для означення пастиря у його літургійній функції, у Архиєратиконі чин рукоположення, який стосується всього служіння пастиря, називається рукоположенням на *диякона*, *пресвітера* чи *єпископа*.

Тому таїнство, згідно з літургійною традицією, точніше називається *таїнством рукоположення*, назва походить від самого чину — як і хрещення чи миропомазання. Популярні назви *таїнство священства* і *священничі свячення* — неточні, оскільки, з одного боку, наділяють ознаками, властивими всім охрещеним, лише пастирів, а з іншого боку, наділяють ознаками, властивими всім трьом ступеням священнослужіння (або в іншій традиції — обом ступеням службового священства), лише пресвітерів.

---

³³ Пор.: *Настольная книга священнослужителя*. т. 4. Москва 1983, с. 325.

³⁴ Пор.: 1 Пт. 2:5; Од. 1:5-6; 5:9-10; 20:6. Православна традиція говорить про *царське священство* всіх віруючих (*Настольная книга...* т. 4, с. 328), а римо-католицька — про *загальне священство* (*sacerdotium commune*: *Катехизм Католицької Церкви*, 1547, 1591). Ці два роди священства відрізняються не ступенем, а реалією, якої стосуються. Службове священство не ставить людину ближче до Бога, ніж загальне священство, а надає їй особливі церковні завдання-служіння — відповідальність, яку людина приймає від Христа, а також особливі дари для виконання цих служінь. Див.: Христофор Станецький. *Служіння Божого люду* / Пер. Леся Біленька-Свистович. Львів 1998, с. 10-44, 62-83.

³⁵ Римо-католицька традиція говорить про *службове священство* (*sacerdotium ministeriale*), але зараховує до нього тільки єпископів і пресвітерів, хоч диякони також отримують таїнство рукоположення: «існують два ступені службової участі у священстві Христа: єпископат і пресвітерат. Дияконат призначений допомагати і служити їм. Тому термін *священник* у нинішньому вжитку означає єпископів і пресвітерів, а не дияконів» (*Катехизм Католицької Церкви*, 1554).

**Причастя — співпричастя, сопричастя — спільність, а не спілкування;
бути причетним — мати участь — бути учасником — брати участь**

Майже всі ці слова та вислови вживають, щоб передати грецьку терміногрупу *κοινωνία, κοινωνός, κοινωνέω*, що походить від слова *κοινός* (спільний, звідки й назва елліністичної мови *κοινή*).

Грецькі терміни вживали, щоб означити:

- відношення людини, людської спільноти до Бога (2 Пт. 1:4);
- надприродне відношення людей між собою у Бозі (1 Йо. 1:3);
- головні середники скріплення життя в Бозі (євхаристійні дари);
- спільність між людьми на рівні людської природи (Євр. 2:14).

У латинській мові ці поняття передаються спорідненими словами: *communio* і *communicatio*, хоч суттєвої відмінності в семантиці цих одиниць немає.

В українській мові ці поняття переважно передають термінами *причастя / співпричастя / сопричастя*, які виражають пов'язаність і взаємозалежність усіх цих рівнів між собою.

Слабшим варіантом є іменник *спільність*, який добре висловлює відношення між особами (спільність між вірними, між Церквами, між людством і Богом, навіть між Божими Особами); але не включає євхаристійного виміру.

Другий термін, що часто зустрічається у вжитку, — це *спілкування*. Він також використовується на позначення всіх семантичних рівнів, крім євхаристійного. Однак цей термін не такий виправданий, бо практично не передає онтологічний рівень, суттєвий для цих понять, обмежується до дієво-побутового — «спілкування» між Божими Особами, Церквами і т. п., і свідчить про те, що вони «роблять» між собою, а не «яким є» їх співвідношення.

Рекомендація ІБТП

Терміни *причастя, співпричастя, сопричастя*, семантика яких ґрунтується на євхаристійному вимірі (*святе Причастя*), абсолютно вичерпні і достатні для передачі всіх значень грецьких слів *κοινωνία, κοινωνός, κοινωνέω*. Терміни *співпричастя* і *сопричастя* є синонімами зі стилістичним розрізненням.

Найбільш відповідні дієслівні і прикметникові форми такі:

- а) якщо йдеться про онтологічний рівень:

- *бути у спів- / сопричасті* з кимсь, *мати спів- / сопричастя* між собою;

- *мати участь* або *стати причасниками* Божого єства³⁶ (про відношення людини до Бога, Божого життя, Божої природи).

б) якщо йдеться про феноменологічний рівень:

- *брати участь* у скорботі (Флп. 4:14), в ділах темряви (Еф. 5:11), у Христових стражданнях (1 Пт. 4:13). Цей останній приклад може мати й онтологічний рівень: «мати участь у Христових стражданнях».

Рай — ад — небо — пекло

Хоч навіть у Святому Письмі немає однозначності у визначенні стану людської душі по смерті, можна все-таки на основі Святого Письма визначити такі загальні варіанти:

а) *шеол* (гр. *ᾗδης*) (Іс. 14:9) — загальний стан мертвих (на загал невтішний (Лк. 16:23));

б) *лоно Авраама* (Лк. 16:22-23), *рай* (Лк. 23:43) — стан праведників по смерті;

в) *вогонь геєнний* (Мт. 5:22) — стан покарання грішників по смерті;

г) *царство*, приготоване для праведників (Мт. 25:34), — після останнього суду;

г) *вогонь вічний*, приготований для диявола і ангелів його (Мт. 25:41), — після останнього суду.

Ці поняття і відношення між ними активно обговорюють богослови, пропонуючи різні терміни в межах тої ж мови та конфесії. Східна традиція розрізняє стан (чи то терпіння, чи то блаженства) до і після воскресіння мертвих і останнього суду, який можна «покращити» через молитви Церкви; західна традиція майже ототожнює ці стани (до і після останнього суду), але наполягає на тимчасовому середньому очищувальному стані — чистилищі.

З огляду на те, що в українському богослов'ї існує чотири терміни на позначення стану людини по смерті, пропонуємо такий ужиток:

а) *ад* (або *шеол*, *гріб*, *яма*) — загальний стан мертвих до воскресіння Христового: туди зійшов Христос по смерті, щоб визволити праведників; після воскресіння Христового він лишається як стан грішників, які очікують остаточного засуду; цей стан тимчасовий.

---

³⁶ *Апостол*. Київ 1997. Видання УПЦ КП.

б) *рай* (доно Авраама) — стан праведників після воскресіння Христового, які очікують воскресіння мертвих, і остаточне блаженство в Бозі; цей стан тимчасовий.

в) *пекло* (вогонь вічний, вогонь геєнний) — остаточний стан терпіння нерозкаяних грішників після воскресіння мертвих і останнього суду; цей стан вічний.

г) *небо* (царство) — остаточний стан праведників у Божому блаженстві після воскресіння мертвих і останнього суду; цей стан вічний.

Отже, у контексті східного богослов'я *ад* і *пекло* — це різні терміни з відмінною семантикою. Вони не є синонімами і не можуть замінювати один одного. Уживаючи їх, треба пам'ятати про їхнє специфічне богословське наповнення, хоч терміни *рай* і *небо* в неесхатологічному контексті вступають у синонімічні відношення.

У західному богослов'ї знайдемо лише три поняття: *пекло*, *чистилище*, *рай*.

Споглядання — контемпліяція

У святоотцівській антропології грецьким терміном *θεωρία* висловлюють здатність людського духа (точніше *ума*) пізнавати істинну суть речей: для християнина це означає «бачити» Божу присутність і дію у світі та в особистому житті, у богослуженнях або в живому Божому слові зі Святого Письма. За навчанням св. Максима Ісповідника, це дія не тільки людини, а й Святого Духа. У латинській традиції ця здатність позначається терміном *contemplatio*. Іменникову і дієслівну форму (*θεωρία*, *θεωρεῖν*) найкраще у всіх випадках передавати термінами *споглядання*, *споглядати*. Так само прикметникову форму (*θεωρητικός*), якщо йдеться безпосередньо про цю здатність-діяльність, краще передавати словом *споглядальний*: напр., *споглядальна молитва*, *споглядальне пізнання*, *споглядальне пережиття* і т. д. У всіх цих випадках термін *споглядання* краще передає це поняття, ніж *контемпліяція* й похідні від нього. У випадку, коли латинський термін вживається в невластивому, переважно юридичному, значенні (напр.: *контемпліативний монастир*, *контемпліативний чин-орден*, *контемпліативний стиль монашого життя* і т. п.), варто залишити латинський термін.

Таїнство — тайна

Основні штрихи проблематики терміногрупи *таїнство* / *тайна*; *святі таїнства* / *святі тайни*; *таїнственний* / *сакраментальний*; *сакрамент*, *сакраменталії* коротко, але змістовно представлені в студії о. Петра

Галадзи у віснику ІБТП *Єдиними устами*, до якої і звертаємо зацікавлених³⁷. Тут підсумуємо його думку і додамо кілька нюансів.

У грецькій богословській традиції слово *μυστήριον* вживається:

а) у сфері тріядологічній — *таїнством* (гр. *μυστήριον*) є Пресвята Тройця, яка відкривається, щоб приєднати нас, людей, до свого божественного життя;

б) у сфері сотеріологічній — *таїнствами* (*μυστήρια*) є об'явлені правди про Бога і найважливіші етапи, у яких Син Божий об'явив і здійснив Божий задум спасіння: *таїнство воплощення, таїнство смерти й воскресіння*;

в) у сфері літургійній — *таїнствами* (*μυστήρια*) є і найважливіші моменти життя Церкви, в яких Христос для своєї спільноти і для поодиноких її членів далі об'являє й здійснює цей задум: *таїнство Різдва, таїнство Євхаристії*.

У латинській святоотцівській традиції для тріядологічної й сотеріологічної сфери найчастіше вживали *mysterium*, а для літургійної — *sacramentum*. Це розрізнення в латинській традиції мало наслідком, насамперед у добу схоластики, певне відмежування *sacramentum* від *mysterium*, причому друге стосувалось категорій священної істини чи події священної історії, а перше — священнодії чи священних предметів: *Sanctissimum Sacramentum* у найвищому значенні слова — це освячені євхаристійні дари Тіла і Крови Христової. Як похідне від *sacramentum* витворилося поняття *sacramentalia* — різні церковні благословення й освячення, а також благословенні й освячені предмети (свячена вода і т. п.).

У церковнослов'янській мові відповідниками до грецького *μυστήριον* у всіх трьох значеннях вживали два терміни: *ТАИНСТВО* і *ТАИНА*. У тріядологічному й сотеріологічному значенні обидва терміни вживались як синоніми, а для літургійної сфери переважно вживали *ТАИНА*. Таке вживання перейшло і до української мови. Коли ж була потреба передавати церковнослов'янською чи українською мовою схоластичне розрізнення між *sacramentum* і *mysterium*, термін *тайна* (переважно у словосполученні *свята тайна*) найчастіше вживали до латинського *sacramentum*, хоч вживався також і в тріядологічному й сотеріологічному значенні. Така практика була в передвоєнній УГКЦ. Транслітерація латинського *sacramentum* *сакрамент*, яку, наприклад, уживав Петро Могила, не прижилась у ширшому вжитку.

Нині спостерігаємо і в православних, і в католиків протилежну ситуацію: на означення літургійних дійств найчастіше вживають

³⁷ о. П. Галадза. Таїнство, тайна, сакрамент // *Єдиними устами* 2 (1998) 34-36.

таїнство, хоч воно може мати й ширше значення, а *тайна* вживають радше для тріядологічних і сотеріологічних значень. Перевага варіанта *таїнство* в літургійному секторі, мабуть, у тому, що він точніше віддає сенс події і її динамізм, ніж статичний термін *тайна*. До того ж, *тайна* криє в собі небажану асоціацію з поняттями «таїти, притаювати», що діаметрально протилежне до християнського богословського поняття *μυστήριον-таїнства* у всіх його значеннях, головний наголос якого на тому, що це таїнство не лишилось приховане й невідоме, а було нам об'явлене й дароване Христом. Де Хоменко вживає *тайна* («вам дано знати тайни Небесного Царства» (Мт. 13:11), Огієнко перекладає *таємниця*. Ця небажана асоціація відсутня, наприклад, у терміні *тайна*, який віднедавна упроваджується як синонім *тайни*; він добре передає все позитивне навантаження *тайни* без натяку на якесь «притаювання».

Нині латинські богослови під впливом загальної тенденції до повернення до патристичних традицій уживають *sacramentum* ширше, не лише щодо схоластичних «семи святих таїнств»: наприклад, *sacramentum* зустрічі Бога й людини є Христос; *sacramentum* є Церква і всякі церковні реалії, які є середниками Божої присутності й дії серед людей; християнин має бути для ближнього *sacramentum* Христової присутності. І хоч у латинській сфері *sacramentum* не злилося з *mysterium* у тріядологічному й сотеріологічному значенні, розширення *sacramentum* у напрямку *mysterium* розвіює надмірну предметизацію схоластичної сакраментології.

Перекладаючи твори латинських авторів чи передаючи ці поняття українською мовою, заради уникнення двозначності потрібно строго дотримуватися того, що відповідником *sacramentum* є *таїнство*, а відповідником *mysterium* — *тайна* (*таїна*)³⁸.

Інакша ситуація з термінами *сакраментальний*, *сакраментальність*: їх загальне значення як похідних від *sacramentum* стосується семи святих таїнств, але вони наголошують на матеріальній дійсності, що стає середником Божої присутності й дії³⁹. Тому в цих термінах відчутно інакший наголос, ніж у термінах *таїнственний* і *таїнственність*, які обслуговують не тільки літургійну сферу, а й тріядологічну й сотеріологічну. Іншими словами, все, що *сакраментальне*, *таїнственне*, а в *таїнственому* не завжди можна пізнати, що йдеться саме про *сакраментальне*.

³⁸ Напр., «Літургійна катехиза намагається вводити в таїну Христа (вона і є „містагогією”, тобто „введенням у таїну”), йдучи від видимого до невидимого, від знаку до його суті, від „святих таїнств” до „таїн”», *Катехизм Католицької Церкви*, 1075.

³⁹ Напр., «Даючи Святого Духа апостолам, воскреслий Христос дає їм свою владу освячування: вони самі стають сакраментальними знаками Христа», *Катехизм Католицької Церкви*, 1087.

Термін *сакраментальний* вказує на аспекти й характеристики матеріального світу, який має здатність бути середником Божої присутності й дії: *сакраментальною* є та видима дійсність, яка скеровує нас до невидимої Божої присутності й дії. Термін *таїнственний* вказує на аспекти й характеристики Божої присутності й дії, які являються нам і через матеріальні середники, і без них: *таїнственною* є невидимою дійсністю, яка діє через видиму.

Тому коли західний автор говорить про «Христову сакраментальну присутність у світі», не можна перекласти це як просто «таїнственну присутність» без того, щоб не втратити специфічності думки автора. У цих випадках слід ужити запозичену форму *сакраментальний*, бо не завжди навіть перифраза «у святих таїнствах» відповідає західному *сакраментальний*.

Рекомендація ІБТП

У тріядологічному й сотеріологічному секторах уживаємо терміни *таїнство* або *тайна* (*таїна*):

таїнство / тайна Пресвятої Тройці

таїнство / тайна Божого життя

таїнство / тайна вочлочення

таїнство / тайна спасіння

таїнство / тайна смерти й воскресення

таїнство / тайна нашого сопричастя зі Святою Тройцею.

У літургійному секторі вживаємо тільки термін *таїнство*: *таїнство* Різдва, *таїнство* Пасхи, *таїнство* хрещення, *таїнство* Євхаристії, сім святих *таїнств*, *таїнство* монашого постригу й інші⁴⁰.

При перекладі термінові *sacramentum* відповідає термін *таїнство*; а термінові *mysterium* — термін *тайна* (*таїна*).

Словосполучення *Тайна вечеря* треба залишити незмінним.

Містерія може винятково вживатись як синонім *таїнства*, і то тільки в значенні «спасенних подій життя Христового»: *містерія* Різдва, *містерія* Пасхи.

Таїнственний, *таїнственність* вживається, як і термін *таїнство*, у всіх трьох сферах, однак деколи терміни *сакраментальний*,

---

⁴⁰ Хоч від XII ст. на Заході (і дещо пізніше на Сході) утвердилось вчення про (тільки) «сім святих таїнств», нині наново відкривається позитивний сенс святоотцівського ширшого розуміння *таїнства*, навіть у літургійному секторі.

сакраментальність потрібні для однозначного означення літургійних реалій.

Сакраментологія (і похідні) є терміном, який позначає вузьке поняття «наука про святі таїнства».

Таємниця (*таємничість*), оскільки має небажану асоціацію з чимось притаєним, не надається для означення богословського терміна *μυστήριον*.

Українській літургії краще обійтися без запозичення терміна *сакраменталії*, а просто говорити про *благословення і освячення*.

Тайна Вечеря (а не *Таємна Вечеря, Таємнича Вечеря, Остання Вечеря*)

Традиційний термін *Тайна Вечеря* свідчить про відношення цієї Вечері до основних таїнств життя Христового (таїнство вочлочення; пасхальне таїнство) і до центрального таїнства, яке здійснюється в літургійному житті Церкви — Євхаристії. Хоч переважно це відношення передається словами *таїнственний* або *сакраментальний*, вживання слова *сакраментальний* у цьому випадку надто звужує це поняття, а слово *таїнственний* не вживається у цьому словосполученні і тому передає надто загальне значення. *Таємна Вечеря* — цілком невідповідна назва, бо скеровує думку на щось секретне, а *Таємнича*, хоч у теорії може мати значення «сповнена таємничости», у світлі традиції української мови також нав'язує небажаний відтінок «засекречености»⁴¹. *Остання Вечеря* — звичайна назва в багатьох західних мовах, яка, на жаль, пориває увесь зв'язок з ширшим поняттям таїнства.

Отже, традиційний термін у східному богослов'ї *Тайна Вечеря* найкраще передає всі аспекти богословського значення цієї дійсности.

Тіло — плоть — вочлочення (а не *втілення, боговтілення*)

Хоч багатьом нині здається, що ці терміни майже синонімічні або що термін *плоть* майже непотрібний в українській мові, елементарне ознайомлення з біблійними й патристичними джерелами богослов'я показує, що треба зберегти розрізнення в богословській літературі між *тілом* і *плоттю* (гр. *σῶμα, σάρξ*). Зведення їх до одного терміна *тіло* робить незрозумілими основні постулати біблійної та святоотцівської антропології. На жаль, класичні українські переклади Святого Письма ХХ ст. не шанували цього розрізнення і тим внесли суттєву перешкоду до правильного розвитку українського богослов'я в цій ділянці, відбираючи, з

⁴¹ Див.: о. П. Галадза. *Таїнство, тайна, сакрамент*, с. 34.

одного боку, глибину його богословської думки (напр., «Слово стало тілом...»: Йо. 1:14, «і обоє стануть одним тілом...»: Мт. 19:5), і сприяючи, з іншого, нездоровому дуалізму тіла та духа («що народжується від тіла — тіло, а що від духа — дух»: Йо. 3:6)⁴². Цих перекладів не варто далі триматися.

За винятком небагатьох маргінальних випадків, у яких семантичні поля цих двох термінів наближаються одне до одного або котресь із них (переважно *плоть*) для більшої зрозумілості можна перекласти «людина, людський рід» («усяка плоть мов трава»: Іс. 40:6), треба в перекладах і послідовно у богословському мисленні ретельно зберегти відповідність *σάρξ-плоть* і *σῶμα-тіло*.

Це саме стосується похідного терміна *воплочення*, якого не можна усунути з української богословської мови без того, щоб не зрадити глибини христологічного, сотеріологічного й антропологічного вчення святих Отців і представити поєднання Божого Сина з людською природою (людським родом) як простий «перехід від нематеріального до матеріального». У цьому не можна навіть мати сумніву, якщо порівняти значення *тіла* й *плоті*, подані у СУМ-і:

<i>Тіло</i>	<i>Плоть</i>
1. Матерія, речовина, що так чи інакше обмежена в просторі	Тіло людини або інших живих істот (на протигагу психіці, духовному началу)
2. Організм людини або тварини в цілому з його зовнішніми і внутрішніми проявами	Людське тіло як носій, джерело чуттєвості
3. Тулуб людини або тварини	Конкретний, матеріальний зміст чого-небудь (<i>перен., книжн.</i>)
4. Шкірно-м'язовий покрив людини або тварини; м'язи; м'ясо	«Одна плоть» — одне нерозривне ціле
5. Основна, наймасивніша частина чого-небудь; корпус чого-небудь	«Плоть і кров», «плоть від плоті» — а) рідна дитина, дитя; б) породження
«Грішним тілом світити» — ходити в поганому, подертому одязі	«У плоть і кров увійти» — цілком укоренитися, стати невід'ємною частиною чого-небудь
«Бути при (в) тілі» — бути не худим, достатньої повноти. «Набиратися тіла» і т. п.	

⁴² Усі три приклади з перекладу І. Хоменка. Подібний ужиток знайдемо і в перекладі І. Огієнка.

Перефразовуючи ці значення, можна сказати, що семантична сфера *тіла* — це передусім матерія, речовина, маса, простір, які застосовують і до людини, організм як середник спілкування з іншими; натомість семантична сфера *плоті* — найперше людина, оскільки вона внутрішньо, сутнісно пов'язана з іншими живими істотами. Тіло — поняття фізично-фізіологічне: воно зовнішнє, і своєю зовнішністю виражає зміст⁴³; плоть — поняття філософсько-антропологічне, духовно-аскетичне (хоч у контрасті): воно внутрішнє, носій змісту. Не може бути сумніву, що християнське поняття поєднання Сина Божого з людським родом належить більше до сфери *плоті*, ніж до сфери *тіла*. А якщо так, то важливо, щоб це було висловлене термінологічно. Чи факт, що радянська мовна політика викреслила сам термін *вплочення* з українського словника, має бути вагомішим для богословів, ніж столітнє його уживання в українському богослов'ї?

«Слово стало *плоттю* (нашою)» (наголос на внутрішній, змістовний принцип), щоб ми стали членами *Тіла* Христового, Церкви (органічно-структурний принцип). Слов'янська традиція називає ангелів *безплотними силами* (гр. *ἄσώματα*), тому що вони ніколи не «поєдналися з людською природою», хоч «втілювалися», щоб являтися людям.

Варіант *боговтілення*, хоч частинно виповнює плиткість терміна *втілення*, найкраще надається до релігієзнавчого контексту, де розглядають подібний феномен у різних релігіях (наприклад, втілення олімпійських богів у різні людські й тваринні форми), без того, щоб звертати увагу на радикальну особливість біблійного вчення.

Термін *втілення* також не надається до перекладу поняття *incorporatio*, яке вживають для означення нашого поєднання в хрещенні з Христом або з Церквою, Христовим Тілом (неправильно, наприклад, «у хрещенні ми втілюємося в Христа»). Для того надається просте «поєднання (з Христом / Церквою)» або образне «вщеплення (у Христа / Церкву)».

Триєдиний — троїчний — тринітарний — троїцький (а не троїстий)

Хоч у багатьох сучасних мовах існує один термін, що вживається на означення кількох сфер, в українській мові потрібно розрізняти сфери й відповідні до них терміни:

а) *Триєдиний* (або) *Троїчний* (Бог) — Боже буття, Боже життя, Божа любов і т. п.;

⁴³ Див.: Аннік де Сузнель. *Символіка людського тіла*. Київ 2003.

б) *тринітарний* (формула, система, вчення) — богословське дослідження Божого життя, любови;

в) *троїцький* (собор, коліноприклонна молитва) — що стосується Святої Тройці в похідному значенні;

г) *троїстий* — не вживається щодо Святої Тройці, тому що надто наголошує на «потрійності».

Хрещення (а не *хрищення*)

Терміну *хрещення* відповідає гр. *βάπτισμα*, лат. *baptismus*, рос. *крещение*, пол. *chrzest*. Слово перекладається як *обмивання, обмиття, баня, купіль* (див. *Лексикон словенороський Памви Беринди*. Київ, 1961). *Купіль, занурення, обмивання* пов'язане з відомою в історії релігії символікою води як знаку очищення і життя. Але в християнстві вода символізує і смерть та погребення Христа: «Бо ми погреблися з ним через *хрещення* (купіль) у смерть» (Рим. 6:4); «Як дійдемо до подібності в його смерть? Через те, що будемо погребані через *хрещення* (тобто купіль)» (св. Василій Великий). Патріярх Йосиф Сліпий дає таке визначення таїнства *хрещення*: «Хрещення як тайна є видимий зовнішній знак, постійно установлений Христом, що відроджує людину до надприродного життя через освячуючу благодать. Ця тайна тісно в'яжеться і є символом смерті і воскресіння Христа за його власним словам: «Чи можете пити чашу, котру я п'ю, і *хрещенням*, котрим я хрещуся, хреститися?» (Мр. 10:38)»⁴⁴.

Святі Отці в поясненнях таїнства *хрещення* згадують передовсім смерть Христову: «Єсть *хрещення* у мучеництві і крові, що ним сам Христос був також *хрещений*» (св. Григорій Назіянський). «Вас (катехуменів) проваджено до святої керниці Божого *хрещення*, так як принесено Христа з хреста до недалеко положеного гробу. І кожного зокрема запитувано, чи він вірить в ім'я Отця, Сина і Святого Духа. Кожний складав спасительне визнання і тричі поринав і виринав з води. Тим-то ви унагляднювали триднівне перебування Христа в гробі... І в тій самій хвилі ви вмерли і народилися» (св. Кирило Єрусалимський). Щоб народилася нова людина, стара мусить умерти. Щоб із Христом воскреснути, треба з ним перейти через *хрест*, через *хресну* смерть. І таїнство *хрещення* має в собі цей перехід, цю смерть старої людини і народження нової.

Св. Кирило і Методій свідомо вибрали саме слово *кръщеніє* для перекладу гр. *βάπτισμα*, — слово, однокореневе з *кръсть*.

---

⁴⁴ Про св. Тайни // *Твори Кир Йосифа, Верховного Архиепископа і Кардинала*. Рим 1975, т. 4, с. 111.

Українська народна етимологія не припускає інакшого походження слова *хрещення*, як тільки від *хрест*. Про це свідчать фразеологізми у *хрест увести*, *у хрест увійти* — *охрестити*, *бути охрещеним* (див. Грінченко).

Заслуговує на увагу також традиція зображення останнього пророка, предтечі Христового, Йоана Хрестителя з хрестом-жезлом у руці. Та й усі старозавітні прообрази хрещення — перехід через Червоне море, вода зі скелі, вогняний стовп, корабель Ноя та ін. — спрямовані саме до Хресної Жертви Спасителя, до Його погребення і світлого Воскресіння — Пасхи.

Щодо кореневого **и** як наслідку розвитку **р**, **ль** на українському ґрунті, то в сучасній літературній мові не спостерігаємо чіткого збереження двох форм кореня — з **е** та **и**, відповідно до позиції. Так, форма *блеск* стала, м'яко кажучи, застарілою, зате маємо: *блиск*, *блискучий*, *блискавка*, *блищати*... У ряді однокорених слів: *перехрестя*, *перехресний*, *хрестовина*, *хрещатий*, *Хрещатик*, *хрестовидний*, *схреститися* та ін. — незалежно від позиції зберігається кореневе **е**.

Можна зазначити, що **кр** з'явилося в старо-гор.-нім. (*krist*), правдоподібно, з лат. *crux* (звідки і поль. *krzyż*). Народна етимологія повернула в укр. мові **хр** у словах *хрест*, *хрещення*, можливо, під впливом польської — пор. *chrzest* — *хрещення*. Також спостерігається ствердіння **р** у словах *Христос*, *хрест*, *хрещення*: *Хрїстось* — *Христос*, *крѣсть* — *хрест*, пор. поль. *Chrystus*, *krzyż*.

Отже, українським терміном на означення назви першого із семи святих таїнств має бути термін *хрещення*, який найповніше розкриває богословський зміст і суть цього таїнства. Відповідно: *хрестити*, *хреститель*, *хресні батьки*, *хрестини*, *хрест*, *похресник*, *хрещеник* і под⁴⁵.

Чистота — цнотливість

Часто в українських богословсько-моральних текстах зауважуємо, що термін *чистота* вживається і в загальному значенні високих моральних якостей (*puritas*), і у вузькому контексті питань статевого життя (*castitas*). Такий двоякий вжиток не є помилковим, але не мав би витіснити з ужитку питомого українського терміна, що відповідає *чистоті* в статевій сфері — *цнотливість*.

⁴⁵ Див. Схм. Венедикта (Щурат-Глуха). Хрещення чи хрищення? // *Єдиними Устами* 2 (1998) 28-33.

2. Правописні вказівки

2.1 Адаптація термінів грецького походження на -σις

Слова грецького походження на **-σις** різні мови запозичують по-різному: зберігаючи форму (англ. *hypothesis*), змінюючи її (італ. *ipotesi*, пол. *hipoteza*) або скорочуючи (у вимові — фран. *hypothèse*).

При запозиченні в українську мову можливі такі основні варіанти адаптації грецького **-σις**:

1. **Грецьке -σις зберігається** (в іменників II відміни чоловічого роду твердої групи: *апокаліпсис*, *синтаксис* та ін.).

2. **Грецьке -σις редукується до звука [з] або рідше [с']**. У таких випадках запозичені іменники належать:

- а) до **I відміни** (закінчення -а: *гіпотеза*, *криза*, *теза* та ін.);
- б) до **II відміни** (нульове закінчення: *аналіз*, *анамнез*, *синтез* та ін.);
- в) зрідка до **III відміни** (нульове закінчення: *єресь*, *іностась*).

Форми чоловічого роду з нульовою флексією закріпилися, правдоподібно, під впливом відповідних російських форм і витіснили давніші форми на -а: *аналіза*, *синтеза* тощо, зафіксовані у *Правописному словнику* Г. Голоскевича (1930 р.).

Рекомендація ІБТП

Нашій мові більш властиві форми жіночого роду з флексією -а, тому богословські терміни рекомендуємо вживати в такій формі (*аскеза*, *епіклеза*, *кеноза*). Щодо богословського терміна *анамнеза*, то його рід виконує функцію семантичного розрізнення (відрізняє від медичного терміна *анамнез*).

Терміни *апокаліпсис*, *екстаз*, *катарсис*, *синопсис* і т. ін. рекомендуємо залишити в усталеній формі, у якій вони засвідчені словниками української мови⁴⁶.

В українській мові існує три відповідники грецького слова *κατήχησις*: *катехизис*, *катехиза* та *катехизм*. Семантичне розрізнення цих термінів описане в розділі *Богословські коментарі*.

---

⁴⁶ Пор. СУМ, ВТССУМ.

<i>Рекомендуємо</i>	<i>Замість</i>
анамнеза	* анамнезис
Апокаліпсис	
апокатастаза	* апокатастазис
аскеза	
генеза	* генезис
гноза	* гнозис
деїсис	
екзегеза	
екстаз	
епіклеза	* епіклезис
єресь	
іконостас	
іпостась	
катехизис / катехиза / катехизм	* катехізіс / катехізіс / катехеза
катарсис	
кеноза	* кенозис / кеносис
метемпсихоз	
Парастас	
перихорезис	
праксис	
синаксис	
синопсис	

2.2 Транслітерація початкової йоти перед голосним у грецьких запозиченнях

В українській мові існує група слів, запозичених з грецької мови через старослов'янську та з єврейської через грецьку та старослов'янську, які в грецькій мові починалися з йоти та голосного (наприклад, *Ἰωάννης, ἱερεύς*). Деякі з цих слів швидко адаптувалися в українській мові, і початкова йота стала передаватися як [й], а деякі слова згідно з чинним правописом досі пишемо з літери **і**.

Проф. В. Німчук розглядає це питання так:

«Варто уніфікувати правило про йотацію **у, о** в початковій частині слова. В давньоукраїнськоруській мові відповідно до грецької початкової сполуки **ἰου-** засвідчується **ию** (тобто йотація **у**): *июдѣа, июда, июдинъ* [...]. З часом початковий **и (і)** перейшов у **й**, а **й** злився із **й** сполуки **йу** — **ю**, тому **й** засвідчується в староукраїнських пам'ятках написання з **ю-**. У новоукраїнській літературній мові також фіксується **ю-**: *юдей, Юдея* та ін. (словник Б. Грінченка). Перекладач Біблії сучасною українською літературною мовою видатний філолог І. Огієнко вживав тільки форми *Юда, Юдея, юдейський* і т. ін. Отець І. Хоменко в своєму перекладі Святого Письма також використовує живомовну і традиційну форму: *Юда, юдейський, Юдея* тощо. З огляду на це варто єдиною формою узаконити початковий **ю-** у словах *Юда, Юдея, юдаїзм, юдей*, відкинувши написання *Іуда, Іудея, іудаїзм, іудей* і под. навіть як паралельні. Крім російської, в усіх слов'янських мовах у цьому слові вживають **ю- (ju-)**...»⁴⁷.

Проф. М. Соневицький, пояснюючи свою систему транслітерації класичної греки, стверджує: «Початкове йота перед голосним становило в грецькій мові окремих склад і так передаємо його в нас в іменах власних; отже, *Іо, Іоанн*, але в інших словах тільки йотуємо: сама назва літери у нас — *йота, ямб*, а не *іямб*»⁴⁸.

Сьогодні постулат М. Соневицького доповнено так: «Звичайно, **йо** на місці грецької сполуки **ἰω-** треба писати **й** у власних найменуваннях — богиня *Йо*, супутник Юпітера *Йо* (а не *Іо*), *Йордан, Йоан* (а не *Іоанн*), *Йосиф* тощо»⁴⁹.

⁴⁷ В. В. Німчук. Проблеми українського правопису в ХХ ст. // *Український правопис (проект найновішої редакції)*. Київ 1999, с. 313-314.

⁴⁸ М. Соневицький. *Історія грецької літератури*, т. 1. Рим 1970, с. ІХ.

⁴⁹ В. В. Німчук. *Проблеми українського правопису...* с. 315.

Рекомендація ІБТП

Уважаємо за відповідне поширити правило транслітерації початкової йоти на всі слова грецького походження, які в оригіналі мають початкову йоту перед голосним. Те саме правило стосується слів єврейського походження, які прийшли до української мови через грецьку. Тим паче, що орфографічні українські словники, починаючи від словника Г. Голоскевича (1930 р.) і закінчуючи *Орфографічним словником* 1999 р., засвідчують схильність до йотації *a, y, e, o*. Тому пропонуємо уніфікувати правопис слів з релігійної сфери, які в грецькій мові починалися з йоти. Традиційні географічні назви, які усталилися в мовній практиці, рекомендуємо не змінювати.

Рекомендуємо	Замість
Єзекиїл	* Іезекиїль
єрарх	* ієрарх
єрархія	* ієрархія
єрей	* ієрей
Єремія	* Ієремія
єродиякон	* ієродиякон
єромонах	* ієромонах
Єронім	* Ієронім
Єротей	* Ієрофей
Єрусалим	* Ієрусалим
Ісая	* Ісайя
Ісус	* Іісус
Йоаким	* Іоаким
Йоан	* Іоан
Йоанікій	* Іоанікій
Йоасаф	* Іоасаф
Йов	* Іов
Йоїл	* Іоїль
Йона	* Іона
Йордан	* Іордан
Йосиф	* Іосиф
Йосія	* Іосія

Юда	* Іуда
юдаїзм	* іудаїзм
юдей	* іудей
Юдея	* Іудея
Юдита	* Іудита
Юстин	* Іустин
Якинт	* Іакинф
Яків	* Іаків
Ясон	* Іасон

2.3 Транслітерація грецької літери **θ**

В українській мові існує проблема написання лексики, запозиченої з грецької мови та з єврейської через грецьку, з літерою **θ**.

Проф. В. Німчук, розглядаючи історію транслітерації грецької літери **θ**, зауважує:

«Довгу й досить суперечливу історію в нас має практика передачі (читання) грецької букви **θ**. У візантійський період греки свою літеру **θ** вимовляли як міжзубний приголосний звук. Його слов'яни сприймали то як **т**, то як **ф**. У найдавніших старослов'янських текстах на місці **θ**, напевне, читали **т**, бо в пам'ятках найчастіше на місці зазначеної літери проти етимології писали саме **т**. Випадки заміни **θ** через **ф** надзвичайно рідкісні. [...] І в пам'ятках української мови найдавнішої доби, хоч і не часто, зустрічаємо написання **т** на місці **θ**. Проте частіше спостерігаємо заміну **θ** через **ф**. На кінець XIII ст. написання (вимова) **ф** на місці **θ** стало панівним. [...] Тексти XI — XV ст., що відбивають антропоніми, носіями яких були українці, імена грецького походження здебільшого фіксують із **ф** (**хв**, **п**, **х**) відповідно до **θ**. У пізніших пам'ятках XVI — XVIII ст. також панівним є написання з **ф** (**хв**, **х**, **п**) та **θ** відповідно до **θ**. [...]

Імовірно, під впливом латинської (західноєвропейської) вимови **θ** (**th**) в українській мові активізується аналогічна вимова **θ** як **т**, що засвідчують пам'ятки від II половини XVI ст. У XVII ст. й пізніше під впливом навчальних закладів, де панувала латинська мова, в Україні ще більше поширюється **т** паралельно із **ф** у словах грецького походження [...]. Під впливом школи на українських землях, що були в складі Росії, закріпилися форми з **ф**. На теренах, що перебували в складі Австро-Угорщини, закріпилися форми з **т**. Протягом XVII — XXI ст. в українську літературну мову ввійшло багато слів грецького походження в латинському звуковому оформленні з **т** (лат. **th**) безпосередньо з латинської або через посередництво інших мов. [...]

Розмаїття приголосних (**ф**, **т**, **фт**, **хт**) відповідно до **θ** у словах грецького походження намагалися усунути укладачі правопису 1927 р., сформулювавши правило на користь **т**, яке зближувало орфографію із загальноєвропейською — грецьке **θ** (**th**) передаємо через **т** (*натос*, *етер*, *катедра*, *міт*, *аритметика*, *етіопський*, *Методій* та ін.). У Правописі 1933 р. це правило ліквідовано. Проте **т** на місці **θ** (**th**) в українській мові досить глибоко вкоренилося, адже в орфографічних кодексах 1918 — 1921 р. було правило, за яким „у словах недавно або не дуже давно взятих чуже на письмі **θ** (**th**) передаємо через **т**: *катедра*, *Атени*, *міт* та ін.” [...]

Беручи до уваги історичну і сучасну орфографічну практику та перспективи контактів із західноєвропейськими мовами, варто, на нашу думку, узаконити паралельне вживання відповідних слів із **ф** і **т**: *Гефсиманія* — *Гетсиманія*, *Голгофа* — *Голгота* і т. д. Ідеться, звичайно, про назви, які походять з грецької мови або запозичені через її посередництво і мають у звуковому складі **θ**⁵⁰.

Подібну позицію займають проф. М. Соневицький⁵¹ і проф. О. Пономарів⁵².

Рекомендація ІБТП

ІБТП підтримує рекомендації про паралельне вживання грецьких запозичень із **ф** і **т**. В межах одного видання слід послідовно вживати першу або другу систему транслітерації: *Теодосій Печерський*, *Теофан Прокопович*, *патріярх Вартоломей*, *Естера*, *Атос*, *етер*, *міт*, *Атенагор Атенський* і т. д. або *Феодосій Печерський*, *Феофан Прокопович*, *патріярх Варфоломей*, *Есфір*, *Афон*, *ефір*, *міф*, *Афінагор Афінський* і т. д. Одноставність транслітерації можна реальніше досягнути через написання **т** (переступаючи узвичаєння: *аритметика* і т. ін.), ніж через **ф**, яке вимагало б великої кількості винятків (*бібліотека*, *етика*, *летаргія*, *неоліт*, *орнітологія*, *ортодоксія*, *патетика*, *тезаурус*, *теологія*, *теодицея*, *теорія*, *теософія*, *ритм* і т. ін.).

Транслітерації через **т** підлягають усі грецькі імена й прізвища. Російські імена й прізвища зберігають свій звичайний правопис. До лексем, які за звичаєм не приймали транслітерації через **т**, належать: *Агафія*, *акафіст* і *Вифлеєм*.

Отже, ІБТП надає перевагу транслітерації грецьких запозичень із буквою **т** і рекомендує для видань УКУ такий правопис власних назв та загальної релігійної лексики.

Рекомендована форма	Можливий варіант (за чинним правописом)
Агатангел	Агафангел
—	Агафія
—	акафіст
анатема	анафема

⁵⁰ Там само, с. 323-331.

⁵¹ М. Соневицький. *Історія грецької літератури*, с. VII.

⁵² О. Пономарів. *Фонемі Г та Г. Додаток*. Київ 1997, с. 32-33.

Арета	Арефа
Атанасій	Афанасій
Атенагор	Афінагор
Атени	Афіни
Атеноген	Афеноген
Атос	Афон
Вартоломей	Варфоломей
Витанія	Вифанія
—	Вифлеєм
Гетсиманія	Гефсиманія
Голгота	Голгофа
Голіат	Голіаф
Доротей	Дорофей
Доситей	Досифей
Елевтерій	Елевферій
Естера	Есфір
етіопський	ефіопський
Євтимій	Євфимій
Єротей	Єрофей
катедра	кафедра
катизма	кафізма
Коринт	Коринф
коринтянин	коринф'янин
Левіатан	Левіафан
Літостротон	Ліфостротон
Марта	Марфа
Матей	Матфей
Матусаїл	Мафусаїл
Методій	Мефодій
міт	міф
Натанаїл	Нафанаїл
Партеній	Парфеній
Саваот	Саваоф

Тавор	Фавор
Тадей	Фадей
Текля	Фекля
Теоген	Феоген
Теогност	Феогност
Теодор	Феодор
Теодосій	Феодосій
Теодот	Феодот
Теодул	Феодул
Теоктист	Феоктист
Теопемпт	Феопемпт
Теофан	Феофан
Теофіл	Феофіл
Теофілакт	Феофілакт
Тимотей	Тимофій
Тома	Фома
Теоктист	Феоктист
Філотей	Філофей
Якинт	Якинф

2.4 Літери и та і в релігійній лексиці іншомовного походження

Чинний *Український правопис* (Київ, 1997, с. 101) до правила про правопис літери і в іншомовних словах подає такий виняток до правила «дев'ятки»: «З и, а не з і пишуться також слова церковного вжитку: *диякон, єпископ, єпитимія, єпитрахиль, камилавка, митра, митрополит, християнство* тощо».

Проте сучасний *Орфографічний словник української мови* (Київ, 1999) подає як нормативні *архієпископ, архієрей, архимандрит, клір, клірик* та ін. з літерою і відповідно до правила «дев'ятки».

Історія функціонування іншомовної релігійної лексики відображена в українських лексикографічних та правописних джерелах:

а) Словник за ред. Б. Грінченка фіксує *архимандрит, архирей, архистратиг, митра*, але *єпитимія, єпитрахиль*;

б) *Правописний словник* Г. Голоскевича (1930 р.) подає тільки *архидиякон, архиепископ, архиерей / архирей* з приміткою: «У давніх грецьких запозиченнях через церковнослов'янську мову пишемо грецький приросток **архи**, а не **архі**»⁵³. Той же словник, однак, реєструє *клір, єпитимія*, але *єпископ, єпископство*.

Найновіші дослідження схиляються до відновлення написання релігійної лексики, запозиченої з грецької мови, через літеру и. Проф. В. Німчук зауважує, що запозичені лексеми, вживані в церковній сфері, «ввійшли в українську мову дуже давно, добре адаптувалися до нашої фонетичної системи», і в них природно писати и: *алилуя, єпископ, єпитрахиль, каноник, прокимен* та ін.⁵⁴.

Богословська література останніх років ілюструє активний ужиток форм з и: *архиерейський, архипастирський*⁵⁵; *архиепископ, архимандрит, архистратиг*⁵⁶, *клір*⁵⁷; *архиепископ, архиепархія, архимандрит, клирик, клир*⁵⁸; *прокимен (-имна)*⁵⁹.

⁵³ Г. Голоскевич. *Правописний словник*. Нью-Йорк 1962, с. 12.

⁵⁴ Пор. В. В. Німчук. *Проблеми українського правопису...* с. 317.

⁵⁵ Патріарх Філарет. *Проповіді*, т. 1 / Ред. О. Вакуленко. Київ 1999, с. 24 і 38.

⁵⁶ *Наша віра*, ч. 2, 1997.

⁵⁷ Там само, ч. 10, 1997.

⁵⁸ *Богословія*, т. 58, 1999, с. 62-64.

⁵⁹ *Молитвослов*. Київ (УАПЦ) 1995; *Молитовник*. Київ (УПЦ КП) 1999.

Рекомендація ІБТП

Зважаючи на історичні та сучасні рекомендації щодо написання **и** — **і** в запозиченій релігійній лексиці, ІБТП ставить правопис окремих неуніфікованих ще запозичень у контекст давно сформованої правописної традиції:

<i>Пишемо з -и-</i>	<i>Пишемо з -і-</i>
архидиякон	антимінс
архиепархія	балдахін
архиепископ	хіротесія
архиерей	хіротонія
архимандрит	
архистратиг	
гимнографія	
дикирїй	
єпитимія	
єпитрахиль	
киворїй	
клир	
клирик	
клирос	
митра	
митрофорний	
параклис	
прокимен	
трикирїй	

2.5 Літери г та ґ у словах іншомовного походження

Проф. І. Вихованець описує місце фонем **г** в українській мові так:

«Фонема **г** посідає периферійне місце в сукупності фонем української мови, що засвідчує її використання в порівняно небагатьох словах звуконаслідувального та іншомовного походження. Проте вона функціонує в українській мові, що і сприяло закріпленню літери **г**. Звичайно, ідеться здебільшого про іншомовні слова»⁶⁰.

Існують дві відмінні пропозиції впровадження літери **г**, що їх представляють з одного боку проф. О. Пономарів, а з іншого — проф. В. Німчук.

Проф. О. Пономарів твердить: «У словникові щодо використання фонем **г** та **ґ** у словах іншомовного походження застосовано засади «Українського правопису» 1928 р. з деякими уточненнями, а саме:

а) проривний **г** і фрикативний **г** слов'янських мов завжди відтворюються українським **г**, оскільки вживаються, як правило, в однокоренових лексемах (пол. *głowa* — голова, чес. *mohutný* — могутній та ін.);

б) у всіх грецизмах вживається тільки **г** (*агностик, агонія, Галилея, Голгофа, Гомора* та ін.);

в) у запозиченнях з інших мов фонема **h** послідовно передається через **г**, а не **х** (*гокей, гоббі, гумор* (лат. *humor*), *гуманіст* (лат. *humanist*) та ін.);

г) **g** у давно засвоєних словах також відтворюється українським **г** (*гусар, гравюра* та ін.). Із власних назв це стосується насамперед найменувань країн, міст, гір, річок, та інших ономастичних об'єктів (*Англія, Голландія* та ін.);

ґ) у неслов'янських антропонімах, а також у новіших загальних назвах розрізняємо **h** та **g**, що передаються відповідно через **г** та **ґ**: *Hegel* — *Гетель*, *Copenhagen* — *Копенгаген*»⁶¹.

Проф. В. Німчук вважає, що «на сучасному етапі доцільно вернутися до правил 1919 — 1921 р. і проекту Українського Правопису 1926 року, що веліли в іншомовних запозиченнях — загальних назвах писати **г**, незалежно від того, **h** чи **g** вони мають у мовах-джерелах, а в топонімах й антропонімах писати **г** та **ґ** відповідно до того, з **h** чи **g** звучить і пишеться

⁶⁰ І. Вихованець. Передне слово // О. Пономарів. *Фонемі Г та Ґ. Словник і коментар*. Київ 1997, с. 4.

⁶¹ О. Пономарів. *Фонемі Г та Ґ...* с. 12-13.

назва в мові, з якої слово до нас прийшло (крім давно засвоєних, зокрема через грецьку мову, — *Англія, Єгипет, Рига* та ін.)»⁶².

Рекомендація ІБТП

ІБТП пропонує не надуживати літерою **г** і невмотивовано не розширювати її вжитку у релігійній і богословській лексиці, зберігаючи фонологічну систему української мови.

1. У загальній лексиці (запозиченій зі слов'янських мов, з грецької, латинської та інших) фонема **г** і **г** передавати тільки буквою **г**, крім тих, що засвідчені з **г** у *Словнику іношомовних слів* (Київ, 2000).

2. Через **г** можна писати лексеми, які є незасвоєними запозиченнями (*альтер его, Вульгата, Гавдеамус, персона грата, Септуагінта*).

3. У топонімах й антропонімах писати **г** або **г** відповідно до того, **h** чи **g** звучить і пишеться у назві в мові-джерелі, крім давно засвоєних запозичень (їх пишемо лише через **г**).

Пишемо з г

агапа	-генез	гностицизм
Агатангел	генеза	Голгота
Агафія	Георгій	Голіат
агіографія	Гера	Гомер
агностик	Геракл	гомілія
агностицизм	Геркулес	гомілетика
ангел	герменевтика	гомо-
апологетика	Гермес	Гомора
апологет	Геродот	-гонія
апологія	гетеро-	-грама
архистратиг	Гетсиманія	-граф
Атенагор	Гея	-графія
Атеноген	гимн	григоріянський
Галатія	гимнографія	деміург
Галилея	гіпер-	догма
Галина	гіпо-	его-
-гамія	Гіпократ	екзегеза
геєна	гноза	Євангеліє
Геката	-гнозія	Єгипет

⁶² В. В. Німчук. *Проблеми українського правопису...* с. 294.

ігумен	літургійний	містагогія
індульгенція	літургія	регент
керигма	-лог	релігія
колегія	-логія	Теоген
колегіальність	Логос	Теогност
конгрегація	магія	

Пишемо з г

альтер его	Гавдеамус	Септуагінта
Вульгата	персона грата	

2.6 Літера г у транслітерації початкового сильного придиху перед голосною фонемою у словах грецького походження

Майже всі грецизми з початковим сильним придихом перед голосною, які увійшли в українську мову через церковнослов'янську, та семітизми, запозичені через грецьку та церковнослов'янську мови, прийнялись в українській мові згідно з візантійським читанням **без** початкової букви г і в такій формі засвідчені в українських словниках (*ад, агіографія, Еллада, ересь, Єронім, ігумен, Іларіон, іподром, Іполит, іпостась, ірмос, Ірод, ісихазм, ода, осанна* і т. ін.).

У словах, які прийшли через західноєвропейські мови, вимовляється початковий звук г. Це переважно небогословські наукові терміни (*гедонізм, гелій, геліоцентризм, гематологія, гепатит, гідродинаміка, гомеопатія* тощо), загальна лексика (*гармонія, герой, гимн, гіпноз, гіпотеза* і т. ін.), слова на *гетеро-, гіпер-, гіпо-, гомо-* номінації з класичної сфери (*Геката, Гера, Геракл, Гермес, Гіпократ, Гомер* і т. ін.), а також деякі богословські терміни: *герменевтика, гомілія, гомілетика*.

Рекомендація ІБТП

Лескику, що прийшла до української мови через церковнослов'янську, слід уживати в оригінальній візантійській формі, а не замінювати «західною» формою (*агіографія, еллінізм, ісихазм*, а не *гагіографія, геллінізм, гезихазм*). В такій формі (без початкового г) ці слова вже давно запозичені в українську мову, і побутують в українській сфері.

Це стосується і власних назв (переважно це біблійні власні назви та імена святих), які традиційно в українській мові, як і в церковнослов'янській, пишуть без початкового г.

Пишемо без початкового г

ад	ігумен	ірмос
агіографія	Іларій	Ірод
алилуя	Іларіон	Іродіон
еллінізм	Ілірик	ісихазм
Єлена	Іпатій	ісихаст
ересь	Іполит	Ісихій
Єрма	іпостась	ода
Єронім	Іраклій	осанна

Пишемо з початковим г

Геката	Гермес	Гомер
Гера	гимн	гомілія
Геракл	гимнографія	гомілетика
герменевтика	Гіпократ	

2.7 Граматичні та семантичні норми

А. До першої групи слів належать лексеми, правопис яких рекомендує чинний правопис. Варіантне написання тут вилучаємо, оскільки воно не мотивоване семантичним (богословським) розрізненням.

<i>Рекомендуємо</i>	<i>Вилучено</i>	<i>Коментар</i>
блага (земні)	* дібра (земні)	Граматична норма (сучасне укр. слово добро не має форми множини)
благословення	* благословіння	ОСУМ, 30
богослов'я	* богословіє богословія богослів'я	ОСУМ, 58
жертovníк	* жертівник	ОСУМ, 247
мощі (-ей)	* мощі (-ів)	ОСУМ, 435
Неділя хрестопоклонна	* Неділя хрестопоклінна	ОСУМ, 942
передосвячених дарів (Літургія)	* напередосвячених передшеосвячених ранішосвячених	Уживаємо продуктивний префікс <i>перед-</i> за аналогією: <i>передплачені</i> видання, <i>передбачені</i> події і под.
подружнє право	* супружнє право	Український варіант замість кальки з російської
Покров Пресвятої Богородиці свято Покрову Пресвятої Богородиці Покрова свято Покрови слово на Покров Пресвятої Богородиці; слово на Покрову	* Свято Покрови Пресвятої Богородиці * Слово на Покрову Пресвятої Богородиці	1) До повної назви свята входить звичайний іменник чол. роду <i>покров</i> , який передає значення свята: Богородиця покриває вірних своїми молитвами; 2) <i>Покрова</i> — іменник жін. роду, вживається тільки як скорочена (народна) назва свята (Див. <i>ССУМ</i> , II, 179; <i>Грінч.</i> III, 279; <i>СУМ</i> , VII, 51; <i>УП</i> , 56)
посланництво послання	* післання	ОСУМ, 658

правосильний / правочинний	* правомочний	Хоч лексема <i>правомочний</i> засвідчена з більшою частотою вживання, проте це калька з рос. (<i>Карав.</i> , 90) і не має в укр. мові словотвірного гнізда. Пор.: <i>чинне</i> законодавство, <i>набувати чинности</i>
Преображення Господнє преобразитись	* Преображення Господнє * переобразитись	Іменник <i>преображення</i> (<i>СУМ</i> , VII, 538) утворений від дієслова <i>преобразити</i> із значенням «змінювати, перетворювати»
П'ятдесятниця	* П'ятидесятниця	<i>УП</i> , §70, п. 4
свідчення віри	* свідоцтво віри	свідоцтво — документ; у значенні «свідчення» застаріле (<i>НТСУМ</i> , IV, 158)
Святіший Отець	* Святійший Отець	укр. варіант замість кальки з російської
спасенні Христом спасенне слово Боже	* спасені Христом	Правописна норма, (наголошений суфікс <i>-енн</i>)
упале людство	* упавше людство	Рос. суфіксові <i>-ви</i> відповідає суфікс <i>-л</i> пасивних дієприкметників сучасної укр. мови

Б. До другої групи належить лексика, правопис якої рекомендовано всупереч чинному правопису задля повернення до традиційної в богослов'ї української форми:

<i>Рекомендуємо</i>	<i>У словниках</i>
євхаристійний	євхаристичний
парох, парохія, парохіянин	парафія, парафіянин, парох
священничий	священницький
смертельний гріх	смертний гріх
хресний батько	хрещений батько

Форми *парохія*, *парохіянин* однаково давні, як і форми *парафія*, *парафіянин*, *парох* (з XVI — XVII ст., запозичені через польську мову).

Окрім того, що деякий час українська лексикографія намагалася уніфікувати цю подвійність, надаючи перевагу формам *парафія*, *парафіянин*⁶³, можна спостерігати, що форма *парохія* повертається таки у словники чи то з ремаркою «західноукраїнське» (*ВТССУМ*), чи просто у тлумаченні (*НТСУМ*).

У церковних колах довоєнної Галичини (тобто в УГКЦ), де термін *парох* був єдиним і офіційним, уживали тільки повну терміногрупу *парох*, *парохія*, *парохіянин*, як видно з *Індексу* А. Кравчука, де форми на *параф*- не вжито жодного разу.

Оскільки в УГКЦ термін *парох* був і є в офіційному вжитку, його уважаємо не тільки регіональним терміном, а конфесійним, тобто властивим певній конфесії. Він набуває офіційного мовного статусу (як і *настоятель*) і оправдовує чи й вимагає вжиток повної терміногрупи: *парох*, *парохія*, *парохіянин*.

В. До третьої групи належать стилістичні та фонетико-словотвірні варіанти, які не мають семантичного розрізнення, у правописі яких **допускаємо паралельний ужиток**. ІБП надає перевагу першому варіантові:

богослуження — богослужіння
 богоявлення — богоявління
 вознесення — вознесіння
 воскресення — воскресіння
 давньоєврейська (мова) — староеврейська — гебрейська
 жид, жидівський — єврей, єврейський
 обітована земля — обіцяна земля
 правочинний — правосильний
 рукоположення — рукопокладання
 Тройця — Трійця
 усікновення (голови Йоана Хрестителя) — усічення
 успення — успіння
 учительство Церкви — учительське служіння Церкви

Г. До четвертої групи належать богословські терміни, які в певних контекстах можна вважати синонімами, і тому **допущено** їхній **паралельний вжиток**, але в інших контекстах вони різняться своїм

⁶³ Грінченко (парахвія), Голоскевич, СУМ, Рудницький-Церкевич.

значенням або семантичним відтінком, і тоді не є стилістичними еквівалентами:

сповідувати — визнавати

а) лексеми *сповідувати* і *визнавати* вживаються як синоніми лише у значенні «дотримуватися якої-небудь релігії, якогось віровчення» (див. СУМ);

б) тільки *визнавати* вживається у трьох значеннях: 1. Вважати дійсним, законним. 2. Одверто признаватися в чому-небудь, погоджуватися з чимсь, стверджувати істинність чогось. 3. Вважати кого-, що-небудь за кого — що, ким, чим (див. СУМ).

<i>СПОВІДУВАТИ</i>	<i>ВИЗНАВАТИ</i>
християнську віру	християнську віру
Христа	Христа
єдиного Бога	єдиного Бога
	тільки <i>ВИЗНАВАТИ</i>
	визнавати, що Церква має владу відпускати гріхи
	гріхи (= сповідатись)
	себе грішником
	Христа як Месію

сповідник — ісповідник

Сповідник — 1. священик, який слухає сповідь, духівник — від *сповідати* (СУМ); 2. особа, що прийшла на сповідь до священика — від *сповідатись* (СУМ); 3. людина, що зазнала багато гонінь і мук за сповідання своєї віри, але померла не мученицькою смертю — від *сповідувати*; (це значення не засвідчене в українських словниках). Наприклад: *Максим-Сповідник*.

У цьому третьому значенні спостерігаємо паралельний ужиток церковнослов'янізму **ісповідник**: *Максим-Ісповідник*; *митрополит-ісповідник Йосиф Сліпий*; *мученики й ісповідники віри*.

2.8 Написання великої літери у релігійній лексиці⁶⁴

1. З великої літери пишемо *назви трьох Божих Осіб у християнстві*: Бог, Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий, Син Божий, Ісус Христос, Святий Дух, а також *Свята Тройця, Трисдиний Бог, Тройчний Бог, три Божі Особи*.

Аналогічно пишемо слова та словосполучення, які є понятійними еквівалентами названих найменувань: *Абсолют, Агнець, Адонай, Всевишній, Господь, Елогім, Емануїл, Логос, Месія, Небесний Отець, Спаситель, Творець, Утішитель, Хліб життя, Цар світу, Ягве* та ін.

З великої букви пишемо також слова та словосполучення, які *позначають Марію* — Матір Божу: *Богородиця, Пречиста Діва, Пресвята Богоматір, Небесна Мати* та ін. Але: *Невіста неневісна*.

Слово *Особа* у словосполученні *Божя Особа* пишемо з великої літери. В інших випадках пишемо його з малої літери:

особа Ісуса Христа

У Христі є дві природи і одна *особа*.

Примітка 1. Коли слово *бог* вжите в поганському значенні, тобто позначає не єдиного Абсолюта, а одне із божеств поганського пантеону, пишемо його з малої літери: *бог Ваал, бог грому Перун, культ бога Зевса, богиня Венера* і т. ін.

Примітка 2. В усталених виразах слова *Бог, Господь* пишемо з великої літери: *Боже помози; дай Боже здоров'я; дякувати Богові, Господи помилуй*, але: *бог Мамона обплутав*.

Примітка 3. Присвійні прикметники, утворені від власних назв Божих Осіб, пишемо з великої літери: *Господній день, Христові слова, Божя благодать*. В переносному значенні ці прикметники можна писати з малої літери: *боже теля* (наївна, непрактична людина).

Примітка 4. В науковій літературі та в перекладах Святого Письма і творів святих Отців особові, вказівні та зворотні займенники всіх відмінків, які вживаються по відношенню до Бога та Богородиці, пишемо з малої літери.

2. З великої літери пишемо *назви таїнства Причастя*: *таїнство Причастя, таїнство Євхаристії, пресвята Євхаристія, святе Причастя, Причастя, Святі Тайни, Тіло і Кров Христова*.

⁶⁴ Деякі з цих пропозицій ІБТП подав до Правописної комісії НАН України в лютому 1999 р. Див.: *Єдиними устами* 3 (1999) 30.

Примітка 1. Слово *дари* пишемо з малої літери: *святі дари, євхаристійні дари, Літургія передосвячених дарів.*

Примітка 2. У назвах святих таїнств слово *таїнство* пишемо з малої літери.

Примітка 3. Назви інших святих таїнств пишемо з малої літери: *таїнство хрещення, хрещення, таїнство миропомазання, таїнство покаяння, таїнство вінчання, таїнство рукоположення, таїнство елеопомазання.*

3. З великої літери пишемо перше слово **в назві свят і постів**; назву пишемо без лапок: *Благовіщення, Великдень, Покрова, Введення у храм Пресвятої Богородиці, Зелені свята, Неділя всіх святих (на Всіх святих), Різдвяні свята, Свято верховних апостолів Петра й Павла; Великий піст, Петрівка, Пилипівка, Спасівка* та ін⁶⁵.

Лексеми *Благовіщення, Богоявлення, Введення, Воздвиження, Вознесіння, Воскресіння, Вхід, Зачаття, Обрізання, Покров, Преображення, Різдво, Стрітення, Усікновення, Успення*, які є скороченими назвами свят, пишемо завжди з великої літери, навіть якщо в заголовку перед ними стоїть інше слово, наприклад, *свято: на свято Преображення і Свято Преображення Господнього* (у заголовку).

Примітка 1. Коли ці лексеми позначають не свято, а подію історії спасіння, пишемо їх з малої літери. Так само пишемо і інші слова, що позначають ці події (*воплочення, відкуплення, зішестя до аду, страсті* та ін.):

Після свого *воскресіння* Христос вознісся на небо.

На богослуженнях стаємо свідками таїнства *різдва* Христового.

Примітка 2. Лексеми *віднайдення, перенесення, покладення, поклоніння, повернення, спомин, переставлення* і т. ін., які є родовими позначеннями, пишемо з великої літери тільки тоді, коли вони є першими словами в назві: *на свято перенесення мощей святого Миколая Чудотворця*, але *Перенесення мощей святого Миколая Чудотворця* або *Свято перенесення мощей святого Миколая Чудотворця* (у заголовку).

Примітка 3. У реченні слова *святий, верховний, неділя, початок* зазвичай пишемо з малої літери:

Зустріч учасників конференції відбулась у *неділю мироносиць*.

За Юліянським календарем *початок церковного року* припадає на 14 вересня.

---

⁶⁵ Повний список свят див. у розділі «Свята літургійного року».

Примітка 4. Лексеми *передсвяття*, *навечір'я*, *посвяття*, *віддання* пишемо з малої літери: *навечір'я Богоявлення*⁶⁶, *передсвяття Різдва*.

4. З великої літери пишемо перше слово в *назвах церковних відправ, молитов і богослужбових текстів*: *Літургія передосвячених дарів, Божественна Літургія, «Отче наш», Господня молитва, Трисвяте, Символ віри, Апостольський символ віри, Херувимська пісня* та ін. Вирази, які не є повними назвами богослужень, пишемо з малої літери:

У храмі співали *вечірню*.

Але: На *Вечірні П'ятдесятниці* у піснеспівах чуємо багато про Святого Духа.

Люди зібралися на *молебень*.

Але: Після Літургії відправили *Молебень до Господа нашого Ісуса Христа*.

Йому цей *псалом* близький серцю.

Але: Класична покаюнна молитва — *Псалом 50*.

Примітка 1. Назви молитов, які збігаються з початком тексту молитви, пишемо в лапках: *«Отче наш», «Богородице Діво», «Вірую», «Достойно є», «Святий Боже»* та ін.

Примітка 2. Коли слово *Літургія* позначає євхаристійне богослуження, пишемо його з великої літери. Коли йдеться загально про богослуження чи літургійну традицію⁶⁷, слово *літургія* пишемо з малої літери: *богослов'я літургії* (богослов'я богослуження як такого).

Примітка 2. Назви частин богослужень та загальні назви молитов пишемо з малої літери: *анафора, проскомидія, литія, ікос, стихира, причасний* та ін.

5. З великої літери, але без лапок (і без курсиву) пишемо перше слово у *назвах священних та богослужбових книг*: *Апостол, Біблія, Євангеліє, Коран, Мінея, Празнична мінея, Псалтир, Талмуд, Требник, Тріодь, Цвітна тріодь, Часослов*, але: *Новий Завіт, Старий Завіт, Святе Письмо, Службовий Апостол, Службове Євангеліє*.

З великої літери і без лапок (і курсиву) пишемо також *назви канонічних біблійних книг*: *Книга Буття, Діяння апостолів, Перша книга Макавеїв, Пісня пісень, Послання до Ефесян, Соборне послання ап. Якова*

⁶⁶ Термін *навечір'я* вживаємо без прийменника *перед*: *навечір'я Богоявлення*, а не *навечір'я перед Богоявленням*.

⁶⁷ В перекладах із західних мов, де слово *літургія* вживається в ширшому значенні, краще вживати українські терміни *богослуження* чи *літургійна традиція*.

та ін.⁶⁸. Те саме стосується інших назв цих книг: *Четверте Євангеліє* (*Євангеліє від Йоана*) та ін.

Назви неканонічних книг (апокрифів, псевдоепіграфів), святоотцівських творів (також анонімних) пишемо за загальним правилом в лапках або виділяємо курсивом: *«Дідахе»*, *«Діяння апостола Андрія»*, *«Євангеліє Томи»*, книга *«Успення Марії»*, *«Лист до Варнави»*, *«Псалми Соломонові»*, *«Протоевангеліє Якова»* та ін.

Примітка 1. Коли слово *євангеліє* вживаємо на позначення благої вісти, пишемо його з малої літери: *«Початок євангелія Ісуса Христа»* (Мр. 1:1); *«це євангеліє Царства буде проповідуватись по всьому світі»* (Мт. 24:14); *«почувши слово правди, євангеліє свого спасіння...»* (Еф. 1:13).

Примітка 2. Коли слова *книга* і *послання* не є першими словами в назвах книг Святого Письма або вживаються як родові поняття, пишемо їх з малої літери: *Перша книга Хронік*, *Друге послання до Коринтян*, *книги Старого Завіту*, *Соборне послання ап. Юди*.

Примітка 3. Збірні назви книг Святого Письма: *соборні послання*, *синоптичні Євангелія*, *послання з ув'язнення*, *пастирські послання*, а також терміни, які визначають структурні одиниці біблійних текстів: *розповідь про народження*, *розповідь про чуда*, *розповідь про страсті*, *архисреїська молитва*, *євангеліє дитинства*, *нагірна проповідь* та ін. пишемо з малої літери.

6. У словосполученнях *святі Отці*, *Отці Церкви*, *апостольські Отці*, *Отці-апологети*, *Отці-кападокійці*, *сирійські Отці* та ін. лексему **Отець** пишемо з великої літери.

7. Лексему **Царство** та словосполучення *Царство Небесне* пишемо з великої літери:

Царство Небесне — це стан поєднання в людині божественного і людського.

Царство Боже є *Царством* досконалої любови.

8. Лексему **Церква** та її понятійні синоніми (*Тіло Христове*, *Невіста Христова*) пишемо з великої літери:

Церква Христова є початком Небесного Царства.

Живлені Христовим Тілом у Євхаристії ми вже належимо до *Тіла Христового*, тобто *Церкви*.

---

⁶⁸ Повний список канонічних книг див. у розділі «Назви книг Святого Письма».

Царство Небесне є неможливим без щирого бажання бути складовою частинкою *Тіла Христового*, його *Невісти* — *Церкви*.

Примітка 1. Коли слово *церква* позначає архітектурну споруду, пишемо його з малої літери:

У місті є кілька барокових *церков*.

З великої літери (всі слова) пишемо **офіційні (повні) назви Церков** (на взір «назв держав та автономних адміністративно-територіяльних одиниць»)⁶⁹:

Українська Автокефальна Православна Церква

Українська Греко-Католицька Церква

Римо-Католицька Церква в Україні

Українська Православна Церква Київського Патріархату

Українська Православна Церква

Якщо **географічно-національне означення** вживається як **назва Церкви**, пишемо його з великої літери:

Руська Церква

Київська Церква

Болгарська Церква

відокремлення *Української Церкви* від *Російської*

катедральна служба *Візантійської Церкви*

богослужбові практики *Єрусалимської Церкви*

Якщо **конфесійно-канонічне означення** вживається як **назва Церкви**, пишемо його (усі слова) з великої літери:

Вселенська Церква

Католицька Церква

Греко-Католицька Церква

Латинська Церква

Православні Церкви в Україні

Східні Церкви

Східні Католицькі Церкви

українські Католицькі й Православні Церкви

історія Українських Автокефальних Православних Церков

створення єдиної Апостольської Православної Церкви України

впродовж XIX ст. Уніятська Церква еволюціонувала

Примітка 2. З малої літери пишемо лексеми, які вживаються як характеристики Церкви і не є їх офіційними назвами (*помісна, національна,*

⁶⁹ УП, § 38, п. 12.

самостійна, автокефальна, православна, католицька, некатолицька, уніятська, унійна, українська, патріярша, верховноархиєпископська, митрополіча, східна, західна, латинська Церква, Церква свого права, матірня, дочірня Церква, Церква-матір, Церква-сестра, Церква-дочка та ін.):

помісна національна Церква

жодну православну Церкву не було визнано негайно автокефальною існує близько 30 католицьких Церков східного обряду

примирення українських Церков

помісна Церква — це автокефальна, повністю незалежна від іншої поза межами патріярших та верховноархиєпископських Церков

митрополіча Церква є Церквою свого права

Коли слова *патріярхат, католикосат, верховне архиєпископство, архиєпископство, митрополія* і т. ін. входять до словосполучень, які є **назвами Церков свого права**, пишемо їх з великої літери:

Царгородський Патріярхат

Києво-Галицька Митрополія

об'єднання Українських Церков в один Київський Патріярхат

Східні Католицькі Патріярхати нині мають іншу канонічну основу, ніж *Православні*

Тмутороканське Архиєпископство було автокефальною одиницею

Примітка 3. Лексеми, які не вживаються в назві Церкви, а позначають канонічно-адміністративну одиницю Церкви (*верховне архиєпископство, архиєпископство, митрополія, екзархат, єпархія, дієцезія, деканат, парохія*), пишемо з малої літери:

Верховне архиєпископство Києво-Галицької Церкви

Філадельфійська митрополія є одиницею Церкви свого права

Бучацька єпархія

9. З великої літери (перше слово) пишемо **назви конфесійних феноменів, груп та подій**:

Українське православ'я

Вселенське православ'я

Український греко-католицизм

Берестейська унія

10. З великої літери пишемо всі слова в назвах **найвищих церковних органів** (на взірєць найвищих державних установ⁷⁰): *Патріярший Престол, Римський Апостольський Престол⁷¹, Патріярхія, Вселенська Патріярхія, Вселенський Собор, Ватиканський Собор, Патріярший Собор, Патріярший Синод, Постійний Синод, Тимчасовий Синод* та ін.:

постанови *Другого Ватиканського Собору*
Святіший Правлячий Синод РПЦ постановив
 митр. Сергій встановив при собі *Тимчасовий Синод*
 виконавчим органом *Синоду єпископів* є *Постійний Синод*

В назвах інших церковних органів з великої літери пишемо лише перше слово: *Патріярша курія, Римська курія, Колегія єпископів, Колегія кардиналів, Рада єрархів, Синод єпископів, Берестейський собор, Замойський синод, Конгрегація у справах віри, Церковний трибунал, Єпископська консисторія, Митрополіче управління* та ін.

Коли лексеми *собор, синод, курія, колегія, конгрегація, комісія, трибунал* та ін. вжито як родові позначення, пишемо їх з малої літери:

усі наступні *синоди* Київської Церкви
антиунійні собори
 праця єпархіяльних *комісій*.

11. З великої літери пишемо **офіційні назви та повні титули найвищих церковних посад** (голів патріярших, архієпископських, верховноархієпископських, митрополічних Церков): *Патріярх Київський і всієї Руси-України, Папа Римський Павло VI, Вселенський Архієрей, Римський Архієрей, Верховний Архієпископ, Києво-Галицький Митрополит, Глава самоуправної Церкви* та ін.

Примітка 1. У контекстах, які не передбачають наголошення офіційності найвищих церковних посад, у наукових текстах, а також на позначення родових понять, їх назви пишемо з малої літери:

папа Іван XXIII скликав Вселенський Собор
Царгородський патріярх Фотій
 обрання *Київського патріярха*
митрополит Московський Йов заявив
 послання *екзарха України*

⁷⁰ УП, § 38, п. 13.

⁷¹ Не рекомендуємо вживати *Апостольський Престол* без означення «Римський» (за винятком перекладів), оскільки з точки зору Східних Церков «апостольських престолів» є декілька, на відміну від точки зору Західної Церкви, де «Апостольський Престол» є один — Римський. Те саме стосується назви *Святий Престол*, яку рекомендуємо замінити терміном *Римський Престол* або *Римський Святий Престол*. У всіх згаданих випадках термін *Престол* не слід замінити словом *Столиця*.

влада *Римського архиєрея*

Іларіона вибрали *Київським митрополитом*.

Примітка 2. Назви посад та титули інших церковних єрархів пишемо з малої літери. В офіційних документах (посланнях, зверненнях, листах та ін.), а також для підкреслення урочистости можемо писати їх з великої літери.

2.9 Назви свят літургійного року⁷²

Назви релігійних свят побутують у богословській літературі в повній та скороченій формах. Наприклад: *Різдво*, *Різдво Христове* і *Різдво Господа нашого Ісуса Христа*. Повні назви свят можуть бути поширені різними додатками відповідно до вимог стилю й контексту. Високу частотність вжитку мають також народні варіанти: *Покров Пресвятої Богородиці* — *Покрова*, *Квітна неділя* — *Вербна неділя*.

У цьому списку подаємо рекомендовані форми вжитку назв свят літургійного року.

Пасхальний (рухомий) цикл

Неділя митаря і фарисея

Неділя блудного сина

Неділя м'ясопусна. М'ясопусна неділя

Неділя сиропусна. Сиропусна неділя

Великий піст. Чотиридесятниця

Перша неділя Великого посту

Неділя хрестопоклонна. Хрестопоклонна неділя

Лазарева субота

Квітна неділя. Вхід Господній у Єрусалим

Великий четвер

Велика п'ятниця

Велика субота

Воскресення Христове. Пасха. Великдень

Світлий понеділок

Світлий вівторок

Томина неділя. Антипасха

Неділя мироносиць

Неділя розслабленого

Переполювинення П'ятдесятниці (замість Переполовення П'ятидесятниці)

Неділя самарянки

Неділя сліпородженого

Вознесення Господне

Неділя святих Отців Нікейського Собору

П'ятдесятниця. День Пресвятої Тройці. Зішестя Святого Духа (а не Зшестя).

Зіслання Святого Духа

⁷² Правопис свят літургійного року див. у розділі «Написання великої літери в богословських назвах».

День Святого Духа. Понеділок Святого Духа

Неділя всіх святих

Друга неділя після Зіслання Святого Духа

Неділя всіх святих українського народу

Місячний (нерухомий) цикл: Господні свята

Початок індікту. Початок церковного року (а не Начало)

Воздвиження Чесного Хреста

Неділя святих Праотців (перед Різдвом)

Неділя святих Отців (перед Різдвом)

Різдво Христове

Обрізання Господа нашого Ісуса Христа

Богоявлення Господнє. Просвічення

Преображення Господнє

Місячний (нерухомий) цикл: Богородичні свята

Різдво Пресвятої Богородиці

Покров (-ову) Пресвятої Богородиці. Покрова (-ови) — нар.

Введення у храм Пресвятої Богородиці

Зачаття Пресвятої Богородиці святою Анною

Собор Пресвятої Богородиці⁷³

Стрітєння Господнє

Благовіщення Пресвятої Богородиці

Успення Пресвятої Богородиці

Покладення чесного пояса Пресвятої Богородиці

Місячний (нерухомий) цикл: свята святих

Спомин чуда архистратига Михаїла в Колоссах

Переставлення святого апостола і євангелиста Йоана Богослова

Неділя святих Отців Сьомого Вселенського Собору

Собор архистратига Михаїла

Святого Миколая Чудотворця

Святого первомученика Стефана

Поклоніння чесним оковам святого апостола Петра

Трьох святителів

Перше і друге віднайдення чесної голови святого Йоана Хрестителя

Сорока Севастійських мучеників

Різдво святого Йоана Хрестителя

---

⁷³ Термін *собор* вживається як синонім терміна *свято*, тому їх не можна вживати поряд: *Нині Собор святих апостолів*, а не *Нині свято Собору святих апостолів*.

Перенесення мощей святих безсрібників Кира й Івана
Святих апостолів Петра й Павла
Повернення мощей апостола Вартоломея
Усікновення чесної голови святого Йоана Хрестителя

3. Методологічні вказівки

3.1 Назви книг Святого Письма

СТАРИЙ ЗАВІТ

<i>Повна назва</i>	<i>Скорочена назва (у таблицях, списках)</i>	<i>Скорочення для загальної богослов. літератури</i>	<i>Скорочення для вузьких біблійних студій</i>
Книга Буття	Буття	Бут.	Бт
Книга Виходу	Вихід	Вих.	Вх
Книга Левіта	Левіт	Лев.	Лв
Книга Чисел	Числа	Чис.	Чс
Книга Второзаконня	Второзаконня	Втор.	Вт
Книга Ісуса Навина	Ісус Навин	І.Н.	ІН
Книга Суддів	Судді	Суд.	Сд
Книга Рути	Рута	Рут.	Рт
Перша книга Самуїла	1 Самуїла	1 Сам.	1 См
Друга книга Самуїла	2 Самуїла	2 Сам.	2 См
Перша книга Царів	1 Царів	1 Цар.	1 Цр
Друга книга Царів	2 Царів	2 Цар.	2 Цр
Перша книга Хронік	1 Хронік	1 Хр.	1 Хр
Друга книга Хронік	2 Хронік	2 Хр.	2 Хр
Книга Езри	Езра	Ез.	Ез
Книга Неємії	Неемія	Неєм.	Нм
Книга Товита	Товит	Тов.	Тв
Книга Юдити	Юдита	Юдт.	Ют
Книга Естери	Естера	Ест.	Ес
Перша книга Макавеїв	1 Макавеїв	1 Мак.	1 Мк
Друга книга Макавеїв	2 Макавеїв	2 Мак.	2 Мк
Книга Йова	Йов	Йов	Йв
Книга Псалмів	Псалми	Пс.	Пс
Книга Приповідок	Приповідки	Прип.	Пр
Книга Проповідника (Еклезіяста)	Проповідник (Еклезіяст)	Проп.	Ек
Пісня пісень	Пісня пісень	П. п.	Пп
Книга Мудрости	Мудрість	Муд.	Мд
Книга Сираха	Сирах	Сир.	Ср
Книга Ісаї	Ісаї	Іс.	Іс
Книга Єремії	Єремія	Єр.	Єр

Плач Єремії	Плач Єремії	Пл. Єр.	Пл
Книга Варуха	Варух	Вар.	Вр
Лист Єремії	Лист Єремії	Лист Єр.	Лт
Книга Єзекиїла	Єзекиїл	Єз.	Єз
Книга Даниїла	Даниїл	Дан.	Дн
Книга Осії	Осія	Ос.	Ос
Книга Йоїла	Йоїл	Йоїл	Йл
Книга Амоса	Амос	Ам.	Ам
Книга Авдія	Авдій	Авд.	Ад
Книга Йони	Йона	Йон.	Йн
Книга Міхея	Міхей	Міх.	Мх
Книга Наума	Наум	Наум	Нм
Книга Авакума	Авакум	Авк.	Ак
Книга Софонії	Софонія	Соф.	Сф
Книга Аггея	Аггей	Аг.	Аг
Книга Захарії	Захарія	Зах.	Зх
Книга Малахії	Малахія	Мал.	Мл

НОВИЙ ЗАВІТ

Євангеліє від Матея	Матей	Мт.	Мт
Євангеліє від Марка	Марко	Мр.	Мр
Євангеліє від Луки	Лука	Лк.	Лк
Євангеліє від Йоана / Івана	Йоан / Іван	Йо. / Ів.	Йо / Ів
Діяння апостолів	Діяння	Ді.	Ді
Перше послання до Коринтян	1 до Коринтян	1 Кор.	1 Кр
Друге посл. до Коринтян	2 до Коринтян	2 Кор.	2 Кр
Послання до Галатів	до Галатів	Гал.	Гл
Послання до Ефесян	до Ефесян	Еф.	Еф
Послання до Филип'ян	до Филип'ян	Флп.	Фп
Послання до Римлян	до Римлян	Рим.	Рм
Послання до Колосян	до Колосян	Кол.	Кл
Перше посл. до Солунян	1 до Солунян	1 Сол.	1 Сл
Друге посл. до Солунян	2 до Солунян	2 Сол.	1 Сл
Перше посл. до Тимотея	1 до Тимотея	1 Тим.	1 Тм
Друге посл. до Тимотея	2 до Тимотея	2 Тим.	1 Тм
Послання до Тита	до Тита	Тит.	Тт

Послання до Філімона	до Філімона	Флм.	Фм
Послання до Євреїв	до Євреїв	Євр.	Єв
Послання ап. Якова	Яків	Як.	Як
Перше посл. ап. Петра	1 Петра	1 Пт.	1 Пт
Друге посл. ап. Петра	2 Петра	2 Пт.	2 Пт
Перше послання ап. Йоана / Івана	1 Йоана / Івана	1 Йо. / Ів.	1 Йо / Ів
Друге послання ап. Йоана / Івана	2 Йоана / Івана	2 Йо. / Ів.	2 Йо / Ів
Третє послання ап. Йоана / Івана	3 Йоана / Івана	3 Йо. / Ів.	3 Йо / Ів
Послання ап. Юди	Юда	Юд.	Юд
Одкровення Йоана	Одкровення	Од.	Од

В основу рекомендованого списку назв книг Святого Письма взято назви з перекладу І. Хоменка. Назви книг у перекладі І. Огієнка містять низку непослідовностей, і у транслітерації⁷⁴, і в адаптації⁷⁵, які надають цій системі вигляду непродуманості й незавершеності.

Єдина зміна, яку ІБТП рекомендує до списку Хоменка, — це форма *Йов* замість *Іов* і допускання стилістичного варіанта *Іван* до *Йоан*.

Правопис назв книг Святого Письма

Правопис назв біблійних книг становить суттєву складність, особливо щодо вживання великих і малих літер.

Перша причина в тому, що біблійні книги можуть мати повну або скорочену назву. Повна назва є умовною, вона переважно просто визначає жанр твору і його автора чи адресата. Ці довші (повні) назви вживають в титулах, але в богословській і біблійній літературі задля високої частотності вжитку зазвичай біблійні книги згадуються в їхній скороченій назві або взагалі тільки описовою вказівкою. Відповідно до того по-різному застосовують і правила великих та малих літер у повних і скорочених назвах: скорочена назва типово витворюється опусканням родового позначення («книга», «послання»), лишаячи деколи в назві тільки таке слово чи фразу, яка переважно не пишеться з великої літери.

⁷⁴ Напр., *Рут*, *коринтяни*, але *Матвій*, *Тимофій*; *Захарія*, але *Малахій*.

⁷⁵ Напр., «українізує» деякі гебраїзми (*Пісня над піснями*) а не інші (*книга Єгошуї* — у скороченнях); деякі грецизми (*Овдій*, *Огій*) а не інші (*Екклезіяст*); особливо часто «українізує» церковнослов'янізми (*Дії*, *Іван*, *Об'явлення*, *Повторення Закону*), хоч не всі (*Даніїл*).

Друга причина в тому, що до назв біблійних книг не застосовують правила про вживання лапок, тому велика буква є єдиним способом, через який назву виокремлюють у тексті.

Назви біблійних книг можна поділити на шість груп: однокомпонентні назви, двокомпонентні назви, антропоніми, назви з числівником, Євангелія, назви з прийменником, відповідно до того, з яких елементів складається назва. Кожна з цих груп має своєрідні труднощі в утворенні скороченої форми назви і її вжитку в реченні. Розгляньмо для кожної групи такі чотири типові способи запису назви книги чи твору:

- а) повна назва (напр., у титулі);
- б) скорочена назва (напр., у списках, таблицях);
- в) ужиток у реченні (довша і коротша форми);
- г) ужиток у переліченнях у реченні.

1. Однокомпонентні назви

Книги:	Буття	Судді
	Вихід	Псалми
	Левіт	Мудрість
	Числа	Приповідки
	Второзаконня	

<i>Повна назва</i>	<i>Скорочена назва</i>	<i>У реченні</i>	<i>У переліченні</i>
Книга Виходу	Вихід	У книзі <i>Виходу</i> читаємо... У <i>Виході</i> читаємо...	...книги: Вихід, Числа... ...книги Виходу, Чисел...
Книга Суддів	Судді	У книзі <i>Суддів</i> читаємо... У <i>Суддях</i> читаємо...	...книги: Судді, Левіт... ...книги Суддів, Левіта...

У повних назвах цих книг Старого Завіту пишуть традиційно з великої букви обидва слова, оскільки такі загальні назви, як *Буття*, *Вихід*, *Числа та ін.*, очевидно, втратили своє загальне значення і набули значення символів чи метафор, які відзначають великі етапи спілкування людини з Богом упродовж історії спасіння.

Якщо скорочена назва книги складається з *одного слова, що є назвою-символом*, то його подаємо з великої букви в називному відмінку, а в реченні вживаємо відповідно до морфологічно-синтаксичних відношень: «До П'ятикнижжя належать такі книги: *Буття*, *Вихід*, *Левіт*, *Числа і Второзаконня*». Але: «До П'ятикнижжя належать книги *Буття*, *Виходу*, *Левіта*, *Чисел і Второзаконня*». Або: «На початку книги *Виходу...*». У другому і третьому прикладах слово «книга» очевидно не належить до назви і пишеться з малої букви. З такими назвами не обов'язково щоразу вживати слово «книга»: «У *Виході* читаємо...».

Щодо назви «Псалми» вживаємо велику літеру тільки тоді, коли виразно йдеться про назву книги: «У книзі Псалмів записано багато пророцтв про страсті Христові». Але: «У псалмах записано багато пророцтв про страсті Христові».

2. Двокомпонентні назви

Книги: **Пісня пісень**
Плач Єремії
Лист Єремії

Діяння апостолів
Одкровення Йоана

<i>Повна назва</i>	<i>Скорочена назва</i>	<i>У реченні</i>	<i>У переліченні</i>
Пісня пісень	(немає окремої скороченої назви)	У <i>Пісні пісень</i> читаємо...	...книги: Пісня пісень, Плач Єремії...
Лист Єремії	(немає окремої скороченої назви)	У <i>Листі Єремії</i> читаємо...	...книги: Лист Єремії, Плач Єремії...

Якщо назва складається з двох слів (загальних назв), її правопис відповідає загальним правилам правопису: лише перше слово пишемо з великої літери. Назви *Діяння апостолів* і *Одкровення Йоана* можна вживати в скороченій формі: *Діяння*, *Одкровення*. Слово «Діяння» в назві книги є в множині, відповідно у всіх похідних формах множина зберігається: «У *Діяннях* читаємо...».

3. Антропоніми

Книги / послання:

Ісус Навин	Йов	Осія	Авакум
Рута	Проповідник	Йоїл	Софонія
Езра	Сирах	Амос	Аггей
Неємія	Ісая	Авдія	Захарія
Товит	Єремія	Йона	Малахія
Юдита	Єзекиїл	Міхей	Юда
Естера	Даниїл	Наум	Яків

<i>Повна назва</i>	<i>Скорочена назва</i>	<i>У реченні</i>	<i>У переліченні</i>
Книга Ісуса Навина	Ісус Навин	У книзі <i>Ісуса Навина</i> читаємо... В <i>Ісуса Навина</i> читаємо...	...книги: Ісус Навин, Рута, Езра... ...у книгах Ісуса Навина, Рути, Езри...
Книга Ісаї	Ісая	У книзі <i>Ісаї</i> читаємо... В <i>Ісаї</i> читаємо...	...книги: Ісая, Проповідник, Сирах... ...у книгах Ісаї, Проповідника, Сираха...
Послання апостола Якова	Яків	У посланні <i>Якова</i> читаємо... У <i>Якова</i> читаємо...	...послання: Яків, Юда... ...у посланнях Якова, Юди...

Якщо скорочену назву становить антропонім, що називає автора (Ісая) або об'єкт розповіді (Ісус Навин), у реченні ця назва (антропонім) майже завжди вживається у сполученні зі словом «книга». Однак у цьому разі слово «книга» не слід уважати частиною назви, і тому його не пишемо з великої букви: «У книзі Єремії читаємо...». Але можна також: «В Осії й Амоса знаходимо...» — однак розуміємо «У книзі Осії...».

4. Назви з числівником

Книги / послання:

1 Самуїла	2 Хронік	1 Йоана
2 Самуїла	1 Макавеїв	2 Йоана
1 Царів	2 Макавеїв	3 Йоана
2 Царів	1 Петра	
1 Хронік	2 Петра	

<i>Повна назва</i>	<i>Скорочена назва</i>	<i>У реченні</i>	<i>У переліченні</i>
Перша книга Самуїла	1 Самуїла	У Першій книзі Самуїла читаємо... У 1 Самуїла читаємо...	...книги: Ісус Навин, 1 Самуїл, Рута, Езра... ...у книгах Ісуса Навина, 1 Самуїла, Руди, Езри...
Перша книга Хронік	1 Хронік	У Першій книзі Хронік читаємо... У 1 Хронік читаємо...	...книги: 1 Хронік, 1-2 Царів... ...у книгах 1 Хронік, 1-2 Царів...
Друге послання Петра	2 Петра	У Першій посланні Петра читаємо... У 1 Петра читаємо...	...послання: 1 Петра, 1-3 Йоана... ...у посланнях 1 Петра, 1-3 Йоана...

Якщо є кілька книг з однаковою назвою (напр., дві книги Царів), треба вважати, що в скорочених назвах числівник, а в повних і слово «книга» є частиною цих назв, тому іменник, що називає об'єкт розповіді (Царі, Хроніки, Макавеї, Самуїл) або автора книг (Петро чи Йоан), подано в родовому відмінку. За правилом, слова Царі, Хроніки, Макавеї, якщо це не перші слова в назві, мали б писатись з малої літери, але треба пам'ятати, що ці лексеми становлять збірну назву обох книг (як наприклад, у реченні: «Знаємо, що книги Царів написані...») і тому пишуться з великої літери. Якщо в списку треба вказати на обидві книги однієї групи, можна писати: *1-2 Хронік*.

5. Євангелія

Матей

Марко

Лука

Йоан

<i>Повна назва</i>	<i>Скорочена назва</i>	<i>У реченні</i>	<i>У переліченні</i>
Євангеліє від Матея	Матей	У Євангелії [від] Матея читаємо... У Євангеліях [від] Матея і Марка знаходимо... У Матея читаємо...	...книги: Ісаї, Єремія, Матей, Марко... ...у книгах Ісаї, Єремії, Матея, Марка...

У повних назвах книг євангелій (коли згадується автор) вживаємо велику літеру («Ми не знаходимо цього поняття у Євангелії від Марка»); коли ж уживаємо слово «євангеліє» як загальне поняття на позначення християнської проповіді, пишемо його з малої букви («Ранні християни вживали такі нагоди для проповідування євангелія»). У деяких випадках не згадано самих авторів, але зрозуміло, що йдеться про назву книги («Після читання Євангелія була проповідь»).

У повних назвах євангелій традиційно пишемо прийменник «від» перед автором, покликаючись на слова Марка, що «Євангеліє є Ісуса Христа, Сина Божого» (1:1). Однак у реченні можна вживати форму «У Євангелії Луки читаємо...», покликаючись на вжиток св. Павла, який говорить про «євангеліє Боже» (Рим. 1:1), а трохи згодом «моє євангеліє» (2:16), тобто благовість Павла про Христа.

6. Назви з прийменником

Послання:

до Римлян

до Галатів

до Ефесян

до Филип'ян

до Колосян

до Тита

до Филимона

до Євреїв

1 до Коринтян

2 до Коринтян

1 до Солунян

2 до Солунян

1 до Тимофея

2 до Тимофея

<i>Повна назва</i>	<i>Скорочена назва</i>	<i>У реченні</i>	<i>У переліченні</i>
Послання (апостола Павла) до Римлян	До Римлян або Римляни	У <i>Посланні до Римлян</i> читаємо... У <i>Римлян</i> читаємо... У Другому посланні до Коринтян читаємо...	...послання: до Римлян, 1 до Коринтян, до Євреїв... ...у посланнях до Римлян, 1 до Коринтян, до Євреїв...
Друге послання до Коринтян	2 до Коринтян або 2 Коринтяни	У 2 Коринтян читаємо...	...у посланнях до Римлян, 1 до Коринтян, до Євреїв...

У назвах послань перше слово і лексеми *Римляни*, *Коринтяни*, *Євреї* і т. д. пишемо з великої літери згідно з традицією біблійних наук: «Дидактична структура Послання до Римлян».

Слово *послання* пишемо з малої літери, якщо воно означає родове поняття: «Св. Павло відкриває своє послання до Римлян привітом, у якому... (Рим. 1:1-5)».

Якщо скорочена назва вживається в переліченні або в таблицях, деколи формат списку дозволяє перелічувати ці скорочені назви з малої літери, випереджуючи їх загальним словом Послання: до Римлян, до Солунян і под. (див.: «Зміст» у Святому Письмі перекладу Хоменка). Якщо нема узагальнюючого слова, у списку треба писати ці скорочені назви з великої літери: До Галатів, До Солунян (див. «Список скорочень», с. 327).

Скорочення й цитування книг Святого Письма

За основу пропозицій ІБТП взято систему скорочень з перекладу о. Івана Хоменка з такими заувагами:

1. Хоч деякі випадки в системі о. І. Хоменка не узгоджуються із загальними правописними правилами скорочень (Ді., Йо.), уважаємо, що їх не треба змінювати, тому що не йдеться стільки про звичайні скорочення, скільки про «умовні знаки», якими позначено біблійні книги.

2. У системі скорочень Хоменка не подано скорочень книг Йова, Йоїла, Йони, Наума, Рути, Тита, Юди; очевидно, ці найкоротші назви (три або чотири літери) автор передбачає вживати в цитуванні повністю, без скорочень.

Проте виникає запитання: у якому відмінкові подавати цитування — у родовому чи називному? Наприклад:

<i>Повна назва</i>	<i>Цитування</i>
Книга Рути	<i>Рута</i> чи <i>Рути</i> ?
Послання до Тита	<i>Тит</i> чи <i>Тита</i> ?

Цю проблему І. Хоменко розв'язує в таблиці скорочень (с. 307 НЗ), подаючи до кожного скорочення скорочену форму назви книги — іменник у називному відмінку однини, напр.: Авакум, Мудрість, Хроніка, Матей. Так само подано назви апостольських послань, напр.: Петро, Яків. (Виняток становлять послання, назви яких взято від назв адресатів, і тому в назві іменник у родовому відмінку, напр.: До Римлян і т. ін., але ці послання всі мають довші назви, які скорочуються звичайним способом).

Згідно з цією скороченою назвою книг (у називному відмінку), треба вважати, що для Хоменка назви книг, для яких не подано скорочень,

цитуються в посиланнях у *називному* відмінку, крім Послання до Тита, яке є в *родовому*:

<i>Назва книги</i>	<i>Цитування (Хоменко)</i>
Книга Йова	Йов
Книга Йоїла	Йоїл
Книга Йони	Йона
Книга Наума	Наум
Книга Руті	Рута
Послання Юди	Юда
Послання до Тита	Тита (род. відмінок)

Пропозиція ІБТП

Зберігаючи називний відмінок цитувань, пропонуємо скорочувати ті цитування, у яких легко відсікається остання літера (голосна фонема), залишаючи повноцінне скорочення на приголосний: *Йон.*, *Рут.*, *Юд.* і *Тит.*, подібно як Хоменко і Огієнко скорочують: Царі — Цар.

Якщо на Плач Єремії подано скорочення *Пл. Єр.*, то на Лист Єремії скорочення нема, тому пропонуємо цю книгу цитувати як *Лист Єр.*

Отже, книги, які в Хоменка не подано у списку скорочень, пропонуємо скорочувати в цитуваннях так:

<i>Повна назва</i>	<i>Цитування (ІБТП)</i>
Книга Йова	Йов
Книга Йоїла	Йоїл
Книга Наума	Наум
Послання Юди	Юд.
Книга Руті	Рут.
Книга Йони	Йон.
Послання до Тита	Тит.
Лист Єремії	Лист Єр.

Для однозначності ІБТП пропонує зміни в традиційному скороченні для книги пророка Авакума (*Авк.* замість *Ав.*), щоб легко відрізнити її від книги пророка Авдія. В інших випадках, де скорочення можуть виглядати неоднозначно (*Дн* — Даниїл чи Діяння? *Йн* — Йона чи Йоан?), контекст Нового Завіту чи Старого Завіту допомагає їх розрізнити.

У списку рекомендованих скорочень ІБТП подано два варіанти скорочень: на три-чотири букви і на дві букви. Довші скорочення надаються до загальної богословської літератури, а коротші — до спеціалізованої (біблійної).

Розділові й інші знаки в цитуванні книг Святого Письма

вживання розд. знака варіант 1		вживання розд. знака варіант 2		значення скорочення
:	Мр. 2:7	,	Мр. 2,7	(глава 2, стих 7)
-	Рим. 1:5-8 Од. 2-4 2 Сол. 2:5-3:6	-	Рим. 1,5-8 Од. 2-4 2 Сол. 2,5-3,6	(стихи 5 до 8) (глави 2 до 4) (від 2:5 до 3:6)
,	Мт. 3:4-6,8	.	Мт. 3,4-6.8	(стихи з 4 по 6 і стих 8)
;	Еф. 5:12; 6:4	;	Еф. 5,12; 6,4	(5:12 і 6:4)
н	1 Кор. 2:13н	н	1 Кор. 2,13н	1 Кор. 2:13н (і наступні стихи)
LXX	Вих. 12:19 LXX	LXX	Вих. 12,19 LXX	Вих. 12:19 за перекладом Септуагінти

Серед двох варіантів вживання розділових знаків у цитуванні книг Святого Письма надаємо перевагу першому як уніфікованому для видань УКУ.

Назви книг і їх скорочення в реченні

У науковій богословській літературі прийнято згадувати книги Святого Письма скорочено (без слів «книги», «послання»), наприклад: «Цього вчення немає в *Бутті* та *Виході*, але воно вже є у *Второзаконні*». Це стосується і книг, титули яких містять назви осіб, наприклад: «В *Ісаї* 53 є багато прообразів страстей Христових». «Подібне вчення міститься у паралельних уривках у *Колосян* та *Ефесян*».

У реченні можна писати назви книг скорочено, наприклад: «*2 Кор.* відрізняється від *1 Кор.* мовою, стилем та настроєм».

Можна також опускати крапку після скорочення назв біблійних книг і в цитуванні (*Рим 1:2-3*), і в реченні: «*2 Кор* відрізняється від *1 Кор* мовою, стилем та настроєм». Це характерно для спеціалізованої біблійної літератури. Однак при читанні цих прикладів вголос треба вживати повну назву твору: «Друге послання до Коринтян відрізняється від Першого послання до Коринтян».

3.2 Оформлення посилань на документи Другого Ватиканського Собору і на папські та ватиканські документи

1. Посилання на Документи II Ватиканського Собору

Приклад 1

При першому посиланні на документ пишемо повністю:

- II Ватиканський Собор. Конституція про святу літургію, 6 (далі КЛ) // *Документи II Ватиканського Собору*. Львів 1996.

При подальших посиланнях пишемо скорочено:

- КЛ, 16.

Приклад 2

При першому посиланні:

- II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву, 31 (далі КЦ) // *Документи II Ватиканського Собору*. Львів 1996.

При подальших посиланнях:

- КЦ, 16.

Завваги:

1. Якщо потрібно цитувати документи за стандартною латинською назвою (напр., коли в тексті часто вживаються латинські назви), перше посилання на кожен документ має бути оформлене за таким взірцем:

- II Ватиканський Собор. Конституція про святу літургію *Sacrosanctum Concilium* (Священний Собор), 6 (далі SC) // *Документи II Ватиканського Собору*. Львів 1996.

2. При використанні багатьох документів II Ватиканського Собору в одному творі при першому цитуванні можна зазначити: Усі документи II Ватиканського Собору цитуємо за виданням: *Документи II Ватиканського Собору*. Львів 1996. Напр.:

- II Ватиканський Собор. Конституція про святу літургію *Sacrosanctum Concilium* (Священний Собор), 6. Усі документи II Ватиканського Собору цитуємо за виданням: *Документи II Ватиканського Собору*. Львів 1996.

3. У творах з великою частотою цитування документів II Ватиканського Собору можна винести скорочені назви документів до «Списку скорочень»; в цьому випадку повний опис при першому посиланні непотрібний.

2. Посилання на папські та ватиканські документи

При першому посиланні на документ пишемо повністю:

- Іван Павло II. Післясинодальне апостольське повчання *Christifideles laici* (30 грудня 1988), 23 // *Покликання і місія мирян. Післясинодальне апостольське повчання Святішого Отця Івана Павла II*. Львів 1998.

При подальших посиланнях пишемо скорочено:

- Іван Павло II. *Christifideles laici*, 23.

Завваги:

1. За звичаєм, папські та ватиканські документи цитуються за латинською назвою (перші слова латинського тексту). В окремих випадках можна вживати й українську назву (див. *Катехизм Католицької Церкви*, «Показник текстів»), але її слід формулювати лише в називному відмінку, і вона має становити логічну синтагму, напр., *Людське життя*, а не *Людського життя* (*Humanae vitae*).

У випадку вживання української назви перше посилання оформляють так:

- Іван Павло II. Енцикліка *Redemptor hominis* (*Відкупитель людини*), 14 // *AAS* 71 (1979) 884-885.

Подальші посилання оформляються так:

- Іван Павло II. *Відкупитель людини*, 14.

2. При цитуванні документа за іншомовними джерелами слід вказати видання й автора перекладу. Якщо документ цитується за оригіналом, потрібно посилатися на видання *AAS* (*Acta Apostolicae Sedis*); вказувати дату написання документа не потрібно.

Переважно папські та ватиканські документи в повному описі подають з датою. Однак, де питання дати не є важливим для аргументу праці, в якій цитується документ, її можна опускати, дотримуючись одного принципу в одному виданні.

3. При першому посиланні потрібно подати тип документа, оскільки різні папські та ватиканські документи мають різну догматичну вагомість.

Папські документи:

adlocutio — промова (пром.)

breve — бреве

bullae — булла

chirographum — власноручний лист (власноруч. лист)

constitutio apostolica — апостольська конституція (апост. конст.)

declaratio communis — спільна заява
exhortatio apostolica — апостольське повчання (апост. повч.)
exhortatio apostolica postsynodalis — післясинодальне
апостольське повчання (післясинод. апост. повч.)
litterae apostolicae — апостольський лист (апост. лист)
litterae encyclicae — енцикліка (енц.)
motu proprio — лист моту пропріо

Документи Римської курії:

declaratio — декларація (декл.)
decretum — декрет (декр.)
documentum — документ (док.)
instructio — інструкція (інстр.)
litterae circulares — окружний лист (окруж. лист)
notificatio — повідомлення (повідом.)
resolutio — резолюція (резол.)

ЧАСТИНА 2 ЗАГАЛЬНИЙ СЛОВОВЖИТОК

1. Помилковий слововжиток і нормативні вимоги

<i>Помилковий слововжиток</i>	<i>Нормативний слововжиток</i>	<i>Примітка</i>
* <i>біля</i> 400 творів у новому <i>виді</i>	<i>близько</i> (або <i>майже</i>) 400 творів у новому <i>вигляді</i>	1. Сучасні довідкові джерела з культури укр. слова фіксують уживання прийменника біля на означення місця; неправильно використовувати його на означення приблизної кількості (СТ, 32). Однак О. Пономарів вважає таке твердження «суб'єктивною думкою авторів» (КС, 39). 2. Паронімічна пара вид¹ — «окрема галузь чогось, різновид у ряді предметів», «граматична категорія, що характеризує дію»; вид² — «обличчя», «краєвид» і вигляд — «сукупність зовнішніх ознак, зовнішній вираз» (СУМ I, 373; СП, 30)
* зі сказаного <i>витікає</i>	з цього <i>випливає</i> (<i>виходить</i>)	Витікає вжив. переважно у прямих значеннях — «литися звідкись, брати початок десь» (про річку, джерело тощо). Випливати , крім прямих значень, ужив. переносно — «бути висновком, логічним наслідком чогось попереднього» (УС, 51)
* <i>вияснити</i> особливості розвитку	<i>з'ясувати</i> особливості розвитку	З'ясувати — крім іншого, вжив. у значеннях «досліджуючи, робити ясным, зрозумілим щось; дізнаватися про щось». Вияснити в цих значеннях вжив. рідше (УС, 122-123)

* це <i>відноситься</i> до всіх	це <i>стосується</i> всіх	В українській мові відноситися має значення «перебувати в певній відповідності, співвідношенні з чим-небудь» (СТ, 279)
* до них <i>відносяться</i> такі фактори	до них <i>належать</i> такі фактори (чинники)	Див. вище, а також КС, 128
* особливе <i>відношення</i>	особливе <i>ставлення</i>	Ставлення. Ужив. у знач. «характер поведження з ким-, чим-небудь». Відношення. 1. «взаємозв'язок між предметами, явищами, величинами», 2. «діловий лист» (СТ, 48)
* до <i>відання</i> єпископа	до <i>повноважень (компетенції)</i> єпископа	Українське слово відання у значенні «знання, обізнаність» вжив. рідко (СУМ I, 552), інше значення цього ж слова «завідування, керування» кваліфікується як книжне (Там само)
* вдалося <i>вірно</i> виділити деякі питання	вдалося <i>правильно</i> виокремити деякі питання	Прислівник <i>вірно</i> стосується моральних категорій: вірно любити, вірно служити. Значення «правильно» є розмовним і рідковживаним (СУМ I, 681). Новіші довідники з культури мовлення чітко зауважують: «Неправомірним є вживання слова вірний у знач. «правильний» (СД, 71; СТ, 59)
* християнська етика, а <i>вірніше</i> , морально-етичні норми	християнська етика, а <i>точніше</i> , морально-етичні норми	Рос. вернее перекладається укр. вірніше у знач. «щиріше» (РУС, 27)
* <i>високомірність</i> як недолік	<i>зарозумілість (гордовитість, пиха)</i> як недолік (хиба, вада)	Високомірність — калька з рос. высокомерность . В укр. лексиконі таке слово не зафіксоване

* Син Божий включився в історію кожного суспільства	Син Божий увійшов в історію кожного суспільства (взяв участь в історії)	Укр. дієслівна форма включитися має вузьку сферу використання (Див. СУМ I, 698), проте активізувалася у вжитку під впливом рос. включиться
* влада не може ні включити їх у себе, ні підкорити їх собі	влада не може ні залучити їх до себе (увібрати в себе)	Див. вище
* це стосується власне земного народу	це стосується саме земного народу	Надуживання часткою власне «саме» для виділення ролі кого-, чого-небудь (Див. СУМ I, 702)
* головно для Церкви	передусім (насамперед) для Церкви	Надуживання прислівником головно (наслідок польських впливів) у знач. «головним чином» (СУМ II, 112-113)
* розміщені за границею	розміщені за кордоном	Використання сполучення за границю у значенні «за межі своєї держави» характерне для розмовного стилю (СУМ II, 157)
* провести чітку границю	провести чітку межу або чітко розмежувати	Значення «лінія, що розділяє які-небудь території» у слові границя є розмовним (СУМ II, 157)
* губиться логіка викладу	втрачається логіка викладу	Слово губити реалізує своє значення стосовно конкретних речей та предметів (СУМ II, 187), що ж до якостей, особливостей, станів, то рекомендовано використовувати слово втрачати (СУМ XI, 520)

* а <i>дальше</i> починається бароко	а <i>далі</i> починається бароко	Значення «після цього (того); потім» має в укр. мові прислівник <i>далі</i> (СУМ II, 209). Отже, присл. <i>далі</i> — «продовжуючи почате», а прикметник сер. роду <i>дальше</i> використ. у конструкціях типу дальше просування вперед (СТ, 77)
* <i>дача</i> правдивих свідчень	<i>давання</i> правдивих свідчень	Укр. дієслову <i>давати</i> відповідає іменник <i>давання</i> ; форма <i>дача</i> у тому ж значенні — калька з рос. <i>дача</i> (від <i>давать</i>) (А.-Д., 95-97)
* <i>забезпечення</i> безпеки	<i>гарантування</i> безпеки	Для чіткості висловлювання та уникнення тавтології рекомендовано синонім гарантування (СУМ II, 29)
* <i>завідомо</i> не підлягає осмисленню	<i>наперед</i> не підлягає осмисленню	Прислівник <i>завідомо</i> у значенні «наперед» вжив. рідко (СУМ II, 50)
* він <i>задає</i> два питання	він <i>ставить</i> два запитання	Ставити запитання у знач. «запитувати кого-небудь про щось» фіксують укр. словники (НТСУМ IV, 367)
* поважна <i>задача</i>	важливе (поважне) <i>завдання</i>	Паронімічна пара: завдання — «наперед визначений, запланований обсяг робіт, якість доручення; те, що хочуть здійснити», і задача — «питання (переважно математ. характеру), яке розв'язується шляхом обчислень» (УС, 107)
* теологи <i>займаються</i> миропомазанням	теологи <i>розглядають</i> (<i>вивчають</i>) миропомазання	СУМ (III, 134) фіксує слово займатися у значенні «вивчати що-небудь». Однак сучасні стилісти рекомендують вжив. слово займатися , коли йдеться про захоплення, зацікавлення (КС, 54)

* ця традиція <i>заникла</i>	ця традиція <i>занепала</i>	Слово заникнути є діалектним, до того ж має знач. «заходити, навідуватися куди-небудь на короткий час» (СУМ III, 231)
* <i>засновує</i> на вірі	<i>ґрунтує (базує)</i> на вірі	засновує партію, організацію
* <i>конкурентноздібні</i> технології	<i>конкурентоспроможні</i> технології	Паронімічна пара: здібний — «який має природні здібності; обдарований» і здатний — «який має можливість, силу, певні дані щось зробити; спроможний» (СТ, 117; СД, 135)
* <i>зловживання</i> , спричинені законом	<i>надуживання</i> , спричинені законом	Сучасні довідники з культури мовлення подають тільки надуживання (чи надужиття) у знач. «надмірне використання», «використання на шкоду» (СТ, 183; СД, 206)
* <i>значимість</i> дохристиянських традицій	<i>значущість</i> дохристиянських традицій	Згідно із сучасним правописом, нормативними є обидва слова (ОСУМ, 315). Однак РУС (с. 67) пропонує перекладати рос. значимость словом значущість
* <i>зноска</i> в кінці статті	<i>виноска / посилання / покликання</i> наприкінці статті	Кальку з рос. сноска РУС (с. 153) пропонує перекладати словами виноска / посилання
* <i>ключові</i> моменти	<i>стрижневі</i> моменти	Калька з рос. ключевой — «основний, базовий». В укр. словниках слово ключовий у такому значенні не фіксується
* <i>кризисний</i> період	<i>кризовий</i> період	СУМ (IV, 344) фіксує обидві форми, проте сучасна ортографія рекомендує тільки кризовий (ОСУМ, 377)

* <i>малочисельні</i> пам'ятки	<i>нечисленні</i> пам'ятки	Російській антонімічній парі многочисленный — малочисленный відповідають в укр. мові пароніми численний — нечисленний (КС, 36)
* <i>наглядно</i> характеризує	<i>наочно</i> переконає	Рос. наглядно перекладається укр. наочно (ПУС, 94). Прислівника наглядно укр. лексикографи не фіксують
* і, <i>накінець</i> , під час	і, <i>нареши́ті</i> (<i>вреши́ті-реши́т</i>), під час	Перевага надається низці укр. відповідників нареши́ті , вреши́ті-реши́т , зрештою (ПУС, 95)
* <i>наступало</i> зближення	<i>наставало</i> (починалося) зближення	Наступати — «ставати ногою на кого-, що-небудь»; «з боєм рухатися вперед, переслідуючи противника» (СУМ V, 206-207) і наставати — «надходити, наближатися, розпочинатися» (СУМ V, 196-197)
* має <i>наступні</i> повноваження	має <i>такі</i> повноваження	В укр. мові слово наступний реалізує значення «який наступає, розташовується або з'являється слідом за ким- або чим-небудь; найближчий після когось, чогось» (СУМ V, 207)
* великий <i>об'єм</i> роботи	великий <i>обсяг</i> роботи	Об'єм — «величина чогось у довжину, висоту й ширину, вимірювана в кубічних одиницях (куба, мозку, серця тощо)». Обсяг — «взагалі розмір, величина, кількість, значення, важливість чогось (бюджету, знань, роботи тощо)» (УС, 186)

* <i>обробка</i> інформації	<i>опрацювання</i> інформації	Слід розрізняти словотвірні варіанти: обробка — «надання чомусь потрібного вигляду, доведення до певного стану; упорядкування, удосконалення чогось»; опрацювання — «глибоке вивчення чогось, докладне ознайомлення з чимось» (УС, 188)
* <i>переклад</i> з польської Андрія Гнипа	<i>переклав</i> з польської Андрій Гнип	Краще подавати ім'я та прізвище в Н. в. — тоді зникають труднощі у відтворенні початкової форми прізвища
* <i>піднято</i> проблему	<i>порушено</i> проблему	В укр. мовленні значення «починати розмову про щонебудь, маючи на меті повернути до цього увагу громадськості; побіжно, принагідно згадувати про щось» реалізує слово порушувати (НТСУМ ІІІ, 598)
* <i>познайомитися</i> з вченням	<i>ознайомитися</i> з ученням	Пароніми: познайомитися — «завести, почати знайомство з кимсь» і ознайомитися — «дістати відомості про когось, щось, набути знань у чомусь» (УС, 209; СД, 232; СТ, 210)
* <i>помимо</i> людської оцінки	<i>попри</i> людську оцінку	Українські словники слова помимо взагалі не фіксують
* <i>попередження</i> патології	<i>запобігання</i> патології	Рос. слово предупреждение має три українські відповідники — попередження, застереження і запобігання (РУС, 137). У знач. «уникнення, відвернення чогось небажаного» рекомендовано використ. останній (СД, 129)

* <i>поруч</i> з армією	<i>поряд</i> з армією	Збігаються у значенні «по сусідству, на невеликій відстані від кого-, чого-небудь»; однак тільки поруч вжив. із знач. «біля кого-небудь» (СТ, 241)
* <i>поступаємо</i> правильно	<i>чинимо</i> правильно	Слово поступати має розмовний характер, уживати його в літературній мові не рекомендовано (СТ, 65)
* <i>поступила</i> інформація	<i>надійшла</i> інформація	Див. вище
* <i>потрібно</i> це зробити	<i>слід (треба)</i> це зробити	Потрібно: 1 кг борошна, 300 г цукру і т. д. (СУМ VII, 425)
* <i>привело</i> до нарікань	<i>призвело</i> до нарікань	Слова приводити і призводити — різні за значенням, але в одному збігаються, а саме: коли називають причину чого-небудь. Мовна практика засвідчує використання дієслова призводити переважно у значенні «спричинити небажаний, негативний наслідок» (КС, 80; СД, 262)
* <i>приводити</i> приклад	<i>наводити</i> приклад	Калька з рос. звороту приводить пример . Слово приводити в укр. мовленні реалізує лише такі значення: «допомагати або примушувати йти за собою», «спонукати, примушувати прибути куди-небудь» і «доводити до якогось стану» (СД, 262)
* <i>притримуватися</i> думки	<i>дотримуватися</i> думки (мати думку)	Калька з рос. придерживаться мнения . У такому українському контексті це слово не вживається
* <i>проводити</i> політику	<i>здійснювати</i> політику	Див. НТСУМ III, 772-773
* <i>проявляє</i> відданість	<i>виявляє</i> відданість	Проявляти використовують зазвичай у фотосправі

* в <i>рамках</i> різних історичних ситуацій	у <i>межах</i> різних історичних ситуацій	за правописом 1928 р. — рамці
* <i>рівно ж</i> , як	<i>так само</i> , як	Полонізм
* одна з <i>складових</i> процесу	один <i>із складників</i> процесу	Калька з рос. составная (часть)
* середній вік <i>складає</i> 40–45 років	середній вік <i>становить</i> 40–45 років	Калька з рос. звороту средний возраст составляет
* а <i>скоріше</i> турбується про сакралізацію мирян	а <i>радіше</i> турбується про сакралізацію мирян	Росіянізм
* закон, якому треба <i>слідувати</i>	закон, якого <i>слід дотримуватися</i>	Див. <i>РУС</i> , 245
* зі сказаного <i>слідує</i> , що	з цього <i>впливає (виходить)</i> , що	Див. <i>РУС</i> , 245
* <i>смутний</i> довоєнний час	<i>непевний</i> довоєнний час	Калька з рос. смутный «неясний, невиразний, непевний» (<i>РУС</i> , 153). Укр. смутний мотивується словом смуток (<i>СУМ IX</i> , 420)
* <i>співпадання</i> обставин	<i>збіг</i> обставин	Укр. лексикографія не фіксує слова <i>співпадання</i> або <i>співставлення</i>
* <i>співставлення</i> фактів	<i>зіставлення (порівняння)</i> фактів	Так само
* <i>стержень</i> еволюції	<i>стрижень</i> еволюції	Сплутування слів-паронімів стержень «предмет подовженої, циліндричної форми, а також деталь цієї форми, яка є переважно осью або опорною частиною чого-небудь» (<i>СУМ IX</i> , 689) і стрижень , яке, крім вказаного, має також переносне значення «основна, головна частина, основа чого-небудь» (Там само, 769)
* у протилежну <i>сторону</i>	у протилежний <i>бік</i>	Укр. стилісти рекомендують не надуживати словом сторона . Ненормативними є сполучення по ліву сторону , з обох сторін тощо (<i>СД</i> , 304)

* <i>сторонник</i> вчення	<i>прибічник</i> учення	Слова сторонник укр. лексикографія не фіксує
* <i>строк</i> виконання	<i>термін</i> виконання	Сучасні довідники рекомендують активізувати в цьому значенні слово термін (див., напр., <i>СД</i> , 313)
* не прийшов, <i>так як</i> захворів	не прийшов, <i>тому що (бо, оскільки)</i> захворів	Укр. лексикографія сполучника так як не фіксує
* <i>тільки що</i>	<i>щойно</i>	Стилісти рекомендують укр. частку щойно (<i>РУС</i> , 257)
* <i>тратила</i> власне коріння	<i>втрачала</i> власне коріння	Слово тратити у значенні «втрачати кого-, що-небудь, позбуватися когось або чогось» (<i>СУМ Х</i> , 238) вживалося переважно в художньому мовленні XIX ст.
* <i>учбові</i> каплиці <i>учбовий</i> заклад вуз	<i>навчальні</i> каплиці <i>навчальний</i> заклад	За найновішими довідниками, «існування в укр. мові слова учбовий викликає багато сумнівів, оскільки відсутнє слово учба , від якого воно могло б бути утворене. Це спотворене запозичення з російської мови. Замість нього треба вживати навчальний » (<i>КС</i> , 60)
* на <i>фоні</i> подій	на <i>тлі</i> подій	«Наша мова підпорядковує запозичення своїм фонетичним та граматичним законам, часто виробляє до них синоніми з власного лексичного матеріалу: фон — тло » (<i>КС</i> , 125-126). Див. також: <i>РУС</i> , 250
* їх <i>ціллю</i> було	їхньою <i>метою</i> було	Слова мета і ціль збігаються у знач. «те, чого хтось прагне, чого хоче досягти», але ціль ужив. рідко (<i>СД</i> , 189)
* комісія в складі 5 <i>чоловік</i>	комісія з 5 <i>осіб</i>	Рос. человек українською мовою осіб, людей

* у протестантів конфірмація — це швидше нагадування зобов'язань // щоби	у протестантів конфірмація — це радше (передусім) нагадування про зобов'язання // щоб, аби	швидше — рух, метушня; укр. лексикографія фіксує сполучник щоби як розмовний
* чисельні наукові статті	численні наукові статті	Пароніми: чисельний — «який стос. числа, виражається числовим виразом; кількісний», численний — «який складається з великої кількості кого-, чого-небудь; наявний у великій кількості» (СП, 203; СД, 353-354)
* тодішня уява людей про історію світу	тодішнє уявлення про історію світу	Паронімічна пара уява (здатність образно відтворювати кого-, що-небудь у думках, свідомості) — уявлення (розуміння, знання чого-небудь) — СУМ Х, 545)
* Ісус Христос ставився до громадськості як до своєї найближчої родини	Ісус Христос ставився до громади як до своєї найближчої родини	Громадськість — передова частина, передові кола суспільства (СУМ II, 175); громада — група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів і т. ін. (СУМ II, 173)
* Ісус умів нав'язувати відповідні контакти з усіма	Ісус умів налагоджувати відповідні контакти з усіма	Слово нав'язувати у такому значенні є штампом з російської; в укр. мові воно має іншу значеннєву базу (див. СУМ V, 45)
* Але у своїх висловлюваннях на цю тему Несторій був невиваженим у мові	Однак висловлювання Несторія на цю тему були невиваженими	а) Слово своїх при вказівці на ім'я автора є зайвим; б) висловлювання — це і є мова; в) речення загалом потребує спрощення
* Констатуючи все це, можна сказати	Підсумовуючи все це, можна сказати	Тавтологія

* При житті кесаря його «Вірую» було святе і <i>недоторкане</i>	За життя кесаря його «Вірую» було святе й <i>недоторканне</i>	Недоторканий — «якого ніхто не торкався, не чіпав». Недоторканний — «який охороняється законом», «якого не можна псувати, знищувати через його значимість» (СУМ V, 301)
* суперечки торкалися <i>головно щодо</i> зіслання	суперечки стосувалися <i>переважно (здебільшого)</i> зіслання	Зайве нанизування слів
* має <i>означати</i> в певному <i>значенні</i>	має означати <i>певною мірою</i>	Тавтологія
* Це вчення повинно не тільки <i>безпосередніше</i> визначати функції <i>посередника</i>	Це вчення має не тільки <i>чіткіше</i> визначати функції <i>посередника</i>	Тавтологія

2. Варіантні форми і рекомендований вжиток

<i>Помилковий слововжиток</i>	<i>Рекомендований слововжиток</i>	<i>Примітка</i>
* <i>виключити</i> з числа святих таїнств	<i>вилучити</i> зі святих таїнств	Сучасні довідники з культури ділового мовлення не рекомендують уживати цього слова з таким значенням (<i>СТ</i> , 51; <i>СД</i> , 54)
* необхідно <i>відмітити</i>	слід або варто <i>відзначити</i> (<i>зазначити</i> , <i>зауважити</i>)	Калька рос. отметить , яке перекладається укр. відзначити (див. <i>РУС</i> , 119). Проте <i>НТСУМ</i> (I, 416, 430) подає слова відмітити і відзначити у значенні «зауважувати, звертати увагу на щось» як синоніми
* <i>відмінити</i> закон	<i>скасувати</i> закон	Найновіші посібники з культури мовлення рекомендують вживати слово скасовувати у знач. «визнавати, оголошувати щось незаконним, недійсним» (<i>КС</i> , 46)
* <i>відстоювати</i> ідеал	<i>обстоювати</i> ідеал	Паронімічна пара: відстоювати — «захищати, обороняти — зі зброєю в руках, а також словами»; обстоювати — «захищати, боронити від когось переважно словами; наполягати на чомусь» (<i>УС</i> , 54-55). Якщо йдеться про завершений процес, то краще вживати відстояти (Там само)

* <i>вищестоячий</i> в уряді	<i>вищий</i> в уряді, <i>вищий</i> за рангом	О. Пономарів зауважує: «Замість незграбних і непотрібних росіянізмів вищестоячий і нижчестоячий варто вживати форми вищого ступеня прикм. вищий і нижчий , як це робиться в багатьох європ. мовах» (КС, 45)
* християнізація <i>включає</i> незліченні ступені та відтінки	християнізація <i>має</i> незліченні ступені та відтінки	Рекомендується як укр. відповідник до рос. включать (в себя)
* <i>включити</i> в цю збірку	<i>ввести</i> (додати) до цієї збірки	Рекомендуємо активізувати питоме укр. слово
* історія апостольських часів <i>говорить</i>	історія апостольських часів <i>свідчить</i>	Значення «бути свідченням, доказом чого-небудь» частіше реалізовується у слові свідчити , (СУМ ІХ, 78), аніж говорити (СУМ ІІ, 101)
* відсутні <i>дані</i>	відсутні <i>відомості</i> або <i>немає відомостей</i>	В укр. мові слово дані у значенні «відомості» характерне для книжного стилю (СУМ ІІ, 210)
* церковний закон <i>даної</i> епохи	церковний закон <i>цієї</i> епохи	Прикметникова форма даний реалізує в укр. мові знач. «цей, наявний» (СУМ ІІ, 210), однак безпідставно розширила сферу функціонування внаслідок впливу рос. данный , яке в цій мові має високу частоту використання
* стосовно <i>даного</i> історичного моменту	стосовно <i>цього (теперішнього)</i> історичного моменту	Див. вище
* <i>дійсно</i> , погляд у православних теологів дещо ширший	<i>справді</i> , погляд у православних теологів дещо ширший	Укр. словники, хоч і не відкидають відповідника дійсно , проте рекомендують до вжитку слово справді (ПУС, 48)

* мусили доказувати свою вірність традиції	мусили доводити свою вірність традиції	Обидві дієслівні форми у значенні «підтверджувати істинність, правдивість чого-небудь фактами» фіксує СУМ (II, 351, 336) і кваліфікує їх як синоніми. У сучасному вжитку рекомендовано використовувати слово доводити (Карав., 90)
* затухання конфлікту	згасання конфлікту	Перекладаючи рос. затухать , надають перевагу укр. згасати (РУС, 64), яке в укр. мовленні має набагато більшу частоту вжитку (пор. СУМ III, 366, 510), проте і затухати пропонують укр. словники (СУМ III, 366; РУС, 64)
* зліва (справа) стоять троє дяконів	ліворуч (праворуч) стоять троє дяконів	Сучасні довідники фіксують прислівник зліва як нормативний (СТ, 119; СД, 137), однак перевагу надаємо укр. слову ліворуч чи праворуч (Карав., 185)
* навики до праці	навички до праці	Сучасні видання подають обидві форми (РУС, 93; ОСУМ, 440-441), проте рекомендовано активізувати власне укр. слово навичка
* які, надіємось , можуть співпрацювати	які, сподіваємося (маємо надію) , можуть співпрацювати	Вжиток слова надіємося як вставного не є характерним для укр. мовлення (СУМ V, 70), активізувалося у вжитку під впливом використання рос. вставного слова надемся
* центр накопичення	центр нагромадження	В укр. мові існує відповідник нагромадження (РУС, 95)

* можна намітити декілька напрямів	можна визначити (накреслити) кілька напрямів	СУМ (V, 129), НТСУМ II, (с. 768) і РУС (с. 96) рекомендують до вжитку також і слово намітити у знач. «попередньо розробляти щонебудь в загальних рисах», проте перевага надається якраз словам визначити (накреслити)
* направляти зусилля	спрямовувати (скеровувати) зусилля	Укр. мова має власні відповідники — спрямовувати, скеровувати (РУС, 96)
* незчисленна кількість	незліченна кількість	Сучасні довідники з культури мови (СТ, 199; УС, 178; СД, 221) рекомендують вживати на означення великої кількості тільки слово незліченний
* це обумовлено невизначеністю термінології	це зумовлено невизначеністю термінології	Рекомендується розрізняти ці слова як пароніми: зумовлювати «причина» (СУМ III, 730) — обумовлювати «умова» (СУМ V, 597)
* перегинають палку	перегинають палицю	Перевагу надаємо укр. варіантові палиця (ОСУМ, 544)
* поступове звернення переважаючої кількості прихильників	поступове звернення переважної більшості прихильників	Рекомендовано до вжитку за принципом лаконічності висловлювання та уникнення кальки з російської
* повністю реалізуються	цілком реалізуються	Рекомендовано вживати низку укр. відповідників — цілком, цілковито, сповна (РУС, 131)
* високе положення в суспільстві	високе становище в суспільстві	Українська мова має власні відповідники — становище, позиція (РУС, 131)
* існує понині	існує донині	ОСУМ (с. 219, 639) фіксує обидві форми, однак перевагу надаємо укр. формі донині
* представляє ідеал автора	є ідеалом автора	Перевагу надаємо укр. зворотіві

* <i>приходиться</i> чути	<i>доводиться</i> чути	Хоча в укр. розмовному стилі трапляється слово приходиться у значенні «зазнавати чогось, доводитися» (<i>СУМ</i> VIII, 89), однак словники надають перевагу укр. формі доводиться (<i>РУС</i> , 205)
* <i>прослідкувати</i> за історичним розвитком	<i>простежити</i> за історичним розвитком	В укр. мовленні трапляється слово прослідкувати у знач. «уважно стежити за розвитком, зміною, станом чогось» (<i>СУМ</i> IX, 358), однак рекомендуємо активізувати укр. форму простежити у тому ж значенні
* процес <i>протікає</i> по-іншому	процес <i>має</i> інший <i>перебіг</i>	В укр. мовленні трапляється слово протікати у знач. «проходити, минати» (<i>СУМ</i> VIII, 322), однак рекомендуємо активізувати укр. форму мати перебіг
* наука <i>рахувалася</i> з творчістю вчених	наука <i>зважала на</i> творчість учених	Незважаючи на те, що калька з рос. мови — рахуватися у знач. «брати до уваги, враховувати що-небудь» фіксується укр. словниками (<i>НТСУМ</i> III, 877), слід активізувати укр. форму
* <i>цілісність</i> стилю	<i>цілість</i> стилю	<i>СУМ</i> (XI, 232) подає їх як синоніми, однак рекомендуємо активізувати укр. форму цілість замість кальки з рос. слова целостность

3. Стійкі звороти

<i>Помилковий слововжиток</i>	<i>Рекомендований слововжиток</i>	<i>Примітка</i>
* <i>більше того</i> , на думку Шептицького	<i>що більше (до того ж)</i> , на думку Шептицького	Калька з рос. более того
* <i>у випадку</i> використання	<i>у разі</i> використання	Калька з рос. в случае (чего)
* <i>у всякому випадку</i>	<i>у всякому разі</i>	Калька з рос. во всяком случае
* <i>відповідно</i> заповіді	<i>відповідно до</i> заповіді	В укр. мові складений прийменник відповідно до вжив. з іменником в Р. в.
* <i>згідно</i> Божої волі	<i>згідно з</i> Божою волею	Складений прийменник згідно з в укр. мові вживається з іменником в О. в. (КС, 178)
* <i>в дійсності</i> Київ став столицею	<i>справді (насправді)</i> Київ став столицею	Калька з рос. в действительности
* православні <i>в загальному</i> вважають	православні <i>загалом</i> вважають	Калька з рос. в общем
* мінятимуться <i>в залежності</i> від глибини	мінятимуться <i>залежно від</i> глибини	Калька з рос. в зависимости
* <i>в основному</i>	<i>переважно, здебільшого</i>	Калька з рос. в основном
* <i>в якійсь мірі</i>	<i>якоюсь мірою</i>	Калька з рос. в какой-то мере
* <i>в найбільшій мірі</i>	<i>найбільшою мірою (найбільше)</i>	Калька з рос. в наибольшей мере
* <i>в кінцевому рахунку</i>	<i>у підсумку</i>	Калька з рос. в конечном счете
* <i>в послідуячому</i>	<i>надалі</i>	Калька з рос. в последующем
* <i>в подальшому</i>	<i>надалі, далі</i>	Калька з рос. в дальнейшем
* людина <i>в цілому</i>	людина <i>загалом</i>	Калька з рос. в целом
* <i>в першу чергу</i>	<i>передусім, насамперед</i>	Калька з рос. в первую очередь
* <i>у свою чергу</i>	<i>своєю чергою</i>	Калька з рос. в свою очередь
* <i>в якості</i> практичного посібника	<i>як</i> практичний посібник	Калька з рос. в качестве (VII § 118, п. 12, примітка 3)

* <i>в тій мірі, в якій</i>	<i>настільки, настільки</i>	Калька з рос. складеного сполучника в той мере..., в какой
* <i>до тієї міри, до якої</i>	<i>настільки, настільки</i>	Калька з рос. до такой степени..., в какой
* <i>з другого боку, це</i>	<i>з іншого боку, це</i>	Калька з рос. с другой стороны
* <i>з іншої сторони</i>	<i>з іншого боку</i>	Калька з рос. с другой стороны
* <i>на даний час</i>	<i>сьогодні, тепер, зараз на цей час</i>	Калька з рос. в данное время
* <i>наносити шкоду</i>	<i>здавати шкоди</i>	Калька з рос. наносить вред
* <i>на слідуючий день</i>	<i>наступного дня</i>	Калька з на следующий день
* <i>не дивлячись на обурення</i>	<i>незважаючи на (попри) обурення</i>	Укр. літературна мова чітко розрізняє прийменник дієприслівникового походження незважаючи та дієприслівник не дивлячись . Незважаючи вживається на позначення явищ, подій, обставин, усупереч яким відбувається дія, а не дивлячись доречно у такому, наприклад, тексті: «Хлопчик біг щодуху, зовсім не дивлячись собі під ноги» (А.-Д., 146; КС, 62; Ант., 71)
* <i>не утруднюйте себе</i>	<i>не обтяжуйте себе</i>	Калька з рос. утрудждать себя
* <i>перш за все</i>	<i>передусім, насамперед</i>	Калька з рос. прежде всего
* <i>при допомозі пастиря</i>	<i>з допомогою</i> пастиря	з допомогою (особи)
* <i>при допомозі інструментів</i>	<i>за допомогою</i> інструментів	за допомогою (речі)
* <i>при відсутності</i>	<i>за відсутности</i>	В укр. мові прийменник при найчастіше позначає місце, рідше вжив. з відтінком часу (А.-Д., 167-168)
* <i>приймати участь</i>	<i>брати участь</i>	Калька з рос. принимать участие
* <i>приступити до роботи</i>	<i>взятися до</i> праці	Калька з рос. приступить к работе

* <i>при умові</i>	<i>за умови</i>	Калька з рос. при условии
* <i>при</i> такій <i>ситуації</i>	<i>за такої ситуації</i>	Калька з рос. при такой ситуации
* <i>рівно ж</i> , як уніяти	<i>так само</i> , як уніяти	Полонізм
* <i>там же</i>	<i>там само</i>	Калька з рос. там же
* <i>тим не менше</i>	<i>попри те, однак</i>	Калька з рос. тем не менее
* називають <i>по імені</i>	називають <i>на ім'я</i>	Калька з рос. по имени
* місяця <i>по відношенню</i> до людини	місяця <i>щодо</i> людини, <i>стосовно</i> людини	Калька з рос. по отношению к
* <i>при відмінності</i>	<i>за відмінности</i>	Калька з рос. при отличии
* <i>у свій час</i>	<i>свого часу</i>	Калька з рос. в свое время
* <i>у той час коли</i>	<i>тимчасом як</i>	Калька з рос. в то время как
* <i>тоді як</i> в іншій церкві	<i>тимчасом як</i> в іншій церкві	Калька з рос. тогда как
* <i>у той же час</i>	<i>одночасно, водночас, тоді ж</i>	Калька з рос. в то же время

4. Граматичні зауваги

<i>Помилковий слововжиток</i>	<i>Рекомендований слововжиток</i>	<i>Примітка</i>
* честь Богу	честь Богові	Використовуючи у Д. в. закінчення -ові (-еві) , можна чіткіше розмежувати функції відмінків — Р. в. і Д. в. (<i>Ант.</i> , 29; <i>КС</i> , 160)
* Логосу	Логоса (друга Божа особа, Ісус Христос)	Іменники чол. роду в Р. в. одн. — назви осіб, власні імена — зак. -а (<i>УП</i> , § 48, 1 а)
* логоса	логосу (філософське поняття, безособова космічна сила)	Іменники чол. роду в Р. в. одн. — назви абстрактних понять — зак. -у (<i>УП</i> , § 48, 2 ж)
* Святого Духу, духу людини	Святого Духа, духа людини	Іменники чол. роду в Р. в. одн. — назви осіб, власні імена — зак. -а (<i>УП</i> , § 48, 1 а)
* духа	духу (абстрактне поняття сили, свідомості)	Іменники чол. роду в Р. в. одн. — назви абстрактних понять — зак. -у (<i>УП</i> , § 48, 2 ж)
* хай відповідає вчинку	хай відповідає вчинкові	Див. вище
* <i>більш повною</i> збіркою	<i>повнішою</i> збіркою є	В укр. мовленні рекомендують уникати складеної форми вищого ступеня (<i>СУМП</i> , 137-138)
* навчити нас важливим речам	навчити нас важливих речей	Керування: Р. в. означає об'єктні відношення (<i>СУМП</i> , 122)
* <i>чому</i> може навчити нас революція	<i>чого</i> може навчити нас революція	На зразок рос. чему может научить нас . Керування: Р. в. означає об'єктні відношення
* применшення Божественного елемента у Христі	применшення Божественного елемента у Христі	Елемента (у конкретному значенні), елементу (в абстрактному і збірному значеннях) (див. <i>ОСУМ</i> , 238)

* <i>давайте повернемось</i> до цієї проблеми	<i>повернімося</i> до цієї проблеми	На зразок рос. давайте вернемся . Форми 1-ої особи множини дієслів наказового способу закінчуються на -імо (-ім) (СУМП, 185)
* <i>не задовольняють вимогам</i> світового рівня	<i>не задовільняють вимог</i> світового рівня	Керування: Р. в. із запереченням на означення об'єктних відношень (СУМП, 122)
* <i>не враховують належним чином гідність</i> людської особи	<i>належно не враховують гідности</i> людської особи	Керування: Р. в. із запереченням
* оцінка, чи дане пророцтво є об'явленням Божої волі, <i>належить до Церкви</i>	оцінка, чи таке пророцтво є об'явленням Божої волі, <i>належить Церкві</i>	Керування: Д. в. означає особу або предмет, у зв'язку з якими відбувається належність (СУМП, 122)
* пророк, <i>бажаючий</i> виразити таємницю	пророк, <i>який бажає (хоче)</i> виразити таємницю	В укр. мовленні небажані форми активних дієприкметників (А.-Д., 136-137; КС, 156-157)
* сестра старше брата	сестра старша <i>від</i> брата (<i>за</i> брата, <i>ніж</i> брат)	Після прикметників у вищому ступені, якщо далі йде порівняння, обов'язково вживати прийменники від, за, сполучник ніж (Ботв., 171)
* оцінювати акцію <i>по тому</i> , чи вона сприяла	оцінювати акцію <i>за тим</i> , чи вона сприяла	В укр. мові прийменник по широко вжив. з просторовим, часовим та обставинним значенням (КС, 178-179)
* ті, <i>хто</i> не сплять у добрі	ті, <i>хто</i> не спить у добрі; ті, <i>які (що)</i> не сплять у добрі	Необхідне узгодження підмета і присудка: відносний займенник хто співвідносний з іменником в однині
* а) <i>існуючі</i> описи цієї події б) <i>існуюча</i> думка про прекрасний зовнішній вигляд Ісуса	а) <i>відомі нам</i> описи б) <i>поширена</i> думка	Форми активних дієприкметників не властиві українській мові. Їх можна замінити прикметниками

* це було <i>рівнозначне із перекресленням</i> монотеїзму	це було <i>рівнозначне перекресленню</i> монотеїзму або це <i>означало перекреслення...</i>	Прикметник рівнозначний вимагає при собі іменника в Д. в. (СУМ VIII, 551)
* <i>самий</i> кращій	<i>най</i> кращій	Елементом просторіччя є поєднання в укр. мові слова самий з прикметниками (<i>Ботв.</i> , 108)
* титула Діви Марії	титулу Діви Марії	імен. II відм. чол. роду в Р. відм. мають закінч. -у (<i>ОСУМ</i> , 864)
* він <i>вважався сучасниками</i> опорою ортодоксії	його <i>вважали</i> опорою ортодоксії	Пасивні конструкції з вказівкою на особу в орудному відмінку стилістично не бажані в українській мові (<i>Непийвода</i> , 43)
* у першій частині <i>подається</i> екзегезу	у першій частині <i>подано</i> екзегезу або <i>подаємо</i> екзегезу	Пасивні та неозначені конструкції не властиві укр. мові і тому замінюємо їх активними конструкціями або конструкціями на -но, -то , якщо в реченні підкреслено результат дії (<i>Кур.</i> , <i>Непийвода</i> , <i>КС</i> , 125)
* <i>рекомендується</i> вживати	<i>рекомендовано</i> вживати або <i>рекомендуємо</i> вживати	
* цей вираз <i>вживається</i>	цей вираз <i>вживаємо</i>	
* слово <i>пишеться</i>	слово <i>пишемо</i>	
* перші кооперативи <i>були організовані священиками</i>	перші кооперативи <i>організували священики</i>	Пасивні конструкції слід замінювати активними із вказівкою на суб'єкта дії
* проблема <i>опрацьовувалася авторами</i>	проблему <i>опрацьовували автори</i>	Див. вище
* <i>людина не повинна розглядатись</i> як товар	<i>людину не можна розглядати</i> як товар	Пасивні конструкції можемо замінювати також інфінітивними реченнями

<p>* Ректором <i>визнано</i> студентське самоврядування</p> <p>* священиками <i>організовано</i> прощу</p>	<p>Ректор <i>визнав</i> студентське самоврядування</p> <p>священики <i>організували</i> прощу</p>	<p>Конструкції на -но, -то характерні для речень, де наголошуємо на результатах дій; дійової особи тоді не згадуємо. А коли є потреба вказати виконавця дії, тоді слід віддавати перевагу активним конструкціям (КС, 175)</p>
	<p>Богом даний Богом даровано Богом накреслений Богом сотворений</p>	<p>Ці церковнослов'янські граматичні конструкції залишаються в укр. мові без змін як стійкі звороти релігійного стилю</p>

**Зміни правописних норм, пропоновані проєктом найновішої редакції
«Українського правопису» (1999),
яких ІБТП дотримується у своїх рекомендаціях**

1. Писати в іншомовних загальних назвах тільки **г**, незалежно від того, **h** [г] чи **g** [г] вимовляють у мові-джерелі: *агент, гіпотеза, газета, гол, его* та ін.

2. У власних назвах (в антропонімах та топонімах і похідних від них лексемах) вживати **г** або **г** відповідно до **h** та **g** у мові-джерелі: *Гайдеттер, Гауген, Гетель, Гемінгвей, Гете, Гольдоні, Гюго* та ін., крім давно засвоєних: *Англія, Бельгія, Греція, Єгипет, Норвегія*.

3. Писати букву **г** в українських питомих і засвоєних загальних та власних назвах — прізвищах і топонімах — згідно з вимовою: *грунт, грати, татунок, гуля, Гданськ, Гудзяк* та ін.

4. Писати слово «**пів**» завжди окремо від інших слів, якщо воно означає «половина»: *пів години, пів яблука, пів Києва* та ін.

5. Писати закінчення **-и** в родовому відмінку однини іменників третьої відміни на **-ть** з другим приголосним основи: *вісти, злоти, кількості, незалежності, радості, свідомості, честі, смерти* та в іменниках *Русь, Білорусь, осінь, сіль, кров, любов*; у всіх інших пишемо **-і**: *благодаті, пам'яті, суті* та ін.

6. Писати закінчення **-и** в родовому відмінку іменників четвертої відміни із суфіксом **-ен**: *імени, племени, сімени* та ін.

7. Відмінювати запозичені слова на **-о**, крім тих, у яких перед ним стоїть інший голосний: *пальта, ситра, кіна, (у) депі, (у) метрі, але (біля) радіо, Антоніо*.

8. Уживати як нормативні паралельні форми: *ефір — етер, кафедра — катедра, орфографія — ортографія* та ін.

9. У загальних назвах іншомовного походження подвоєння приголосних переважно не передаємо: *тона, нето, бруто* та ін., але *ванна, вілла, манна, пенні, булла, бонна*, а також *авва, алах, мадонна* та деякі інші.

10. Слова з релігійної сфери (давні запозичення з грецької мови) з «правилом дев'ятки» не пов'язуються, у них між будь-якими приголосними можна писати **-и**: *євангелист, архієпископ, алилуя, Вифлеєм, кивот, прокимен* та ін.

11. Поширити «правило дев'ятки» на правопис іншомовних власних назв: *Аристотель (замість Арістотель), Едип, Сизиф, Сиракузи* та ін.

12. У загальних назвах іншомовного походження перед йотованими після губних писати апостроф: *б'юро, б'юджет, грав'юра, м'юзикл, п'юнітр* та ін. подібно до *комп'ютер, інтерв'ю, прем'єра*.

13. Початкове **ј** у буквосполученнях **јо, ју** передавати як **йо, ю**: *Йона, Йов, Йоан, Юда, юдаїзм* і под.

14. У словах іншомовного походження **е** передаємо через **є**, якщо перед ним виступає **ј**: *проект, суб'єкт, об'єкт*.

15. Писати **ія** всередині слів іншомовного походження на місці **іа**: *артеріяльний, геніяльний, матеріяльний, соціяльний, діялог, діяспора* та ін., подібно до *парохіянин, християнин*.

16. Не вживати звука **й** у словах *параноя, секвоя, феєрверк, фое* та ін.

17. Передавати іншомовний дифтонг **au** через **ав**: *авдит, авдиторія, авкціон, автобіографія, автор, інавгурація*.

Список скорочень довідкових видань

- Ант.* — *Антисуржик* / За заг. ред. О. Сербенської. Львів 1994.
- А.-Д.* — Антоненко-Давидович Б. *Як ми говоримо*. Київ 1991.
- Ботв.* — Ботвина Н. В. *Офіційно-діловий та науковий стилі української мови*. Київ 1998.
- ВТССУМ* — *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ — Ірпінь 2001.
- Голоскевич* — Г. Голоскевич. *Правописний словник*. Нью-Йорк 1962.
- Грінченко* — *Словарь української мови* / Ред. Б. Грінченко, 4 т. Київ 1907–1909.
- Індекс* — Кравчук А. *Індекс української католицької періодики Галичини 1871-1942*. Львів 2000.
- Карав.* — Караванський С. *Практичний словник синонімів української мови*. Київ 1995.
- КУМ* — *Культура української мови. Довідник* / За ред. В. М. Русанівського. Київ 1990.
- Кур.* — Курило О. *Уваги про українську літературну мову*. Краків — Львів 1942.
- КС* — Пономарів О. *Культура слова. Мовностилістичні поради*. Київ 1999.
- Непийвода* — Непийвода Н. *Сам собі редактор*. Київ 2000.
- НТСУМ* — *Новий тлумачний словник української мови* / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. 4 т. Київ 1998.
- ОСУМ* — *Орфографічний словник української мови* / Укл. С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський та ін. Київ 1999.
- ПП* — Ющук І. *Практикум з правопису української мови*. Київ 1994.
- Проект* — *Проект найновішої редакції «Українського правопису»*. Київ, Інститут української мови НАН України 1999.
- Рудницький-Церкевич* — *Правописний словник української мови* / За ред. Яр. Рудницького і К. Церкевича. Нью-Йорк — Монреаль: Українська Могилянсько-Мазепинська Академія наук і Науково-дослідне товариство української термінології, 1979.
- РУС* — Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Шевчук С. В. *Російсько-український і українсько-російський словник. Відмінна лексика*. Київ 1995.
- СД* — Гринчишин Д., Капелюшний А. та ін. *Словник-довідник з культури української мови*. Львів 1996.
- СП* — Гринчишин Д. Г., Сербенська О. *Словник паронімів української мови*. Київ 1986.
- ССУМ* — *Словник синонімів української мови*, 2 т. Київ 1999.

СТ — *Словник труднощів української мови* / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ 1989.

СУМ — *Словник української мови*, 11 т. Київ 1979-1980.

СУМП — *Сучасна українська мова* / За ред. О. Д. Пономарева. Київ 1997.

ТСУМ — *Тлумачний словник української мови*, 4 томи. Київ 1998.

УП — *Український правопис*, 3-є видання. Київ 1997.

УС — Головащук С. І. *Українське слововживання. Словник-довідник*. Київ 1995.